

การศึกษาเปรียบเทียบปรัชญาการเมืองของขงจื๊อกับพุทธปรัชญาเถรวาท

พระมหาอภิวิชญ์ ชีรปัญญา (ศรียะอาจ)

วิทยานิพนธ์นี้เป็นส่วนหนึ่งของการศึกษา
ตามหลักสูตรปริญญาพุทธศาสตรมหาบัณฑิต
สาขาปรัชญา
บัณฑิตวิทยาลัย
มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย
พุทธศักราช ๒๕๔๒

บัณฑิตวิทยาลัย
มหาวิทยาลัยมหจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย

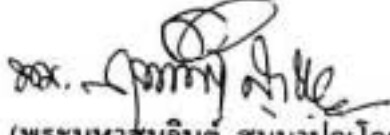
**A COMPARATIVE STUDY OF THE POLITICAL PHILOSOPHY OF
CONFUCIUS
AND THERAVADA PHILOSOPHY**

PHRAMAHA ABHIVIT DHIRAPANNO (SRIYA-AD)

**A Thesis Submitted in Partial Fulfilment of
The Requirement For The Degree of
Master of Arts
(Philosophy)
in
Graduate School
Mahachulalongkornrajavidyalaya University**

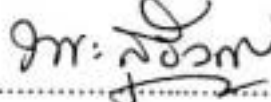
บัณฑิตวิทยาลัย มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย อนุมัติให้
วิทยานิพนธ์นี้ เป็นส่วนหนึ่งของการศึกษาดมหลักสูตรปริญญาพุทธศาสตรมหาบัณฑิต
สาขาปรัชญา

(พระมหาสมจินต์ สมมาปญโญ)

คณบดีบัณฑิตวิทยาลัย

คณะกรรมการตรวจสอบวิทยานิพนธ์.....ประธานกรรมการ

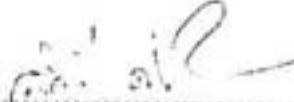
(พระอดิศักดิ์ ปกสุสโร)

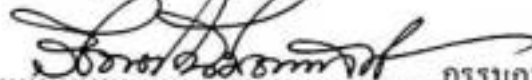
(พระสุธีวรญาณ)

(ผศ.ดร. สมภาร พรหมทา)

(รศ. สวัสดิ์ ศิริไธ)

(ดร. วีรชาติ นิ่มอนงค์)

คณะกรรมการควบคุมวิทยานิพนธ์

พระสุธีวรญาณ ประธานกรรมการ

ผศ.ดร. สมภาร พรหมทา กรรมการ

ดร. วีรชาติ นิ่มอนงค์ กรรมการ

ชื่อวิทยานิพนธ์ : การศึกษาเปรียบเทียบปรัชญาการเมืองของขงจื๊อกับพุทธปรัชญาเถรวาท

ผู้วิจัย : พระมหาอภิวิชญ์ ชีรปัญญา (ศรียะอาจ)

ปริญญา : พุทธศาสตรมหาบัณฑิต (ปรัชญา)

คณะกรรมการควบคุมวิทยานิพนธ์

: พระสุธีวรญาณ ป.ธ.๘, พธ.บ., M.A., Ph.D.

: ศศ., คร. สมภาร พรหมทา ป.ธ.๘, พธ.บ., อ.ม., อค.

: คร. วีระชาติ นิ่มอนงค์ ป.ธ.๖, พธ.บ., M.A., Ph.D.

วันสำเร็จการศึกษา : ๒๖ เมษายน ๒๕๔๓

บทคัดย่อ

วิทยานิพนธ์นี้ มีจุดมุ่งหมายเพื่อศึกษาเปรียบเทียบปรัชญาการเมืองของขงจื๊อกับพุทธปรัชญาเถรวาท โดยผู้วิจัย ได้แบ่งประเด็นที่สำคัญในการศึกษาออกเป็น ๓ ประการคือ (๑) ปรัชญาการเมืองของขงจื๊อ (๒) ปรัชญาการเมืองของพุทธปรัชญาเถรวาท และ (๓) การศึกษาเปรียบเทียบปรัชญาการเมืองของขงจื๊อกับพุทธปรัชญาเถรวาท

ผลจากการวิจัยมีข้อสรุปที่สำคัญคือ

(๑) การเมืองในทฤษฎีของขงจื๊อ เป็นเรื่องของการปรับปรุงแก้ไขให้ถูกต้อง ในความหมายที่ว่า ปัญหาทางการเมืองที่เกิดขึ้น ล้วนมีสาเหตุมาจากการไม่ปฏิบัติตามหน้าที่ของบุคคลในสังคม นับตั้งแต่ตัวผู้ปกครอง กระทั่งถึงประชาชนผู้ถูกปกครอง ผู้ปกครองจึงต้องเข้าไปทำหน้าที่ปรับปรุงแก้ไขให้ถูกต้อง เพื่อให้เกิดความมั่นคง ขงจื๊อมองว่า การจะบรรลุถึงจุดประสงค์ดังกล่าวได้ ต้องเริ่มต้นที่ตัวผู้ปกครอง โดยผู้ปกครองจะต้องเป็นแบบอย่างที่ดีงามให้กับประชาชน ให้การศึกษาแก่ประชาชน เพราะการศึกษาจะช่วยให้ประชาชนแยกแยะผิดชอบชั่วดี ปฏิบัติได้ถูกต้องตามสถานภาพที่เกี่ยวข้องกับตน และที่ตนเข้าไปเกี่ยวข้อง

(๒) พุทธปรัชญาเถรวาท มองการเมืองในฐานะเป็นองค์กร หรือตัวกลาง ในการที่จะเข้าไปจัดแจง หรือจัดสรรผลประโยชน์ให้เกิดความเป็นธรรมแก่ประชาชนทุก

(๒)

ฝ่าย โดยการเข้าไปทำหน้าที่ดังกล่าว ประชาชนคือผู้ยินยอมมอบอำนาจในการจัดการ ซึ่งอำนาจดังกล่าวก็จะต้องเป็นไปโดยธรรม ผู้ที่เข้าไปทำหน้าที่เป็นผู้ปกครองจึงต้องดำรงอยู่ในศีลธรรม หากปราศจากศีลธรรมแล้วการปกครองย่อมไม่อาจบรรลุจุดหมายได้ พุทธปรัชญาเถรวาทจึงเน้นที่หลักศีลธรรมเป็นสำคัญ

(๓) ทั้งขงจื้อและพุทธปรัชญาเถรวาท มองการเมืองในแง่ของวิวัฒนาการทางธรรมชาติ และสังคม การอยู่ร่วมกันของคนหมู่มาก ก่อให้เกิดความจำเป็นในการที่จะต้องมีผู้ปกครองเข้ามาเป็นตัวกลาง หรือตัวแทน ทำหน้าที่คอยดูแล เพื่อให้เกิดความสงบสุขในสังคม ทั้งนี้ก็โดยพื้นฐานความเชื่อที่ว่า ทุกคนเกิดมามีความไม่เท่าเทียมกัน ทั้งกำลัง สติ ปัญญา ความสามารถ สังคมจึงมีการแบ่งชั้นสูงต่ำ และปกครองกันตามลำดับ ๆ

ขงจื้อนอกจากเป็นครูสอนศีลธรรมแล้ว บทบาทหนึ่งของท่านก็คือเป็นนักการเมืองด้วย ความเป็นนักการเมือง ทำให้ท่านสามารถแสดงบทบาทการเมืองได้ โดยไม่มีข้อจำกัด ส่วนพระพุทธเจ้าทรงดำรงสถานะเป็นศาสดา วิธีการของพระองค์จึงกระทำการโดยผ่านคำสอนทางศาสนา อย่างไรก็ตาม เมื่อจุดหมายของทั้งสองท่านแล้ว ล้วนมีเป้าหมายอย่างเดียวกันคือ ความอยู่ดีกินดี ความอยู่เย็นเป็นสุขของประชาชน จะต่างกันแต่เพียงว่า ขงจื้อมุ่งเป้าหมายเพียงแต่ความสุขแบบโลก ๆ ขณะที่พุทธปรัชญาเถรวาท เน้นทั้งสุขแบบโลก ๆ (โลกียสุข) และความสุขที่อยู่เหนือโลก (โลกุตตรสุข)

Thesis Title : A Comparative Study of the Political Philosophy of
Confucius and Theravada Philosophy.
Researcher : Phramaha Abhivit Dhirapañño (Sriya-ad)
Degree : Master of Arts (Philosophy)
Thesis Supervisor : Phrasudhivarañāna Pali VIII, B.A. M.A. Ph.D.
: Assist. Prof. Sompan Promta, Pali VIII B.A. M.A. Ph.D.
: Dr. Veerachat Nimanong, Pali VI B.A. M.A. Ph.D.
Date of Graduation : 26 April 2000

ABSTRACT

The thesis aims at comparative study of political philosophy in Confucius' view and in Theravada Buddhism's view. The contents are divided into three main points : (1) the political philosophy of Confucius, (2) the political philosophy of Theravada Buddhism, and (3) a comparative study of the both views.

As the result of study, it is found that :

(1) According to Confucius, politics means rectification. The political problems, for Confucius, are all the results of not practicing the duties of people, both the governors and citizen. To make politics right is to rectify the wrong names, implying that the governors should play the role as the moral model for the people.

(2) According to Theravada Buddhism, politics is considered as a tool to produce justice. The governors are those who accepted by people to use their power in the name of people. So the governors should be aware of the importance to be the moral model for the people.

(3) Comparing the both views, Confucius and Theravada viewed politics as natural and social evolution. To live together with many people, it is necessary to have the governor who manages and takes care for welfare of society. Due to the

(๔)

difference of power, intelligence, wisdom and capacity of people in society, they have to be managed with regard to their significance.

Confucius was beside the moral teacher. His another role was politician. As politician, he played his role independently. Regarding to Theravada Buddhism, the Buddha was as a religious master. His method was acted through his religious teaching. However, both Confucius and Theravada Philosophy have the same purpose, i.e. well-being of people. The difference is, Confucius emphasizing only worldly well-being, while Theraveda Philosophy emphasizing both worldly well-being and transcendental.

กิตติกรรมประกาศ

วิทยานิพนธ์ฉบับนี้ สำเร็จลงได้ด้วยดี ด้วยความช่วยเหลือจากหลาย ๆ ท่าน ผู้วิจัย ขอบพระคุณท่านทั้งหลายเหล่านี้เป็นอย่างยิ่ง โดยเฉพาะ พระสุธีวรญาณ (ณรงค์ จิตฺตโสภโณ) ผศ.ดร.สมภาร พรหมทา, ดร.วีระชาติ นิ่มอนงค์ อาจารย์ที่ปรึกษา ที่ได้กรุณา เสียสละเวลามาคอยควบคุมให้คำแนะนำตรวจแก้วิทยานิพนธ์

ขอขอบพระคุณ ในความอุปการะของพระมหาจงกล อธิปญฺโญ ที่มีต่อผู้วิจัย ตลอดการศึกษามหาบัณฑิต ขอบพระคุณคณาจารย์และขอบคุณเจ้าหน้าที่บัณฑิตวิทยาลัย มหาวิทยาลัยมหจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย โดยเฉพาะพระครูใบฎีกาสนั่น ทนฺตฤๅไข เจ้าหน้าที่ห้องสมุด ที่ช่วยเหลือในเรื่องเอกสารข้อมูลการวิจัย

ขอขอบพระคุณ พระมหาบุญเรือง ปญฺญาวชิโร กัลยาณมิตร ที่เอื้อเฟื้อเรื่อง ข้อมูล ข้อเสนอแนะ แปลเอกสารภาษาอังกฤษ ช่วยพิมพ์ และตรวจแก้สำนวนต้นฉบับตั้งแต่ต้น จนวิทยานิพนธ์เล่มนี้สำเร็จเป็นรูปเล่ม

ขอบคุณ พระมหาเชษฐศักดิ์ ธีรปญฺโญ, พระมหาวิโรจน์ วิโรจโน, และ อนุโมทนาขอบคุณคุณพิบูลย์ - คุณมาเรียม งามพรชัย, คุณสันต์ - คุณสุขทอง ศรีณาวงษ์, คุณประจักษ์ - คุณสุนทรี มะลิเสื่อ , คุณสมทรง ศรีด้วงตรง, คุณปานใจ สุรารักษ์, คุณ ประภาภรณ์ ลอยแจ้ง, คุณนพพร ครีณวภัทร์, คุณสมร อ่องจรรยา ที่ได้ให้ความอุปถัมภ์ ผู้วิจัยตลอดมา ขอบคุณคุณนภาพร ศรีณาวงษ์ ที่ช่วยพิมพ์ต้นฉบับบางส่วน

ความดีและคุณานุประโยชน์ของงานวิทยานิพนธ์ ผู้วิจัยน้อมบูชาแด่พระรัตนตรัย ที่เป็นที่พึ่งอันประเสริฐ และน้อมบูชาคุณบิดามารดา อุปัชฌาย์ อาจารย์ ผู้ให้ กำลังกาย กำลังใจ และกำลังสติปัญญาแก่ผู้วิจัย จวบจนบัดนี้

พระมหาอภิวิชญ์ ธีรปญฺโญ (ศรียะอาจ)

๑ เมษายน พ.ศ. ๒๕๕๓

คำชี้แจงการใช้อักษรและหมายเลขย่อ

การใช้อักษรย่อ

อักษรย่อในวิทยานิพนธ์นี้ ใช้อ้างอิงพระไตรปิฎกภาษาไทย ฉบับมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย พุทธศักราช ๒๕๓๘ เลขเกี่ยวกับพระไตรปิฎก เลขหน้าเป็นเล่ม เลขกลางเป็นข้อ เลขหลังเป็นหน้า ดังนี้ เล่ม/ข้อ/หน้า เช่น พ.ชา. ๒๘/๑๗๕/๑๑๒ หมายถึง พุทธทศนิกาย ชาดก เล่ม๒๘ ข้อ ๑๗๕ หน้า ๑๑๒ เป็นต้น

อักษรย่อ	ย่อมาจาก
พ.ชา.	พุทธทศนิกาย ชาดก
พ.ธ.	พุทธทศนิกาย ธัมมบท
พ.ม.	พุทธทศนิกาย มหานิเทศ
พ.อติ.	พุทธทศนิกาย อติวุตตกะ
พ.อุ.	พุทธทศนิกาย อุทาน
ที.ปา.	ทีฆนิกาย ปาฎิกวรรค
ที.ม.	ทีฆนิกาย มหาวรรค
ที.สี.	ทีฆนิกาย สีลขันธวรรค
ม.ม.	มัชฌิมนิกาย มูลปิฎก
วิ.มหา.	วินัย มหาวิภังค์
สัง.มหา.	สังยุตตนิกาย มหาวรรค
สัง.ส.	สังยุตตนิกาย สคาถวรรค
อัง.จตุกก.	อังคุตตรนิกาย จตุกกนิบาต
อัง.ติก.	อังคุตตรนิกาย ทิกกนิบาต
อัง.ัตตคก.	อังคุตตรนิกาย ตัตตคกนิบาต
อัง.อัฐ.	อังคุตตรนิกาย อัฐกนิบาต

สารบัญ

บทคัดย่อภาษาไทย	(๑)
บทคัดย่อภาษาอังกฤษ	(๓)
กิตติกรรมประกาศ	(๕)
คำชี้แจงการใช้อักษรและเลขหมายย่อ	(๖)
สารบัญ	(๗)

บทที่ ๑ บทนำ

๑. ความเป็นมาและความสำคัญของปัญหา	๑
๒. วัตถุประสงค์ของการวิจัย	๓
๓. ทบทวนเอกสารและงานวิจัยที่เกี่ยวข้อง	๓
๔. ขอบเขตของการวิจัย	๕
๕. วิธีดำเนินการวิจัย	๕
๖. ประโยชน์ที่คาดว่าจะได้รับจากการวิจัย	๕

บทที่ ๒ ปรัชญาการเมืองของขงจื้อ

๑. บริบททางการเมือง	๖
๒. บริบททางสังคม	๑๑
๓. รัฐและกำเนิดของรัฐ	๑๖
๔. ผู้ปกครอง	๒๑
๔.๑. คุณลักษณะของผู้ปกครอง	๒๑
๔.๒. ความสำคัญของผู้ปกครอง	๒๗
๔.๓. หน้าที่ของผู้ปกครอง	๓๐
๔.๔. หลักการปกครอง	๓๕

(๘)

๕. การบริหารแผ่นดิน	๕๖
๕.๑. การบริหารคน	๕๖
๕.๒. การบริหารประเทศ	๕๘

บทที่ ๓ ปรัชญาการเมืองของพุทธปรัชญาเดรวาท

๑. บริบททางการเมือง	๖๓
๒. บริบททางสังคม	๖๕
๓. รัฐและกำเนิดของรัฐ	๖๕
๔. ผู้ปกครอง	๗๒
๔.๑. คุณลักษณะของผู้ปกครอง	๗๒
๔.๒. ความสำคัญของผู้ปกครอง	๗๔
๔.๓. หน้าที่ของผู้ปกครอง	๗๕
๔.๔. หลักการปกครอง	๘๐
๕. การบริหารแผ่นดิน	๘๕
๕.๑. การบริหารคน	๘๕
๕.๒. การบริหารประเทศ	๙๑

บทที่ ๔ ศึกษาเปรียบเทียบปรัชญาการเมืองของขงจื๊อกับพุทธปรัชญาเดรวาท

๑. บริบททางการเมือง	๙๖
๒. บริบททางสังคม	๙๗
๓. รัฐ	๙๘
๔. ผู้ปกครอง	๙๙
๕. เป้าหมายทางการเมือง	๑๐๑
๖. หน้าที่ของผู้ปกครอง	๑๐๑
๗. หลักการปกครอง	๑๐๒

บทที่ ๕	สรุปผลการวิจัย ข้อวิจารณ์ และข้อเสนอแนะ	๑๐๗
	สรุปผลการวิจัย	๑๐๗
	ข้อวิจารณ์	๑๐๘
	ข้อเสนอแนะ	๑๐๙
ภาคผนวก		๑๑๑
บรรณานุกรม		๑๑๔
ประวัติผู้วิจัย		๑๑๕

บทที่ ๑

บทนำ

๑. ความเป็นมาและความสำคัญของปัญหา

ขงจื้อเป็นบุคคลที่มีบทบาทสำคัญต่ออารยธรรมจีนมากที่สุดคนหนึ่งในฐานะเป็นผู้สืบทอดจารีตโบราณ แนวความคิดหลักของขงจื้อมุ่งประเด็นไปยังมนุษย์และสังคม ต้องการสถาปนาความมั่นคง และความสงบสุขแก่บ้านเมือง ซึ่งกำลังอยู่ในภาวะไม่สงบในขณะนั้น ขงจื้อได้รับการขนานนามว่า เป็นนักมนุษยนิยม คือเป็นผู้ยึดมนุษย์เป็นแกนกลางในการดำเนินกิจกรรมทุกอย่าง โดยเฉพาะอย่างยิ่ง ด้านการเมือง การปกครอง ซึ่งขงจื้อให้ความสำคัญเป็นพิเศษ

ขงจื้อเสนอหลักการปกครองโดยอาศัยหลักคุณธรรมเป็นหลัก ท่านให้เหตุผลว่า การปกครองประชาชนโดยอาศัยคุณธรรมความดี จะทำให้ประชาชนเกิดจิตสำนึกที่ดี แต่การจะทำเช่นนั้นได้ ผู้ปกครองจะต้องมีคุณธรรม ๕ ประการ ซึ่งประกอบด้วย เมตตาธรรมา จริยา ปัญญา และสัจจา เพราะถ้าผู้ปกครองมีคุณธรรมนำประชาชนไปในทางที่ถูกต้องคิงามแล้ว ประชาชนย่อมไม่กล้าออกนอกอุ้งนอกทาง” ดังนั้น ในปรัชญาของท่านจึงกล่าวถึงคุณลักษณะที่ดีของนักปกครองไว้มากมาย เช่น รู้จักปรับปรุงแก้ไขตนเอง ยกย่องคนดีมีศีลธรรม ดูแลทุกข์สุขของเหล่าข้าราชบริพาร มุ่งรับใช้ประชาชนเป็นที่ตั้ง” เป็นต้น

การปกครองในความหมายของท่านเป็นเรื่องการปรับปรุงแก้ไขให้ถูกต้อง” จดมุ่งหมายอยู่ที่ความมั่นคงทางเศรษฐกิจ ความปลอดภัยในชีวิตและทรัพย์สิน” ทำให้ประชาชนที่ใกล้ชิดเกิดความเชื่อถือ อยู่ใกล้ก็มีความสุข อยู่ไกลก็รู้สึกอยากเข้าใกล้” ซึ่งจะประสบผลสำเร็จได้ ต้องอาศัยความร่วมมือจากทุกฝ่าย คือทั้งตัวผู้ปกครอง และผู้ถูกปกครอง

* The Analects, Book, II : 3.

** Ibid., XII : 17.

** Chung Yung, Book XX: 12 (tr. By Ezra Pound)

** The Analects, Book XII : 17.

** Ibid., Book XII : 6.

** Ibid., Book XII : 16.

คือประชาชน และเพื่อให้เป้าหมายดังกล่าวบรรลุผล ท่านจึงเสนอหน้าที่ของปัจเจกชนตามหลักสัมพันธภาพ ๕ ประการ คือ ผู้ปกครองกับประชาชน บิดามารดากับบุตรธิดา สามีกับภรรยา พี่กับน้อง และเพื่อนกับเพื่อน” โดยกล่าวว่า กษัตริย์ต้องทำหน้าที่กษัตริย์ ขุนนางต้องทำหน้าที่ขุนนาง พ่อต้องทำหน้าที่พ่อ ลูกต้องทำหน้าที่ลูก” เมื่อปฏิบัติได้อย่างนี้ ความสุขในบ้านเมืองก็จะบังเกิดขึ้น

อนึ่ง เมื่อเราย้อนมาพิจารณาคุณค่าสอนของพระพุทธเจ้าที่เกี่ยวข้องกับเรื่องการเมือง การปกครอง เราก็จะพบข้อความหลายแห่ง ทั้งในคัมภีร์พระไตรปิฎก และคัมภีร์อรรถกถา ตลอดจนงานนิพนธ์อื่น ๆ ที่เกี่ยวข้อง ซึ่งชวนให้ตีความได้ว่า หลักปกครองในพระคัมภีร์ของพระพุทธองค์นั้นก็ยึดหลักคุณธรรมเช่นเดียวกัน เช่น หลักทศพิธราชธรรม^๙ จักรวรรดิธรรม^{๑๐} อปริหานิยธรรม^{๑๑} เป็นต้น หลักการปกครองเหล่านี้ดูเหมือนจะให้ความสำคัญแก่ผู้ปกครอง

เมื่อฝูงโคข้ามน้ำไป ถ้าโคจ่าฝูงไปตรง โคทั้งฝูงก็ไปตรงตามกัน ในเมื่อโคจ่าฝูงไปตรง ในหมู่มนุษย์ก็เหมือนกัน ผู้ใดได้รับแต่งตั้งให้เป็นใหญ่ ถ้าผู้นั้นประพฤติชอบธรรม ประชาชนชาวเมืองนั้นก็ประพฤติชอบธรรมตามไปด้วย”^{๑๒}

อย่างไรก็ตาม ถ้าพึงผู้ปกครองที่ดีเพียงอย่างเดียว ก็ไม่อาจยังภารกิจของบ้านเมืองให้ลุล่วงไปได้ ดังนั้น “พระเจ้าแผ่นดิน ควรมีข้าราชการร่วมอาชีพซึ่งเป็นคนมีสกุล มีการงานสะอาด แก้วกล้า ทองแท่งเรียน มีความจงรักภักดียิ่งนัก รู้ชำนาญในนิติศาสตร์ โดยแท้”^{๑๓} เข้ามาช่วย

^๙ Archie J. Bahm., *The Heart of Confucius*, (New York : John Weatherhill, Inc., 1969), p. 92.

^{๑๐} *The Analects*, Book XII : 11.

^{๑๑} พ.ช. ๒๔/๑๔๕/๑๑๒.

^{๑๒} ที.ป.๑๑/๔๔-๔๕/๖๒-๖๓.

^{๑๓} ที.ม. ๑๐/๑๓๔/๗๔-๗๕.

^{๑๔} อัง. จตุกก. ๒๑/๗๐/๑๑๕.

^{๑๕} ราชบัณฑิต อังใน พระราชวรมุนี (ประยูร ธมฺมจิตฺโต) และคณะ, อนุทินธรรมะ ธรรมสำหรับ ๓๖๕ วัน, (กรุงเทพมหานคร : มูลนิธิพุทธธรรม, ๒๕๓๕), หน้า ๗๖.

นอกจากนั้น ในส่วนของประชาชนผู้อยู่ภายใต้การปกครองเองก็มีความสำคัญ เช่นเดียวกัน ดังนั้นในสังคาลสูตรจึงแสดงข้อปฏิบัติ หรือหน้าที่ระหว่างบุคคลในสังคม ไว้ ๖ ประการ คือ ๑) มารดาบิดากับบุตรธิดา ๒) อาจารย์กับศิษย์ ๓) สามีกับภรรยา ๔) ลูกจ้างกับนายจ้าง ๕) เพื่อนกับเพื่อน ๖) นักบวชกับผู้ครองเรือน^๔

จากที่กล่าวมาโดยสังเขปข้างต้น ทำให้เรามองเห็นว่า ทั้งขงจื๊อและพระพุทธเจ้า ได้เสนอหลักการเมืองการปกครองที่มุ่งเน้นคุณธรรมเป็นสำคัญ ซึ่งชวนให้ศึกษาในส่วนที่เป็นรายละเอียดปลีกย่อยในเชิงเปรียบเทียบ เพราะหากเราพิจารณาจากสภาพแวดล้อมทางการเมืองในจีนยุคขงจื๊อกับอินเดียในยุคพระพุทธเจ้าแล้ว จะเห็นได้ว่ามีสภาพต่างกัน แต่ทำไมหลักคำสอนของท่านทั้งสองจึงสอดคล้องกันเช่นนั้น และที่ว่าสอดคล้องกันนั้น สอดคล้องกัน โดยสิ้นเชิงหรือไม่ หรือว่ามีประเด็นใดบ้างที่แตกต่างกัน

๒. วัตถุประสงค์ของการวิจัย

การศึกษาเปรียบเทียบครั้งนี้ มีจุดประสงค์ที่ดังนี้

๑. เพื่อศึกษาปรัชญาการเมืองในทรรณะของขงจื๊อ และพุทธปรัชญาเถรวาท
๒. เพื่อเปรียบเทียบปรัชญาการเมืองของขงจื๊อกับพุทธปรัชญาเถรวาท
๓. เพื่อนำข้อเปรียบเทียบไปประยุกต์ใช้ในการดำเนินชีวิต และแก้ปัญหา

สังคม

๓. ทบทวนเอกสารและงานวิจัยที่เกี่ยวข้อง

๑. พระมหาบุญเรือง ปญฺญาวชิโร, วิทยานิพนธ์พุทธศาสตรมหาบัณฑิต มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, ๒๕๔๑ การศึกษาแนวความคิดเรื่องมนุษยนิยมในปรัชญาขงจื๊อ สรุปความได้ว่า หลักคำสอนมนุษยนิยมของขงจื๊อมีความเกี่ยวข้องกับหลักสัมพันธภาพทางสังคม และการเมือง การปฏิบัติตนที่เหมาะสมของปัจเจกชน จะช่วยสนับสนุนบ้านเมืองให้มีความร่มเย็น

๒. พระสรสิข รักพรหม วิทยานิพนธ์อักษรศาสตรมหาบัณฑิต มหาวิทยาลัยมหิดล, ๒๕๓๗ เรื่อง เปรียบเทียบแนวความคิดทางการเมืองของพลาโตกับแนวความคิด

^๔ ที.ปา. ๑๑/๒๖๖/๒๑๒.

ทางการเมืองของพุทธปรัชญาเถรวาท ซึ่งพอสรุปได้ว่า พลาได้เสนอวิธีคัดเลือกผู้ปกครองโดยเน้นที่สามารภ โดยให้การศึกษาเป็นตัวกลั่นกรองผู้ที่จะมาเป็นผู้ปกครอง ส่วนพุทธปรัชญานั้น เน้นผู้ปกครองต้องมีศีลธรรม หลักธรรมที่เหมาะสมได้แก่สารนิยธรรม โดยทั้งสองเน้นที่การพัฒนาศักยภาพของมนุษย์ด้วยกัน

๓. อาภากร โรจน์วรรณสินธ์ วิทยานิพนธ์มหาบัณฑิต จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย, ๒๕๒๖ การศึกษาเปรียบเทียบแนวความคิดทางการเมืองของขงจื้อกับเหมาเจอตง ซึ่งพอสรุปได้ใจความว่า พยายามจะศึกษาถึงหลักปรัชญาทางการเมืองทั้งสองทัศนะ โดยเน้นที่จุดเด่น ๆ ที่ครอบคลุมเนื้อหาทางความคิดบางส่วน โดยจำกัดเฉพาะเรื่องมนุษย์และการเมือง ในด้านการเมือง ความแตกต่างเรื่องความคิดจะไม่ต่างกันอย่างสิ้นเชิง แต่ต่างกันเพียงรายละเอียดของวิธีการปฏิบัติเท่านั้น คือขงจื้อเน้นการประนีประนอม ส่วนเหมาเจอตงจะเน้นชัยชนะ

๔. ปรีชา ช้างขวัญอิน, ทัศนะทางการเมืองของพระพุทธศาสนา งานนิพนธ์เล่มนี้ ได้นำหลักประชาธิปไตย และหลักสังคมนิยมของตะวันตกมาวิเคราะห์หลักคำสอนของพระพุทธศาสนาว่า เป็นประชาธิปไตย หรือสังคมนิยม ซึ่งก็มีข้อสรุปเบื้องต้นว่า หลักคำสอนของพระพุทธศาสนา ไม่เป็นทั้งประชาธิปไตย และสังคมนิยม ที่สำคัญเพราะพระพุทธศาสนาไม่ได้กำหนดรูปแบบของรัฐไว้ตายตัว ปล่อยให้กาลเวลา เงื่อนไข และบริบทอื่น ๆ ที่เกี่ยวข้องในขณะนั้น ๆ เป็นตัวกำหนดเอง

๕. ปรีชา ช้างขวัญอิน, ความคิดทางการเมืองในพระไตรปิฎก งานนิพนธ์นี้ เป็นการวิเคราะห์แนวความคิดทางการเมืองของพระพุทธศาสนาจากพระไตรปิฎก โดยเลือกเอาอรรถกถาอรรถกถาสุตตร จักรวรรคตวรรคตสุตตร ฎุทธานตสุตตรมาวิเคราะห์ในประเด็นที่ว่า การตีความพระพุทธานุศาสนานในแง่การเมืองเท่าที่ปฏิบัติกันอยู่ในเมืองไทยนั้น พิจารณาจากแง่ใด และอธิบายอย่างไร พร้อมกันนั้นก็ได้อ้างอิงถึงว่า พระพุทธเจ้าไม่ได้สอนปรัชญาการเมืองอย่างเป็นระบบ และไม่ทรงให้ความสำคัญต่อระบบ แต่มุ่งเน้นที่หลักธรรมเพื่อให้บุคคลผู้มีหน้าที่ได้ปฏิบัติตนให้ถูกต้อง และเหมาะสมตามสภาวะของตน

๖. Leonard Shihlien Hsu , Political Philosophy of Confucianism หนังสือเล่มนี้ มุ่งศึกษาแนวความคิดทางการเมืองของขงจื้อ โดยยึดคัมภีร์ขั้นสูง (Classic Books) และคัมภีร์ขงจื้ออื่น ๆ เป็นแม่บท รายละเอียดกล่าวถึงภูมิหลังทางการเมือง รัฐ กำเนิดรัฐ

ทฤษฎีการปกครองของขงจื้อ ตลอดจนหลักคำสอนของขงจื้อที่เกี่ยวกับการปกครอง เช่น หลักจารีต หลักเมตตา หลักทางสายกลาง

๔. ขอบเขตของการวิจัย

การวิจัยครั้งนี้เป็นการวิจัยเชิงคุณภาพโดยใช้วิธีวิจัยเชิงเอกสาร (Documentary Research) โดยมุ่งเน้นที่แนวความคิดทางปรัชญาการเมืองของขงจื้อ ในประเด็นรัฐ หมายของรัฐ ผู้ปกครอง ประชาชน ความสัมพันธ์ระหว่างผู้ปกครองกับประชาชน และรัฐ เปรียบเทียบกับพุทธปรัชญาเถรวาท

๕. วิธีดำเนินการวิจัย

๑. ศึกษาค้นคว้า และรวบรวมข้อมูลที่เกี่ยวข้องกับเนื้อหาที่ศึกษาเปรียบเทียบกับเอกสารที่เกี่ยวข้องกับเนื้อหาที่ต้องการวิจัย
๒. วิเคราะห์ข้อมูล เปรียบเทียบหลักคำสอนที่เกี่ยวข้องกับการเมือง ทั้งของขงจื้อ และพุทธปรัชญาเถรวาท
๓. สรุปผลของการศึกษาเปรียบเทียบ และนำเสนอข้อมูลที่ได้จากการศึกษา

๖. ประโยชน์ที่คาดว่าจะได้รับจากการวิจัย

๑. ทำให้เกิดความรู้ความเข้าใจในปรัชญาการเมืองของขงจื้อ และพุทธปรัชญาเถรวาท
๒. ทำให้ได้รับความรู้ ความเข้าใจถึงแนวความคิดที่สอดคล้อง และแตกต่างกันของขงจื้อ และพุทธปรัชญาเถรวาท
๔. ผลที่ได้จากการศึกษาเปรียบเทียบครั้งนี้ สามารถนำไปศึกษา วิเคราะห์ต่อไป

บทที่ ๒

ปรัชญาการเมืองของขงจื๊อ

การที่เราจะเข้าใจหลักคำสอนทางศาสนาหรือแนวความคิดทางปรัชญาใด ๆ ก็ตาม การศึกษาบริบทหรือภูมิหลังที่เกี่ยวข้อง นับว่ามีความจำเป็นอย่างที่เราคาดไม่ถึง เพราะถ้าหากว่า ผู้ศึกษาละเลยประเด็นนี้ไป ภาพของคำสอนหรือแนวความคิดต่าง ๆ ก็อาจจะขาดความชัดเจนได้ ทั้งนี้เพราะ บริบทเหล่านี้ จะเป็นองค์ประกอบสำคัญในการกำหนดสารัตถะและรูปแบบและคำสอน หรือแนวความคิดทางปรัชญาในแต่ละยุคสมัย

ดังนั้น ในการศึกษาปรัชญาการเมืองของขงจื๊อ ผู้วิจัยขอหยิบยกเอาบริบท ๓ ประการต่อไปนี้มาพิจารณาในรายละเอียด

๑. บริบททางการเมือง (The Political Context)
๒. บริบททางสังคม (The Social Context)
๓. บริบททางเศรษฐกิจ (The Economical Context)

๑. บริบททางการเมือง

๑.๑ ความสัมพันธ์ภายในรัฐ

ในสมัยราชวงศ์โจว ได้แบ่งรัฐออกเป็นรัฐใหญ่รัฐเล็กมากมาย เจ้าครองนครทั้งหลาย ล้วนขึ้นอยู่กับเจ้าจักรพรรดิโจวเทียบชื่อทั้งสิ้น ความจริงรัฐเหล่านี้ เป็นรัฐเอกราชที่ "ได้อิสระ หรือกึ่งอิสระ" ในแต่ละรัฐมีเจ้าเมืองปกครอง ต่างทำสงครามซึ่งกันและกัน จนบ้านเมืองขาดสันติสุข ในด้านสังคม ก็ขาดความเป็นระเบียบเรียบร้อยไม่มีอำนาจใด ๆ ที่จะสามารถคุ้มครองประชาชนในรัฐให้มีความร่มเย็นได้อย่างสันติสุข ในสมัยต้น ๆ ของราชวงศ์โจว มีรัฐใหญ่น้อยกว่า ๘๐๐ รัฐ แต่พอตกมาถึงยุคชุนชิว มีรัฐเหลือเพียง ๑๔๐ รัฐ รัฐฉู่ทำลาย ๕๔ รัฐ รัฐจิ้นทำลาย ๑๓ รัฐ รัฐฉินทำลาย ๑๕ รัฐ รัฐฉีทำลาย ๑๔ รัฐ รัฐหลู่ทำลาย ๑๒ รัฐ รัฐซ่งทำลาย ๑๐ รัฐ รัฐเจิ้งทำลาย ๖ รัฐ รัฐหวู่ทำลาย ๕ รัฐ นับว่า ภาวะการฉิบหายเมืองสมัยราชวงศ์โจวตะวันออก มีความแปรปรวนอย่างรุนแรง

* หลี่ ฉาง จื่อ, จิวประวัติของขงจื๊อ, พิมพ์ครั้งที่ ๔ แปลโดย สิบ วิภาวสุ, (กรุงเทพมหานคร : สำนักพิมพ์สุภาพใจ, ๒๕๓๑) หน้า ๓๓.

และรวดเร็ว” จะเห็นได้ว่า อำนาจทางการเมืองขึ้นอยู่กับอำนาจของรัฐต่าง ๆ ดังนี้ รัฐฉู่ รัฐฉิน รัฐฉี รัฐหลู่ รัฐซ่ง รัฐเจี๋ย รัฐหวู่ ในยุคชุนชิว” ราชโอรสถูกทำลาย ธรรมถูกทอดทิ้ง สงครามเกิดขึ้นไม่ขาดระยะ อันตรายทั้งภายในและภายนอกเกิดขึ้นไม่ว่างเว้น” อันเนื่องจากเจ้าครองนครต่าง ๆ ก่อสงครามเพื่อความเป็นใหญ่ในแผ่นดิน ทำการริ้นาหาวัน เก็บภาษีอากรจากราษฎร เพื่อชัยชนะแห่งสงคราม จนเป็นเหตุให้บ้านแตกสาแหรกขาด และราษฎรเกิดล้มป่วยเป็นจำนวนมากจากขาดอาหาร และผู้ปกครองแสวงสุขอยู่บนปราสาทราชวังเอง ก็มีได้ล่วงรู้ถึงความอดอยากของประชาชนแม้แต่น้อย

๑.๒ สงครามระหว่างแคว้น

ในยุคชุนชิว (ก่อน พ.ศ.๑๗๕-๖๒) ซึ่งเป็นช่วงที่ขงจื้อมีชีวิตอยู่ ได้มีหลักฐานบันทึกไว้ในประวัติศาสตร์ฤดูวสันต์และฤดูสารทว่า มีสงครามในรูปแบบต่าง ๆ ถึง ๓๖๗ ครั้ง คือ สงครามรุกดินแดน (Chan) ๖๑ ครั้ง สงครามตีเมือง (Fa) ๒๑๒ ครั้ง สงครามประทะกำลังกัน (Chan) ๒๓ ครั้ง สงครามปิดล้อมเมือง (Wei) ๔๔ ครั้ง สงครามยึดเมือง (Ju) ๔๗ ครั้ง^๕

ผลจากสงครามเหล่านี้ เป็นเหตุให้แคว้นเล็ก ๆ หลายแคว้นถูกยึดอำนาจ และถูกผนวกดินแดนเข้าเป็นส่วนหนึ่งของแคว้นใหญ่ ๆ ที่มีพลังอำนาจที่เหนือกว่า จากหลักฐานระบุว่าในช่วงต้นราชวงศ์โจวมีรัฐน้อยอยู่ประมาณ ๘๐๐ รัฐเป็นอย่างน้อย แต่พอสิ้นพุทธศตวรรษที่ ๑ จำนวนรัฐเหล่านี้เหลือเพียงรัฐใหญ่ ๆ เพียง ๗ รัฐ กับรัฐที่เป็นชายแดนอันเป็นหน้าด่านที่เป็นกันชนของรัฐใหญ่ ๆ เหล่านี้เพียงเล็กน้อยเท่านั้น ในสมัยชุนชิว มีรัฐที่สำคัญเพียง ๑๔ รัฐ คือ รัฐหลู่ รัฐอว๋ย รัฐฉี รัฐซ่ง รัฐเจี๋ย รัฐฉือ รัฐเยียน รัฐเฉา รัฐซ่ง รัฐคัง รัฐฉว่ รัฐแค่ รัฐโจ้ว รัฐอว๋ด เฉพาะรัฐมหาอำนาจมี ๔ รัฐ คือ รัฐฉี รัฐฉือ รัฐเจี๋ย รัฐซ่ง^๖ เมื่อพุทธศตวรรษที่ ๒ แคว้นมหาอำนาจเหล่านั้น ก็ถูกแคว้นฉินยึด

^๕ ยงส์ อิงกเวทย์, วิวัฒนาการกวีนิพนธ์จีน, (กรุงเทพฯ ๑ : ส่องสยาม, ๒๕๓๒), หน้า ๑๖.

^๖ ยุคชุนชิว อยู่ในช่วง ก่อน พ.ศ. ๗๒๒-๔๗๕.

^๗ บุญศักดิ์ แสงระวี, ผู้แปล, เมธีมั่งจื่อ, (กรุงเทพฯ ๑ : สำนักพิมพ์ธรรมชาติ, ๒๕๒๕), หน้า ๑๒.

^๘ Chen Jingpan, Confucius as a Teacher, (Malaysia : Delta Publishing Sdn Bhd., 1993), p. 39.

^๙ เสถียร โพธิ์นันทะ, เมธีตะวันออก, พิมพ์ครั้งที่ ๔ (กรุงเทพฯ ๑ : สำนักพิมพ์บรรณาคาร, ๒๕๒๒),

อำนาจไว้ได้ พร้อมทั้งผนวกดินแดนเป็นหนึ่งเดียวโดยสิ้นเชิง สงครามยืดเยื้อระหว่าง
แคว้นกินเวลายาวนานจึงยุติลง

ปัจจัยที่ก่อให้เกิดสงคราม กล่าวโดยสรุปมี ๓ ประการ^๑ คือ

๑. รัฐบาลกลางสูญเสียอำนาจ

ภายหลังจากที่เจ้าครองนครนามว่าหวู หวาง (Wu Wang) หรือบู้อ๋อง ได้
พิชิตโจวหวาง ซึ่งเป็นกษัตริย์องค์สุดท้าย ของราชวงศ์ซางผู้มีน้ำพระทัยโหดร้าย
ปกครองบ้านเมืองโดยอธรรม พระองค์ก็ทรงแบ่งเมืองต่าง ๆ ให้พระประยูรญาติ หรือ
เหล่าขุนนางที่เป็นที่ไว้วางพระราชหฤทัยช่วยดูแลปกครองแทนพระเนตรพระกรรณ
ทั้งนี้เพราะดินแดนที่รวบรวมมาได้จากการทำสงครามนั้นมีอาณาเขตกว้างขวางมาก ไม่
สามารถดูแลด้วยพระองค์เพียงลำพังได้

อย่างไรก็ตาม เมื่อเวลาผ่านไป เหล่าพระประยูรญาติ และขุนนางเหล่านั้น
ก็เริ่มหลงในอำนาจ มีความกระด้างกระเดื่อง บ้างก็ทำตนเป็นใหญ่ ไม่ยอมรับอำนาจของ
กษัตริย์อีกต่อไป สถานการณ์จึงเริ่มเลวร้าย เพราะรัฐบาลกลางเองก็เกรงสูญเสียอำนาจ
จึงต้องทำการยกทัพไปปราบปรามรัฐต่าง ๆ ที่แข็งข้อ

๒. ความล่มสลายของระบบเจ้าครองนคร

ความล่มสลายของระบบเจ้าครองนคร ได้ขยายตัวถึง จุดขีดสุดในสมัย
ราชวงศ์โจวตะวันตก (ก่อน พ.ศ.๖๓๔-๒๒๔) ผู้ปกครองที่รัฐบาลกลางส่งมา บ้างก็หลง
มัวเมาในอำนาจ ลาภยศ ไม่สนใจในสุขทุกข์ของประชาชน ประชาชนขาดที่พึ่ง ขาด
ความศรัทธาเชื่อมั่น ต้องทนกล้ำกลืน เพราะไม่รู้จะหันหน้าไปพึ่งใคร จากสภาพ
บ้านเมืองที่อยู่ในภาวะสับสน ไม่ว่าจะเป็นด้านศีลธรรม สังคม เศรษฐกิจ การเมือง เป็น
ปัจจัยก่อให้เกิดสงคราม ดังกรณีของสงครามกลางเมืองที่เกิดขึ้นในรัฐจิ้น ซึ่งเป็นการสู้
รบระหว่างเจ้าเจียนจื่อกับฝ่ายฟานซือและจงสิงซือ ฝ่ายแม่ทัพของฝ่ายเจ้าเจียนจื่อยึดได้
เมืองจงโหมว และได้ตั้งตนเป็นอิสระ โดยมีแผนการที่จะทำลายศรัทธาและอำนาจของ
เจ้าเจียนจื่อ แต่ในขณะที่เดียวกันก็ถือโอกาสหาประโยชน์ใส่ตนด้วย ในทำนองเดียวกันกับ
รัฐเว่ยก็มีการชิงอำนาจระหว่างไขว่เค่วยและหนานจื่อเสี เป็นต้น ซึ่งผลจากสงครามและ

^๑ ดูรายละเอียดใน Chen Jingpan, pp.39-42.

การแย่งชิงอำนาจ เป็นใหญ่ในลักษณะนี้ ล้วนทำให้ประชาชนต้องเดือดร้อนเป็นอย่างมาก

จากตัวอย่างดังกล่าวข้างต้นทำให้เห็นว่า ไม่เฉพาะแต่รัฐบาลกลางเท่านั้น ที่สูญเสียอำนาจ แม้แต่ตัวเจ้าครองนครที่รัฐบาลกลางส่งมาดูแลปกครอง ก็สูญเสียอำนาจเช่นกัน เพราะในระบบเจ้าครองนครเองก็เปิดโอกาสให้คนที่มีอำนาจ มีอิทธิพลเข้ามา มีบทบาทแทนเจ้าครองนครตัวจริง ตัวอย่างที่ชัดเจนใกล้ตัวขงเจื้อมากที่สุดก็คือ ในรัฐอุ ซึ่งอำนาจการปกครองที่แท้จริงไม่ได้อยู่ที่เจ้าครองนคร แต่ตกอยู่ในเงื้อมมือของตระกูลใหญ่ ๓ ตระกูล คือตระกูลฉี (Chi) ตระกูลเม้ง (Meng) และตระกูลซุ-ซุน (Shu-Sun) โดยเฉพาะตระกูลซุ-ซุนนั้น มีอิทธิพลมาก ทำให้เจ้าหลูจาวกงไม่ชอบ และหาทางกำจัด แต่ก็ถูกตระกูลทั้ง ๓ รวมตัวกันต่อต้าน จนเจ้าหลูจาวกงต้องหนีไปอยู่ที่รัฐฉี และรัฐจิ้น ในที่สุด

๓. ความเห็นแก่ตัวของรัฐต่าง ๆ

แคว้นต่าง ๆ ที่คิดว่าตนมีอำนาจ มีศักยภาพกว่าแคว้นอื่น ๆ ต่างก็กระหายที่จะได้เป็นผู้นำ หรือเป็นแคว้นมหาอำนาจ จึงต่างฝ่ายต่างยกทัพรุกราน ตีเอารัฐเล็ก ๆ ที่มีกำลังอ่อนกว่ามาไว้ในเงื้อมมือของตน หรือไม่ก็แย่งชิงเอาทรัพย์สินสมบัติจากรัฐอื่น ๆ เพื่อไปใช้ในการสงครามของตน โดยไม่คำนึงถึงความทุกข์ยากของรัฐอื่น ซึ่งความเห็นแก่ตัว และความกระหายอำนาจเช่นนี้เป็นเหตุให้เกิดสงครามครั้งแล้วครั้งเล่า คนที่เดือดร้อนที่สุดคือประชาชน ไหนจะต้องถูกเกณฑ์ไปเป็นทหาร เกณฑ์ไปใช้แรงงาน ถูกริดภาษี ชั่งฉ้อรัฐของตนเป็นฝ่ายที่ต้องแพ้สงครามแล้ว ก็ยังต้องทุกข์ ต้องเดือดร้อนเป็นทวีคูณ

๑.๓. ระบบการเมือง

ระบบการเมืองในยุคของขงเจื้อเมื่อกล่าวโดยสรุปแล้ว มี ๓ ระบบด้วยกัน^๙ คือ

^๙พระมหาบุญเรือง ปญฺญาวชิโร, การศึกษาแนวความคิดเรื่องมนุษยนิยมในปรัชญาขงเจื้อ, วิทยานิพนธ์พุทธศาสตรมหาบัณฑิต สาขาปรัชญา บัณฑิตวิทยาลัย มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, ๒๕๔๑), หน้า ๒๗.

๑.๓.๑ ระบบการเมืองแบบพ่อปกครองลูก (The Patriarch System) เป็นระบบการเมืองที่มีมาก่อนหน้าราชวงศ์โจว (ก่อน พ.ศ.๕๑๘ เป็นต้นไป) ระบบนี้กษัตริย์มีสถานะเหมือนพ่อ ส่วนประชาชนได้ปกครองมีสถานะเหมือนลูก ซึ่งโดยสถานะแห่งความสัมพันธ์ พ่อจะต้องให้ความรัก ดูแล และปกป้องลูก ในขณะที่เด็กก็ต้องให้ความเคารพ และเชื่อฟังผู้เป็นพ่อ ภายใต้การปกครองระบบนี้ ประชาชนจะรู้สึกอบอุ่น และมีความเป็นอยู่ที่ดี โดยเฉพาะในยุคของพระเจ้าเจี๋ยว พระเจ้าซุน และพระเจ้าอู่ นักปราชญ์ นักการเมืองทั้งหลายจึงมักชื่นชม หรือมักอ้างอิงการเมืองในยุคของท่านทั้ง ๓ พระองค์นี้

๑.๓.๒ ระบบการเมืองแบบเจ้าครองนคร (The Feudal System) เป็นระบบการปกครองที่อยู่ในช่วงราชวงศ์โจวตอนต้น (ก่อน พ.ศ.๕๑๘-๒๒๔) การปกครองในลักษณะนี้มีลักษณะเป็นการกระจายอำนาจ (Decentralization) คือการกระจายอำนาจจากส่วนกลางไปสู่รัฐใหญ่น้อยภายในอาณาจักรของตน ๆ โดยเมื่อราชวงศ์ซางล่มสลายแล้ว กษัตริย์ราชวงศ์โจวก็ได้แผ่ขยายอาณาเขตอย่างกว้างขวาง ทำให้การปกครองดูแลไม่ทั่วถึง ต้องตั้งผู้แทนพระองค์ไปปกครองแทนอีกทอดหนึ่ง

นอกจากนั้น เมื่อสถาปนาราชวงศ์โจวขึ้นใหม่ ความเห็นอกเห็นใจประกอบกับต้องการให้บ้านเมืองสงบสุข และเพื่อมิให้กระเทือนใจราษฎรที่ตกค้างมาจากราชวงศ์ซาง กษัตริย์ราชวงศ์โจวจึงได้มอบหมายให้บุคคลที่เหมาะสมมาทำหน้าที่ดูแลราษฎรเหล่านั้นแทน ซึ่งฐานะของเจ้าครองนครเหล่านี้จะมีบรรดาศักดิ์ไม่เท่ากัน ตามลำดับความสำคัญของเมือง และฐานะของเจ้าครองนครเหล่านั้นด้วย โดยแบ่งเป็น ๕ ชั้น คือ

ชั้นที่ ๑-๒ มีอาณาเขตปกครอง ๖,๐๐๐ ตารางกิโลเมตร เรียกว่านครใหญ่

ชั้นที่ ๓ มีอาณาเขตปกครอง ๒,๕๔๐ ตารางกิโลเมตร เรียกว่า นครกลาง

ชั้นที่ ๔-๕ มีอาณาเขตปกครอง ๑,๕๐๐ ตารางกิโลเมตร เรียกว่า นครเล็ก

เจ้าครองนครที่ได้รับการแต่งตั้งเหล่านี้ ต้องส่งบรรณาการให้กับเมืองหลวงเป็นประจำ

อนึ่ง บุคคลที่จะได้รับการคัดเลือกให้มาทำหน้าที่เป็นเจ้าครองนครเหล่านี้ มี ๓ ประเภทด้วยกัน คือ^๔

^๔ ยงศ์ อิงคเวทย์, อ้างแล้ว, หน้า ๑๑-๑๒.

๑. ผู้สืบตระกูลพระราชาโบราณ เช่น ผู้สืบตระกูลของพระเจ้าขุน ซึ่งได้รับการแต่งตั้งให้เป็นผู้ครองรัฐเงิน ผู้สืบตระกูลราชวงศ์เซีย ได้รับการแต่งตั้งให้เป็นผู้ครองนครรัฐฉี

๒. ผู้สืบตระกูลของขุนนางผู้มีความดีความชอบในราชการ เช่น การแต่งตั้งให้ทายาทของพระราชาจารย์ลือช่วง เป็นเจ้าครองรัฐฉี ให้สูงอี้ เป็นเจ้าครองรัฐฉู่

๓. ญาติในสกุลเดียวกันกับราชวงศ์โจว เช่น การแต่งตั้งให้โจวกง พระอนุชาของปฐมกษัตริย์ราชวงศ์โจวหู่หวางเป็นเจ้าครองรัฐหลู่ เป็นต้น

๑.๓.๓ ระบบการปกครองแบบจักรพรรดิ (The Military System) เป็นระบบการเมืองที่เริ่มต้นในยุคต้นขุนชิว (ก่อน พ.ศ.๑๗๕-พ.ศ.๑๔๑) ซึ่งเป็นยุคที่ระบบเจ้าครองนครเริ่มเสื่อม เป็นการปกครองแบบรวบอำนาจ (Centralization) ระบบการเมืองแบบจักรพรรดินี้ ได้พัฒนาถึงขีดสูงสุดในปี พ.ศ. ๑๒๒ เมื่อเจ้าครองนครชื่อฉินได้ใช้กำลังทหารของตนรวบรวมดินแดนจนเป็นปึกแผ่น พร้อมกันนั้นก็ได้สถาปนาตนเองเป็นจักรพรรดิองค์แรกแห่งราชวงศ์ฉิน

จากบริบททางการเมืองดังกล่าวข้างต้น ทำให้เรามองเห็นลักษณะที่เด่นชัดว่าสภาพทางการเมืองในสมัยที่ขงจื๊อมีชีวิตอยู่นั้น กำลังอยู่ในช่วงของการปรับเปลี่ยน และเปลี่ยนแปลง คือ มีการปรับเปลี่ยนรูปแบบการปกครองจากระบบหนึ่งไปสู่อีกระบบหนึ่ง และมีการเปลี่ยนแปลงอาณาเขตประเทศอันเกิดจากความต้องการขยายฐานอำนาจของตน ๆ ให้ได้มากยิ่งขึ้น ซึ่งเป็นปัจจัยที่สำคัญประการหนึ่งในการก่อให้เกิดสงครามและความเดือดร้อนของประชาชน

๒. บริบททางสังคม

๒.๑ โครงสร้างทางสังคม

นับตั้งแต่โบราณมา สังคมจีนมีการแบ่งโครงสร้างทางสังคมออกเป็น ๒ ระดับ คือ^{๑๑}

^{๑๑} ศรีสุข ทวีชาประสิทธิ์, "ลักษณะสังคมจีนยุคเก่า" ใน ศรีสุวรรณ พุทธิพร, บรรณาธิการ, พิมพ์ครั้งที่ ๖, อารยธรรมตะวันออก, (กรุงเทพฯ : มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์, ๒๕๓๕), หน้า ๑๘๓.

๑. ชนชั้นสูง ซึ่งจะประกอบด้วยชนชั้นเจ้าของที่ดิน นักปราชญ์ พ่อค้า ข้าราชการ ซึ่งส่วนใหญ่จะมีถิ่นอาศัยอยู่ในเขตเมือง เป็นอภิสิทธิ์ชนที่ได้รับการยกเว้น ไม่ต้องถูกเกณฑ์แรงงาน อีกทั้งยังได้รับการลดหย่อนภาษี ถือว่าเป็นกลุ่มที่มีการศึกษาสูง เป็นที่เชิดหน้าชูตาในสังคม ดำรงสถานะเป็นผู้คุมอำนาจ และกลไกทางสังคมหลาย ๆ ด้าน ไม่ว่าจะเป็นด้านการเมือง การปกครอง เศรษฐกิจ ดังนั้น ความล้มเหลว หรือความเจริญของประเทศจึงขึ้นอยู่กับชนกลุ่มนี้

๒. ชนชั้นต่ำ ประกอบด้วยชนชั้นชาวนา หรือชนชั้นกรรมาชีพเป็นหลัก มีชีวิตผูกพันอยู่กับการทำไร่ ทำนา หรือรับจ้างเลี้ยงชีพ เพราะชนชั้นประเภทนี้ ส่วนใหญ่มักจะอาศัยอยู่ตามชนบทไกลออกไป และเป็นประชากรส่วนใหญ่ของประเทศ ไม่ค่อยมีปากมีเสียงเหมือนชนกลุ่มแรก ดังนั้น บางครั้งจึงมักจะถูกเอารัดเอาเปรียบจากชนกลุ่มแรก เช่น ต้องถูกเรียกเก็บภาษี ถูกเกณฑ์แรงงาน หรือถูกกลั่นแกล้งจากชนกลุ่มแรกที่ใช้คุณธรรม เป็นต้น

อย่างไรก็ตาม ชนชั้นทั้ง ๒ ระดับนี้ แม้จะมีสถานะที่แตกต่างกันในเรื่องความเป็นอยู่ แต่ก็อิงอาศัยกัน ชนกลุ่มแรกก็ต้องอาศัยกลุ่มหลัง ชนกลุ่มหลังก็ต้องอาศัยกลุ่มแรก ชาเรนซ์ เบอตัน เดย์ ได้อุปมาความสัมพันธ์ของชนทั้งสองระดับว่า คนชั้นต่ำนั้นเหมือนรากไม้ ส่วนคนชั้นสูงนั้นเหมือนกิ่งก้านสาขาของต้นไม้ รากไม้มีหน้าที่ดูดซับอาหารจากดินไปหล่อเลี้ยงลำต้น และกิ่งก้านสาขา**

๒.๒ สภาพสังคม

สภาพสังคมในยุคขุนชีวิต อยู่ในสมัยที่คนกลัวสิ่งที่อยู่เหนือธรรมชาติ ไม่ว่าจะเป็นพระเจ้า สวรรค์ ไสยศาสตร์ สิ่งเหนือธรรมชาติเหล่านี้มีอิทธิพลครอบคลุมความรู้สึกประชาชน รวมกระทั่งถึงนักปกครอง แม้แต่เรื่องของความฝัน ก็มีการเชื่อว่าเป็นลางบอกเหตุต่าง ๆ

นอกจากนั้น สภาพสังคมยุคนี้ ยังอยู่ในห้วงเลี้ยวหัวต่อ เกิดการเปลี่ยนแปลงอย่างรุนแรง ไม่ว่าจะเป็นด้านความสัมพันธ์ทางสังคม ระเบียบสังคม ซึ่งแสดงให้เห็นถึง

** Charence Burton Day, *Philosophers of China*, (New York : Philosophical Library, Inc. 1962).

ความขัดแย้งทางความคิดระหว่างสิ่งเก่ากับสิ่งใหม่ ในขณะที่สิ่งใหม่ยังเป็นสิ่งที่ยังไม่สามารถแทนสิ่งเก่าได้ ภาวะดังกล่าว ก่อให้เกิดความปั่นป่วนในหลาย ๆ ด้าน

การปรับตัวไม่ทันของประชาชน เป็นเหตุให้เกิดความขัดแย้งระหว่างชนชั้นเดียวกัน กษัตริย์ไม่อาจที่จะรวบรวมอำนาจทั้งหมดไว้ในกำมืออย่างเด็ดขาด จึงต้องยินยอมให้ขุนนางแต่ละคนมีอำนาจเหนือดินแดนอย่างเต็มที่ บรรดาประชาชนจึงถูกขุนนางปกครองโดยอธรรม ตั้งคนเป็นใหญ่ ไม่ยอมรับอำนาจกษัตริย์ ซึ่งมีทั้งเปิดเผย และไม่เปิดเผย ขุนนางเหล่านี้ขูดรีดภาษีจากประชาชน เอาเปรียบประชาชนในรูปแบบต่าง ๆ บางครั้งถึงกับเกิดสงครามระหว่างกษัตริย์ กับเจ้าผู้ครองนคร สร้างความปั่นป่วนให้เกิดขึ้นกับสังคม และครอบครัวเป็นอย่างมาก ภาพจึงออกมาว่า สังคมในยุคนี้ คนต่างมุ่งเอาตัวรอด ซึ่งส่วนใหญ่ผู้ที่รอดก็มักจะเป็นคนเป็นใหญ่โตที่มีฐานะทางสังคมดี และมีเล่ห์เหลี่ยม รู้จักพลิกแพลง ขณะที่ประชาชนโดยทั่วไปมักจะถูกเอารัดเอาเปรียบ เป็นเครื่องมือของคนเหล่านั้นอยู่ตลอดเวลา เรื่องนี้ไม่ว่าแม้แต่เรื่องการศึกษา เพราะการศึกษาในยุคนี้ ได้ถูกผูกขาดอยู่แต่กับชนชั้นปกครอง หรือลูกผู้ดีเท่านั้น

ในส่วนของครอบครัว ซึ่งเป็นสังคมขนาดเล็ก และเป็นรากฐานของประเทศ ก็อยู่ในภาวะปั่นป่วน เพราะความเป็นไปทุกอย่างมักจะอยู่ในความดูแลของผู้ชาย เมื่อผู้ชายในบ้านต้องถูกเกณฑ์ไปเป็นทหาร เป็นแรงงาน ก็ทำให้ครอบครัวขาดหลัก ขาดที่พึ่ง มีความเป็นอยู่ที่ลำบากยากแค้น

๒.๓ สภาพเศรษฐกิจ

สภาวะเศรษฐกิจของจีนในยุคโบราณ เป็นการผสมผสานกันระหว่างการล่าสัตว์ การเลี้ยงสัตว์ และการเพาะปลูกเป็นหลัก คนจีนเป็นคนที่หวงแหนในแผ่นดิน มีวัฒนธรรมแบบเพาะปลูก การเปลี่ยนแปลงเริ่มเป็นไปอย่างช้า ๆ ในสมัยราชวงศ์ซาง มีรูปแบบที่สมบูรณ์ ในสมัยราชวงศ์โจวมีกรรมวิธีในการเพาะปลูกที่ก้าวหน้า โดยมีการกระจายการเพาะปลูกเป็นหย่อม ๆ ตามภูมิประเทศ

ในยุคขุนศึก ประเทศจีนมีการพัฒนาทางด้านอุตสาหกรรม ซึ่งอยู่ในขั้นก้าวหน้ายุคหนึ่ง มีการถลุงเหล็ก จะเห็นได้จากรัฐจีนใช้เหล็กหล่อเป็นรูปคั้ง ซึ่งมีลักษณะคล้ายบาตรพระสงฆ์ มีหูสองหู มีขาสามขา จึงถือได้ว่า เศรษฐกิจที่ก้าวหน้าไปตามสังคม

ได้วิวัฒนาการอย่างรวดเร็ว แต่ความเจริญเหล่านี้ก็หยุดชะงักลงเมื่อเกิดสงคราม ผลของสงคราม ทำให้ชีวิตความเป็นอยู่ของประชาชนฝืดเคือง มีความเป็นอยู่ที่ลำบากขึ้น เพราะถูกเรียกเก็บภาษีมากขึ้นเพื่อใช้ในภาวะสงคราม บางครั้งก็ถูกเกณฑ์ไปเป็นทหารสู้รบกับข้าศึก หรือบางครั้งชาวบ้านเมืองสงบสุข ผู้ปกครองก็มัวแต่เพลิดเพลิน ไม่สนใจทุกข์สุขของประชาชน บทกวีในคัมภีร์กาพย์ค่อไปนี้ ได้สะท้อนให้เห็นสภาพสังคมดังกล่าวได้เป็นอย่างดี

๑. หนูเอยหนูนา อย่ากินฟางข้า ปรนเจ้าสามสมา หากคิดสงสาร สัปจะจากเจ้า ไปเนาแดนสราญ แคนสราญแคนสราญ ถิ่นฐานเปรมปรีดิ์
๒. หนูเอยหนูนา อย่ากินสาลี ปรนเจ้าสามปี หากมีรู้คุณ สัปจะจากเจ้า ไปเนาถิ่นกรูณถิ่นกรูณ สมคูลคุณค่า
๓. หนูเอยหนูนา อย่ากินข้าวกล้า ปรนเจ้าสามวัสสา หากรู้ข้าอาณ สัปจะจากเจ้า ไปเนาทุ่งสานต์ ทุ่งสานต์ทุกสานต์ ไผ่พ่่านไผ่ครวญ^{๓๓}

บทกวีนี้ พรรณนาถึงชาวบ้านที่มีความเคียดแค้นในเจ้าหน้าที่รัฐ ที่มักอาศัยอำนาจริตนาทาเร้นราษฎร โดยเปรียบเหมือนหนูนา ที่กินข้าวในนาของราษฎรทุก ๆ ปี แต่ก็หาบุญคุณอะไรไม่

๑. เจ้านุ่นสังสร บนคอนลานไสล แม้นจิตพิศมัย ไม่น่าปรารณา
๒. เริงข่านรี ที่เชิงลานผา บ่หิมบ่มีหัน เสียบปีกษารำสราญ
๓. สุขเสนาะเคาะอ่าง ริมทางคอนลาน บ่หิมบ่มีหัน รำสราญด้วยขนยาง^{๓๔}

บทกวีนี้ เป็นการเปรียบเปรยผู้อยู่ในตำแหน่งสูง ซึ่งมุ่งแต่เที่ยวเตร่ ร้องรำทำเพลง ไม่สนใจในทุกข์สุขของราษฎร สร้างความผิดหวังแก่ราษฎร ตัวราษฎรเองไม่รู้ว่า จะหันหน้าไปพึ่งใคร ก็ได้แต่ระบายความอัดอั้นตันใจของคนออกมาเป็นบทกวี

กล่าวโดยสรุป สภาพเศรษฐกิจในยุคที่ขงจื๊อมีชีวิตอยู่นั้น ก็ได้รับผลกระทบจากการเมืองด้วย คือเมื่อบ้านเมืองอยู่ในภาวะระส่ำระสาย ประชาชนก็อดอยากปากแห้ง บางครั้งถึงกับละทิ้งบ้านช่องเพื่อหนีภัยสงคราม ไม่เป็นอันทำมาหากิน ต้องพลัดพรากจากกัน เพราะภัยสงครามซึ่งเกิดขึ้นบ่อยครั้ง

^{๓๓} ยงต์ อังศวรย์, อ้างแล้ว, หน้า ๘๑-๘๒.

^{๓๔} เรื่องเดียวกัน, หน้า ๘๗.

๒.๔ คติความเชื่อ

ในสังคมจีน มีความเชื่อพื้นฐานในเรื่องเทพเจ้าสูงสุดที่เรียกว่า “เทียน” หรือ “สวรรค์” มาตั้งแต่โบราณว่า จะเป็นผู้ให้กำเนิด ปกป้อง คุ้มครอง และควบคุมความเป็นไปในโลกทั้งหมด มนุษย์ในความคิดคำนึงของคนจีนโบราณจึงมีฐานะเป็นเหมือน “บุตร” ซึ่งจะต้องปฏิบัติตนให้เหมาะสม มีการให้ความเคารพ เช่นสรวงบูชา เป็นต้น ทั้งนี้เพื่อเป็นการแสดงออกซึ่งความกตัญญู และแม้กระทั่งปัจจุบัน ความเชื่อดังกล่าวก็ยังคงอยู่ ดังจะเห็นได้จากวิถีชีวิตของคนจีน หรือแม้แต่ในละคร ภาพยนตร์ หรือสื่ออื่น ๆ ที่ปรากฏต่อสาธารณชน

ในส่วนของการเซ่นสรวง ก็จะถือปฏิบัติตั้งแต่ประชาชนสามัญทั่วไป จนถึงกษัตริย์ผู้ปกครองประเทศ โดยเฉพาะกษัตริย์นั้นถือว่าเป็นตัวแทนของสวรรค์ หรือเป็น “โอรสสวรรค์” ที่สวรรค์ส่งมาดูแล พิทักษ์ทุกข์ บำรุงสุขแก่ประชาชน ดังนั้นฐานะของกษัตริย์ในด้านการเซ่นสรวงบูชา จึงมีฐานะที่พิเศษกว่าประชาชนทั่วไป นั่นคือ ประชาชนทั่วไปไม่มีสิทธิ์เซ่นสรวงบูชาเทพเจ้าสูงสุดที่เรียกว่า “เทียน” ประชาชนจะบูชาได้ก็โดยผ่านกษัตริย์เท่านั้น ประชาชนมีสิทธิ์บูชาเฉพาะดวงวิญญาณที่ต่ำ ๆ ลงมา เช่น วิญญาณประจำเคหาสถาน ภูเขา ต้นไม้ แม่น้ำ พื้นดิน พืชพรรณธัญญาหาร หรือวิญญาณบรรพบุรุษของตน ๆ เท่านั้น โดยเฉพาะวิญญาณบรรพบุรุษนั้น คนจีนโดยทั่วไปจะให้ความสำคัญ และจะต้องทำพิธีเซ่นไหว้ บวงสรวงเป็นประจำ ในฐานะเป็นตัวแทนของตนที่จะนำข่าวสารไปบอกแก่เทพเบื้องสูงเพื่อให้รักษา คุ้มครอง ให้มีชีวิตที่ดีงาม

นอกจากนั้น การเซ่นสรวงที่คนจีนโบราณถือปฏิบัติเป็นประจำคือ การเซ่นสรวงต่อพระแม่ธรณี และพระแม่โพสพ โดยจะกระทำกันในฤดูสารท ซึ่งเป็นประเพณีที่ถือปฏิบัติตั้งแต่กษัตริย์ กระทั่งถึงประชาชน ถ้าเป็นการเซ่นสรวงของกษัตริย์ จะเป็นราชพิธีซึ่งจะต้องตั้งเครื่องเซ่นสังเวยชุดใหญ่ มีการใช้แม่โค แพะ และสุกรในการเซ่นไหว้ ส่วนราษฎรทั่วไป ก็จะต้องตั้งเครื่องเซ่นมาบ้าง น้อยบ้างตามฐานะ และความเหมาะสมของตน

๓. รัฐและกำเนิดรัฐ

๓.๑ ความหมายของรัฐ

เมื่อพูดถึงคำว่า รัฐ ขงจื้อ และลูกศิษย์จะไม่ได้กล่าวถึงเอาไว้เลย แต่สามารถประมวลจากวรรณกรรมของขงจื้อ ที่พูดถึงความแตกต่างระหว่างรัฐ (ผิง) กับขุนนาง (เว่ย) จึงทำให้เราสามารถที่จะศึกษาถึงแนวความคิดในเรื่องรัฐว่า รัฐคือกลุ่มคนที่อาศัยอยู่ในอาณาบริเวณที่แน่นอน และมีผู้ปกครอง^{๑๑}

รัฐในความหมายของขงจื้อ เป็นครอบครัวขนาดใหญ่ ในขณะที่เดียวกัน ครอบครัวก็คือรัฐเล็ก ๆ หลักการของรัฐ และหลักการของครอบครัวตั้งอยู่บนรากฐานเดียวกัน นั่นคือ การมีอำนาจเหนืออีกฝ่ายหนึ่ง กับการยอมรับเชื่อฟัง ปฏิบัติตามอีกฝ่ายหนึ่งนั้น มีอยู่ทั้งในระบบครอบครัว และการปกครองบ้านเมือง

อนึ่ง รัฐนั้นประกอบด้วยสัญลักษณ์ที่เป็นเครื่องหมายซึ่งบ่งถึงความเป็นรัฐ ๓ ประการ คือ^{๑๒}

๑. เช-จี (She-Chi) หมายถึง เทพดาที่สถิตย์ประจำแคว้น และพืชผลทางการผลิต เปรียบได้กับสถาบันชาติ

๒. จง-เหมียว (Tsung-Miao) หมายถึง วิหารบรรพบุรุษ ที่บรรดาลูกหลานให้ความเคารพนับถือ เปรียบได้กับสถาบันศาสนา

๓. เจ็ก-เต็ง (Chao-Ting) หมายถึง ศาลพิพากษา ที่มีไว้เพื่อพิจารณาคดีความ เปรียบได้กับสถาบันพระมหากษัตริย์

๓.๒ กำเนิดรัฐ

ขงจื้อ ไม่กล่าวถึงกำเนิดรัฐโดยตรง แต่ถ้าเรายอมรับว่า งานวรรณกรรมของขงจื้อคือแนวความคิดของเขา หรืออย่างน้อยที่สุด ก็เป็นแนวความคิดที่เขาเองยอมรับ เรา ก็จะพบแนวความคิดเรื่องกำเนิดรัฐในคัมภีร์อี้จิง

ในคัมภีร์อี้จิงได้กล่าวถึงกำเนิด และวิวัฒนาการของรัฐไว้ว่า

^{๑๑}The Analects, Book III : 11. Quoted in Leonard Shihlien Shu, The Political Philosophy of Confucius, (London : Curzon Press, 1975), p. 27.

^{๑๒}Ibid. p. 27.

“เมื่อฟ้าและดินมีอยู่ ดังนั้น สรรพสิ่งทั้งหลายจึงปรากฏมี แต่นั้นจึงมีเพศชายและหญิง เมื่อมีเพศชายและหญิง จากนั้นจึงมีคู่สามีภรรยา เมื่อมีสามีภรรยา แต่นั้นจึงมีบิดาและบุตร เมื่อมีบิดาและบุตร แต่นั้น จึงมีผู้ปกครองและผู้ถูกปกครอง เมื่อมีผู้ปกครองและผู้ถูกปกครอง แต่นั้น จึงมีชนชั้นสูงและชนชั้นต่ำ เมื่อมีชนชั้นสูงและชนชั้นต่ำ จึงข้อกำหนดเรื่องความเหมาะสมและความชอบธรรม”^{๖๖}

จากวิวัฒนาการในคัมภีร์อี้จิง สามารถอธิบายเป็นขั้น ๆ ได้ว่า^{๖๗}

ขั้นที่ ๑ “เมื่อฟ้าและดินมีอยู่” ในขั้นนี้ มีเพียงวัตถุที่เป็นสิ่งไม่มีชีวิต และพัฒนาไปสู่ขั้นที่ ๒

ขั้นที่ ๒ “สรรพสิ่งทั้งหลายจึงปรากฏมี” หมายถึง ทั้งสิ่งที่มีชีวิต และไม่มีชีวิต ได้เริ่มก่อตัว และมีการพัฒนาขึ้นเป็นลำดับ

ขั้นที่ ๓ “เพศชายและหญิง” หมายถึงขั้นที่มนุษย์อุบัติขึ้น และมีความสัมพันธ์ระหว่างเพศ ผลสืบเนื่องมาจากความสัมพันธ์ดังกล่าว ทำให้เชื้อชาติ และอารยธรรมของมนุษย์เริ่มเจริญรุ่งเรือง

ขั้นที่ ๔ “สามีและภรรยา” หมายถึง การเกิดขึ้นของสังคม ซึ่งรวมเอาครอบครัวหลาย ๆ ครอบครัว ครอบครัวคือความสัมพันธ์ระดับสามีและภรรยา (ไม่ใช่แค่เพศชายและเพศหญิงเท่านั้น)

ขั้นที่ ๕ “บิดาและบุตร” หมายถึง ระบบการปกครองได้เกิดขึ้น ในรูปแบบความเคารพ เชื่อฟัง และความเมตตา การเอาใจใส่

ขั้นที่ ๖ “ผู้ปกครองและผู้ถูกปกครอง” หมายถึง เกิดระบบการปกครองที่เป็นรูปแบบของสังคมโดยส่วนรวม มีการกำหนดผู้ที่ทำหน้าที่ และคุณสมบัติของผู้ที่จะมาเป็นผู้ปกครอง

ขั้นที่ ๗ “ชนชั้นสูงและชนชั้นต่ำ” จากการกำหนดหน้าที่ และคุณสมบัติของผู้ที่จะมาเป็นผู้ปกครอง จึงเกิดมีสถานะทางสังคมที่สูง และต่ำต่างกันออกไป

^{๖๖} The Yi King, Appendix VI, Sect. II :31-32. อ้างในวิทยานิพนธ์ของพระมหาบุญเรือง ปญฺญาวชิโร, อ้างแล้ว, หน้า ๕๕.

^{๖๗} Leonard Shihlien Hsu, Ibid. pp.36-37. (ดูคำอธิบายในลักษณะเดียวกันนี้ในงานวิทยานิพนธ์ของ อาภากร โรจน์วรรณสินธุ์, อ้างแล้ว, หน้า ๑๐)

ขั้นที่ ๘ “ข้อกำหนดเรื่องความเหมาะสมและความชอบธรรม” หมายถึงขั้นที่ต้องปฏิบัติต่อกันตามสถานะของผู้ปกครอง และผู้ถูกปกครอง เป็นต้นว่า ความถูกต้อง ความยุติธรรม ความดีงาม หน้าที่รับผิดชอบ ซึ่งเป็นเรื่องของคุณธรรมที่บุคคลภายในสังคมจะต้องยึดถือร่วมกัน

จากแนวความคิดเรื่องวิวัฒนาการทั้ง ๘ ขั้น ทำให้มองเห็นถึงแนวคิดทางการเมืองของขงจื๊อว่า ตั้งอยู่บนพื้นฐานของความสัมพันธ์ทางสังคม ตั้งแต่ระดับปฐมภูมิคือความสัมพันธ์ระหว่างสามีภรรยา กระทั่งถึงระดับสุดท้ายของพัฒนาการคือ ข้อกำหนดเรื่องความเหมาะสมและความชอบธรรม อาจกล่าวสรุปได้ว่า ครอบครัวยุคใหม่เป็นหัวใจของวิวัฒนาการทั้ง ๘ ใน ๓ ขั้นแรก เป็นการนำไปสู่การสร้างสรรค์ครอบครัว ส่วน ๔ ขั้นสุดท้าย เป็นการเกิดขึ้นของสถาบันครอบครัว ครอบครัวจึงเป็นรากฐานของการปกครองรัฐจึงเกิดขึ้นจากการอยู่ร่วมกันของความเป็นรูปแบบของครอบครัว แนวความคิดวิวัฒนาการทั้ง ๘ นั้น มีความเกี่ยวเนื่องกับแนวความคิดเรื่อง “หว่านหลุน” หรือ หลักสัมพันธภาพของขงจื๊อเช่นเดียว

๓.๓ ความสำคัญของรัฐ

เมื่อเรามองจากทรรศนะของขงจื๊อเกี่ยวกับรัฐก็จะพบว่า รัฐไม่ได้มีเป้าหมายในตัวเอง เนื่องจากรัฐมีจุดมุ่งหมายอยู่ที่การส่งเสริมสวัสดิภาพของประชาชน มีหน้าที่ช่วยให้มนุษย์ในสังคมก้าวไปสู่จุดหมาย คือความเป็นมนุษย์สมบูรณ์ทั้งในแง่ของวัตถุและด้านจิตใจ อาจกล่าวได้ว่า รัฐเป็นเครื่องมือที่จะทำให้บรรลุเป้าหมายคือสวัสดิภาพของประชาชน รัฐจึงมีความจำเป็นซึ่งจะขาดเสียมิได้

ในคัมภีร์อี้จิง ได้พูดถึงความสำคัญของรัฐไว้หลายอย่าง เป็นต้นว่า รัฐทำหน้าที่ส่งเสริม และสนับสนุนสังคม การเมือง ให้เจริญก้าวหน้า รัฐคือตัวกลางที่จะประสานมนุษย์ให้กลมกลืนกับกฎของธรรมชาติ เพื่อความสงบสุขของมนุษย์ภายในรัฐ

๓.๔ รัฐในอุดมคติของขงจื๊อ

เสถียร โพธิ์นันทะ ได้กล่าวถึงรัฐในอุดมคติของขงจื๊อไว้ ๒ ประการคือ^{๑๑}

^{๑๑} เสถียร โพธิ์นันทะ, อ้างแล้ว, หน้า ๑๒๓-๑๒๖.

๑. ได้ทั้ง หรือรัฐบาลแบบสากลนิยม ในจุดมุ่งหมายของขงจื้อ ให้มีรัฐบาลเพียงรัฐบาลเดียว เป็นรัฐบาลของโลก ประชาชนเลือกผู้ปกครองขึ้นมา โดยไม่มีการแบ่งเชื้อชาติ แต่ให้อธิบาย ทุกคนเป็นเพื่อนร่วมโลกกันหมด มีสิทธิและเสรีภาพเท่าเทียมกัน เสมอภาคในการดำรงชีวิตอยู่ในโลก โดยขงจื้อเห็นว่า ความเคียดแค้นในโลกเกิดจากการแบ่งชั้นวรรณะทางเชื้อชาติ จากเชื้อชาติแบ่งเป็นพวก เป็น คณะ เป็นรัฐ และเป็นแคว้นแคว้น แย่งแย่งไม่มีที่สิ้นสุด เพราะฉะนั้น ถ้าจะสร้างสันติภาพ จะต้องเลิกความรู้สึกแห่งการแบ่งแยกโดยสิ้นเชิง

ครั้งหนึ่ง เจ้าครองนครรัฐฉ้อเสด็จออกล่าสัตว์ แต่ลืมคันศรไว้ในระหว่างทาง พวกอำมาตย์จะกลับไปค้นหา เจ้าครองนครตรัสว่า ไม่ต้องไปให้เสียเวลา เพราะถ้าพระราชฉ้อทำหาย ก็คงจะมีราษฎรฉ้อเก็บได้ จะเป็นไรไป เมื่อขงจื้อทราบเรื่อง จึงวิจารณ์ว่า “น่าเสียดายที่เจ้าครองนครใจคอคับแคบไป โฉนไม่ตรัสว่า มนุษย์ทำคันศรหาย แต่มนุษย์ด้วยกันเป็นผู้เก็บได้ ทำไมจะต้องไปเจาะจงเป็นราษฎรฉ้อด้วย

๒. เชียวกั๋ง หรือ รัฐบาลแบบจุลลันติ คือรัฐที่ปกครองโดยมีรัฐเฉพาะคน แม้จะเป็นรัฐบาลที่ปกครองแบบสมบูรณาญาสิทธิราช ก็ขอให้ผู้ปกครองรัฐทั้งหลายมีคุณธรรม โดยปกครองดูแลปกครองลูก ขอให้คณะมนตรีมีความซื่อสัตย์สุจริต เห็นใจประชาชน ขอมรับฟังความคิดเห็น และเข้าใจถึงความต้องการของประชาชน ไม่กดขี่ข่มเหงประชาชน การปกครองแบบนี้ก็สามารถที่จะช่วยให้เกิดสันติสุขแก่ราษฎรได้ เป็นรัฐบาลที่ดีได้เช่นกัน

ถึงอย่างไรก็ตาม รัฐในอุดมคติของขงจื้อทั้งสองประการนี้ ขงจื้อให้ยึดเอาประชาชนเป็นหลักใหญ่ ประชาชนจะดีหรือไม่ดีก็เพราะการปกครอง ผู้ปกครองจะต้องประพฤติให้เป็นตัวอย่างที่ดีให้กับประชาชน ดังที่ขงจื้อได้กล่าวไว้ว่า ประชาชนผู้ถูกปกครองจะดีได้ โดยมีผู้ปกครองที่มีคุณธรรมเป็นแบบอย่าง และออกกฎระเบียบบังคับโดยหลักศีลธรรม^{๑๖} ให้ประชาชนปฏิบัติ และถ้าสิ่งใดที่ประชาชนพอใจ ผู้ปกครองต้องพอ

^{๑๖} มาลี ศรีเพชรภูมิ, การศึกษาเชิงวิเคราะห์เรื่องความดีในปรัชญาจีนสมัยโบราณ, (วิทยานิพนธ์อักษร, ศาสตรมหาบัณฑิต บัณฑิตวิทยาลัย จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย, ๒๕๒๖), หน้า ๓๓.

ใจ สิ่งใดที่ประชาเกลียดชัง ผู้ปกครองต้องเกลียดชัง ผู้ใดทำได้เช่นนี้ ชื่อว่าเป็นบิดาของประชาชน^{๒๐}

๓.๕ หน้าที่ของรัฐ

โดยธรรมชาติ มนุษย์ทุกคนมีการอยู่ร่วมกันในสังคม เมื่ออยู่ร่วมกันมากขึ้น ปัญหาต่าง ๆ ก็ตามมา จากปัญหาเล็ก ๆ ก็พัฒนาไปสู่ความสลับซับซ้อนขึ้นโดยลำดับ จากปัญหาส่วนบุคคล ก็พัฒนาไปสู่ปัญหาของสังคม ด้วยความเกี่ยวโยงดังกล่าว จึงจำเป็นต้องมีองค์กรเข้ามาช่วยจัดการแก้ไขปัญหาเหล่านี้ องค์กรดังกล่าวนี้รวมเรียกว่า รัฐ ภายในองค์กรจะประกอบด้วยตัวบุคคล ซึ่งอาจจะได้มาโดยวิธีการแต่งตั้ง หรือคัดเลือกมา บุคคล หรือคณะบุคคลเหล่านั้นก็จะเข้ามากำหนดหน้าที่ บทบาท นโยบายในการสร้างสรรค์ หรือแก้ไขปัญหาค้าง ๆ ที่เกิดขึ้น โดยมีจุดมุ่งหมายอยู่ที่การสร้างสังคมให้มีความเสมอภาคกัน รัฐจึงเปรียบเหมือนเกษตรกรผู้ปลูกนาสวนผสม ซึ่งมีหน้าที่คอยดูแลและทำความเข้าใจในพืชพันธุ์ต่าง ๆ เหล่านั้น เพราะพืชแต่ละชนิดมีความต้องการพื้นฐานไม่เหมือนกัน

ขงจื้อได้กล่าวถึงหน้าที่ของรัฐไว้ในคัมภีร์ลุ่นชู่ (The Analects) ว่า รัฐมีหน้าที่พื้นฐานในการบริหารประเทศ ๓ ประการคือ^{๒๑}

๑. สร้างความมั่นคงทางเศรษฐกิจ
๒. สร้างความปลอดภัยในชีวิตและทรัพย์สิน และ
๓. สร้างความเชื่อมั่น หรือความไว้วางใจให้เกิดขึ้นแก่ประชาชน

ภารกิจนี้ แม้จะมีเพียง ๓ ประการ แต่เข้าไปดูในรายละเอียดเชิงปฏิบัติแล้ว จะเห็นได้ว่า เป็นเรื่องทั้งหมดของการเมืองการปกครองเลยทีเดียว การจะวัดการเมืองการปกครองว่า ประสบความสำเร็จหรือไม่ จึงขึ้นอยู่กับปัจจัย ๓ ประการนี้

ในทรรศนะของขงจื้อ ให้ความสำคัญที่ประชาชนเป็นหลัก ดังนั้น หน้าที่ของรัฐ หรือผู้ปกครองจึงอยู่ที่การทำให้อยู่ดีกินดี มีความปลอดภัย และถ้าจะลำดับความ

^{๒๐} เตตเตีย โทริมันทะ, อ้างแล้ว, หน้า ๑๒๗.

^{๒๑} The Analects, Book XII : 7. (อ้างการตีความเรื่อง อาหาร อาวุธ และความเชื่อถือในตัวผู้ปกครอง ใน พระมหาบุญเรือง ปัญญาวิโร, อ้างแล้ว หน้า ๖๗)

สำคัญ ขงจื้อบอกว่า ประชาชนต้องมาก่อน แม้จื้อ ซึ่งเป็นศาสนิกชนสำคัญของขงจื้อเองก็กล่าวไว้ว่า ประชาชนมีความสำคัญสูงสุด รัฐมีความสำคัญอันดับสอง ส่วนผู้ปกครองมีความสำคัญเป็นลำดับท้ายสุด^{๒๒} ทั้งนี้เพราะว่า การที่รัฐจะดำรงอยู่ได้จะต้องอาศัยผู้ปกครองที่มีความสามารถมาบริหารบ้านเมือง แต่การบริหารบ้านเมืองนั้น สำคัญอยู่ที่ประชาชนให้การสนับสนุน ขาดการสนับสนุนจากประชาชนแล้ว ผู้ปกครองก็ดำรงอยู่ไม่ได้

อนึ่ง เมื่อนักปกครองต้องการทำภารกิจนี้ทั้ง ๓ ประการให้ลุล่วง จึงต้องเริ่มจากประชาชน นั่นคือ ต้องสร้างความเชื่อมั่น และความไว้วางใจในตัวผู้ปกครองก่อนเป็นอันดับแรก หลังจากนั้นจึงค่อยเริ่มพัฒนาด้านอื่น ๆ มีการสร้างความมั่นคงทางเศรษฐกิจ และสร้างความปลอดภัยในชีวิตและทรัพย์สินเป็นต้น

อย่างไรก็ตาม ภาระและหน้าที่ดังกล่าว เป็นเพียงภาระและหน้าที่ขั้นพื้นฐานเบื้องต้นเท่านั้น รัฐหรือผู้ปกครองจะต้องพัฒนาด้านอื่นควบคู่กันไปด้วย ในส่วนของขงจื้อเองก็มองปัญหานี้เช่นกัน เช่น ครั้นหนึ่งมีคนถามว่า ถ้าทำให้ประชาชนอยู่ดีกินดีแล้วต่อไปจะทำอะไร ขงจื้อบอกว่า ให้การศึกษาแก่เขา^{๒๓}

โดยที่สุด ถ้าต้องการพัฒนาด้านการเมืองให้ถึงที่สุด จะต้องสร้างนักปกครองให้เป็นนักปราชญ์ ซึ่งทรงทั้งภูมิความรู้ และคุณธรรม กลายเป็นว่า การจะพัฒนาด้านการเมืองให้ดี เบื้องต้นสุด นักปกครองที่จะมาทำหน้าที่ ต้องฝึกฝนตนเองให้ได้เสียก่อน นี่เป็นหลักการเบื้องต้นตามแบบฉบับของขงจื้อ

๔. ผู้ปกครองรัฐ

๔.๑ คุณลักษณะของผู้ปกครอง

คุณลักษณะของผู้ปกครองในทรรศนะของขงจื้อ จะต้องไม่เกียจคร้านในการปฏิบัติหน้าที่ มีความซื่อสัตย์ ตั้งอยู่ในคุณธรรม ทั้งนี้เพราะชีวิตและการเป็นอยู่ของประชาชนขึ้นอยู่กับผู้ปกครอง ผู้ปกครองที่ดีจึงต้อง เข้าใจในสิ่งที่ประชาชนต้องการ จะต้องทำงานมีจิตสำนึกรับผิดชอบต่อสังคม รู้หน้าที่ของตนมีสายตายาวไกล

^{๒๒} Lin Yu Tang, *The Wisdom of Confucius*, (New York : The Modern Library, 1938), p. 157.

^{๒๓} The Analects, Book XIII : 13.

ในอดีตกาลตำแหน่งผู้นำจะได้จากการคัดเลือกจากบุคคลในท้องถิ่นต่าง ๆ และ กษัตริย์จะเป็นผู้ทำการคัดเลือกบุคคลที่เห็นว่าเหมาะสมที่สุด เพื่อเป็นผู้นำ กว่าจะได้เป็นผู้นำ จะต้องออกไปสร้างบารมีและการยอมรับจากประชาชน เมื่อกษัตริย์องค์ปัจจุบันสวรรคต ว่าที่ผู้นำก็จะขึ้นเป็นองค์กษัตริย์ต่อไป เมื่อบริหารได้ ๓ ปี จะสละตำแหน่งให้ประชาชนวิพากษ์ วิจารณ์ว่า สมควรที่จะเป็นผู้นำต่อไปหรือไม่ เมื่อประชาชนยอมรับจึงจะขึ้นดำรงตำแหน่งอีกครั้งหนึ่งอย่างเป็นทางการ นี่คือนิยามของกษัตริย์ที่กษัตริย์เจ้าได้ยึดถือสืบทอดมาเป็นเวลาหลายปี แต่เมื่อถึงราชวงศ์โจว การยึดถือได้เปลี่ยนไป

อนึ่ง กษัตริย์ หรือองค์อธิปัตย์ในพระชนมของขงจื้อ ควรมีลักษณะ ๓ ประการ คือ^{๒๔}

๑. มีอำนาจสูงสุด ใครจะละเมิดมิได้ ถือกษัตริย์เป็นโอรสแห่งสวรรค์
๒. มีความสามารถในการปกครองประชาชนให้อยู่เย็นเป็นสุข ตามวิถีแห่งสวรรค์ นั่นคือ จะต้องทรงคุณธรรม ถ้าละเมิดประชาชนมีสิทธิ์ก่อกบฏได้ ดังหลักที่ว่า น้ำล้นเรือได้ ก็จมเรือได้ เพราะผู้นำเปรียบเสมือนเรือ ประชาชนเปรียบเสมือนน้ำ
๓. รู้จักเลือกเลือกคนดีมีคุณธรรม เข้าไปบริหารบ้านเมือง ต่างพระเนตรพระกรรณ

จะเห็นได้ว่า ในอดีตนั้น พิธีพิธีในการเลือกผู้นำมาก ขงจื้อเองก็ได้คัดเลือกเอาภาพของกษัตริย์ผู้เป็นปราชญ์ คือ เอี้ยว ซุน กษัตริย์ผู้ตั้งราชวงศ์ซาง และในตระกูลโจวเลือกเอา กษัตริย์เหวิน และหวู และโจวกง เป็นบุคคลผู้ปกครองในอุดมคติ^{๒๕}

จากการที่ขงจื้อได้ยกเอาผู้ปกครองในอุดมคติขึ้นมา ก็เนื่องมาจาก ราชวงศ์โจว เจริญรุ่งเรืองในสมัยพระเจ้าโจวเหวินหวาง และพระเจ้าโจวอู่หวางค่างก็เปี่ยมด้วยคุณธรรม ดังนั้น พระองค์จึงไม่เป็นศัตรูของประชาชน หากแต่ในสมัยของโจวเหวินหวาง ได้ตรากฎหมายอาญาหลวงขึ้น เพื่อบังคับใช้กับประชาชน จึงเป็นจุดเริ่มต้นของการเสื่อมราชวงศ์โจว จากการไร้เมตตาธรรม พระเจ้าโจวหลี่หวาง ทรงมีจิตใจที่อำมหิตคิดมนุษย์ ชอบใช้คนให้คอยสอดส่องดูพฤติกรรมของประชาชนที่พูดถึงพระองค์ในทางที่

^{๒๔} โพโรจน์ โพธิ์โพธิ์, ภูมิหลังจีน, (กรุงเทพมหานคร : เพ็ญนคร, ๒๕๑๙), หน้า ๒๕-๓๐.

^{๒๕} จ้านงค์ ทองประเสริฐ, ผู้แปล, บ่อเกิดลัทธิประเพณีจีน ภาค ๑-๓ พิมพ์ครั้งที่ ๒ (กรุงเทพมหานคร : มหจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, ๒๕๓๖), หน้า ๒๖.

ไม่ดี จึงเป็นเหตุให้ราชวงศ์โจวไร้เมตตาธรรมถึงขีดสุด ถึงกับต้องย้ายราชธานีในสมัยของพระเจ้าโจวผิงหวาง ราชวงศ์จึงเสื่อมอย่างที่ไม่อาจจะฟื้นฟูได้

จะเห็นได้ว่า หากพระเจ้าแผ่นดินปกครองด้วยเมตตา คุณเล บริหารบ้านเมืองด้วยการเอาใจใส่ดูแลราษฎร ผ่อนปรน ในการใช้อำนาจเก็บภาษีแต่น้อย ประหยัดในการใช้จ่ายงบประมาณ ห่วงใยในราษฎร ย่อมที่จะสร้างความสุขให้กับราษฎร ก็จะสามารรถรักษากันเมืองให้เจริญสมกับที่ราษฎรไว้วางใจ แต่ถ้าหากตรงกันข้ามบ้านเมืองย่อมล่มสลาย

จากบทเรียนในอดีต ย่อมที่จะทำให้ประชาชนพึงพิถีพิถันในการเลือกผู้ปกครองว่า มีคุณลักษณะเพียงพอหรือไม่

ดังนั้น ทักษะของผู้ที่เป็นตัวอย่างของขงจื้อ คือต้องมีคุณสมบัติเหนือชาติกำเนิดเป็นนักปกครองที่เฉลียวฉลาด และมีคุณธรรมเป็นหลักขงจื้อได้แบ่งผู้ปกครองออกเป็น ๒ ประเภท คือ^{๒๖}

๑. ผู้ปกครองสูงสุด คือ กษัตริย์
๒. ผู้ปกครองชั้นรองลงมาได้แก่ ขุนนางอำมาตย์

ในผู้ปกครองทั้ง ๒ ประเภทนั้น ขงจื้อได้พูดถึงคุณสมบัติไว้หลายประการพอที่จะสรุป ได้ ๓ ประการหลัก ๆ คือ^{๒๗}

๑. มีความรักและเคารพในเจตจำนงของประชาชน
๒. มีความปรารถนาในการที่จะสร้างเสถียรภาพและความเป็นธรรม ให้เกิดขึ้นในสังคม

๓. มีความสามารถที่จะสร้างความมั่นคงทางเศรษฐกิจให้กับประชาชน

นอกจากหลักการเบื้องต้นดังกล่าวแล้ว ผู้นำที่ดีจะต้องได้รับการยอมรับจากประชาชน แนวทางสำหรับนักปกครองที่จะได้รับการไว้วางใจ คือ ต้องสร้างความไว้วางใจกับคนรอบข้างก่อน เพราะถ้าผู้นำไม่สามารถได้รับความไว้วางใจจากเพื่อนแล้ว ย่อมไม่ได้ความไว้วางใจจากผู้ใต้ปกครอง ถ้าไม่มีความซื่อสัตย์กับตนเอง ย่อมไม่สามารถสร้างศรัทธาจากพ่อแม่ได้ ถ้าไม่รู้อะไรดี อะไรชั่วแล้ว ย่อมไม่สามารถมีความซื่อสัตย์กับ

^{๒๖}พระมหาบุญเรือง ปญฺญาวชิโร, อ้างแล้ว, หน้า ๖๕.

^{๒๗} เรื่องเดียวกัน, หน้า ๖๖.

ตนเอง^{๒๔} ผู้นำที่ดีจึงจำต้องเริ่มกระทำที่ตนเองก่อน ก่อนที่จะกระทำต่อผู้อื่น ดังหลักที่ว่า หากผู้นำไม่ตั้งอยู่ในความดีงาม การปกครองผู้อื่นนั้นเป็นเรื่องยาก ถ้าหากไม่ต้องการให้ยาก ผู้นำต้องตั้งอยู่ในคุณความดี เมื่อตั้งอยู่ในคุณความดีแล้ว จะให้การแก้อบรมไขอบรมผู้อื่น บ่อมเป็นเรื่องง่าย ดังที่ขงจื๊อกล่าวว่า ทำตนให้ถูกต้องแล้ว การปกครองผู้อื่นจะยากอะไร หากทำตนไม่ถูกต้องจะแก้ไขผู้อื่นได้อย่างไร^{๒๕}

นอกจากนั้น ขงจื๊อยังได้พูดถึงบทบัญญัติ ๕ ประการ ที่ผู้ปกครองต้องละเว้นให้ห่างไกล คือ^{๒๖}

๑. จิตใจชั่วร้ายอำมหิต แต่สามารถซ่อนเร้นได้อย่างมิดชิด
๒. ประพฤติชั่วคำทราม แต่ยืนหยัดแน่วแน่
๓. พูดยาโป๊ปด มีอคติ คั้วชาวพหิตป้ออย่างยอเยียม
๔. ก่อกรรมทำเข็ญด้วยความรู้สึกร้างไกล
๕. เมตดาอย่างล้นเหลือต่อผู้ก่อกรรมทำเข็ญ

ในโทษกรรมทั้ง ๕ ประการนี้ ขงจื๊อกล่าวว่า ร้ายแรงยิ่งกว่าการนำคนเสียอีกเพียงประพฤติข้อใดข้อหนึ่งในโทษกรรมทั้ง ๕ ประการนี้ ล้วนสมควรถูกประหาร

อนึ่ง การที่จะเห็นคุณลักษณะของผู้ปกครองให้เด่นชัดนั้น ผู้วิจัยใครที่จะแยกคุณลักษณะออกเป็น ๒ ประการ คือ

๑. บุคลิกภายนอก

บุคลิกภายนอก หมายถึง ภาพลักษณ์ภายนอกที่ผู้ปกครองแสดงต่อสาธารณชน หรือบุคคลที่อยู่รอบข้าง จนเป็นที่ยอมรับ หรือเข้าใจโดยทั่วไปว่า ทำดีหรือลักษณะเช่นนี้ คือบุคคลนี้ เช่น ทำที่ขงขัง เอาจริง อารมณ์ร้าย เป็นต้น ซึ่งทำที่เหล่านี้ ได้สะท้อนถึงภาวะทางด้านจิตใจด้วย

อนึ่ง ผู้ปกครองตั้งอยู่ในฐานะผู้ดูแลความเป็นอยู่ของประชาชน จำเป็นอย่างยิ่งที่จะต้องภาพลักษณ์ที่ดี เช่น มีความเที่ยงธรรม คำนึงถึงผลประโยชน์ของบ้านเมือง ไม่

^{๒๔} Archie J. Bahm, *The Heart of Confucius*, (New York : John Weatherhill, Inc. 1969), pp. 101-102.

^{๒๕} *The Analects*, Book XIII : 13

^{๒๖} อองซก, ขงจื๊อฉบับปราชญ์ชาวบ้าน, อธิคม สวัสดิญาณ แปล, (กรุงเทพมหานคร : เค้าประยุทธ์, ๒๕๔๐), ๒๔.

เห็นแก่พวกห้องของคน ไม่เห็นแก่ประโยชน์ส่วนตัว ซึ่งจำเป็นที่จะต้องมียุทธธรรมเข้ามาควบคุมความประพฤติของคน โดยจะต้องคำนึงถึงคุณธรรม ๕ ประการคือ เมตตา ธรรมจริยา ปัญญา และสัจจะ ซึ่งทั้ง ๕ ประการนี้ ถือได้ว่า เป็นหัวใจคำสอนของขงจื้อ ทั้งนี้เพราะว่าเป็นเครื่องกำหนดบทบาท หน้าที่ตามฐานะของแต่ละบุคคล กล่าวคือ พระเจ้าแผ่นดินพึงทรงไว้ซึ่งความเมตตาธรรม ขุนนางพึงซื่อสัตย์ภักดี บิดาพึงรักใคร่บุตร บุตรพึงกตัญญูต่อบิดาสามีภรรยาพึงให้เกียรติกันและกัน และมีตรสหายพึงมีสัจจะวาจาต่อกัน^{๑๑} นี่เป็นหลักการที่เราพึงจะต้องปฏิบัติต่อผู้อื่น แต่ก่อนที่จะปฏิบัติต่อผู้อื่น จะต้องปฏิบัติต่อตนเองก่อน นั่นคือจะต้องพึงระวังใน ๓ ประการคือ^{๑๒}

๑. เมื่อเขาวัย เลือคคลมยังไม่สมบูรณ์ พึงระวังในรูป
 ๒. เมื่อเติบโตจนกระทั่ง เลือคคลมเร่าร้อน พึงสังวรในการวิวาท
 ๓. เมื่อชรภาพ เลือคคลมเสื่อมถอย พึงสังวรในความโลภ
- นอกจากนี้ ยังจะต้องเอาใจใส่ในการแสดงออกของคน ๘ ประการคือ^{๑๓}
๑. ขามคู ต้องคิดจะคูให้เห็นอย่างแจ่มแจ้ง
 ๒. ขามจะฟัง ต้องคิดจะฟังให้ได้ยินอย่างแจ่มแจ้ง
 ๓. สีหน้าต้องคิดแสดงออกให้เข้มแข็งแจ่มใสและอ่อนโยน
 ๔. ท่วงท่าที่กิริยาคิดถึงความสุภาพอ่อนโยน
 ๕. จะพูดอะไรคิดถึงความสัตย์
 ๖. เมื่อทำงานคิดด้วยความระมัดระวังตั้งใจ
 ๗. ขามเกิดความสงสัยควรคิดถาม
 ๘. ขามโกรธควรคิดถึงโทษภัยที่จะตามมา
 ๙. เมื่อเห็นผลประโยชน์ที่จะได้ ควรคิดถึงความชอบธรรม

คุณสมบัติเหล่านี้ ควรประกอบขึ้นให้มีในตนก่อนที่จะไปปกครองผู้อื่น แต่เมื่อปกครองผู้อื่น จะต้องประพฤติเป็นตัวอย่างของประชาชน ดังในคัมภีร์บทหนึ่งกล่าว

^{๑๑} อุดย รัตนมันเณม, วาตะอ่องเต้, (กรุงเทพมหานคร : สามัคคีสาร, ๒๕๔๑) , หน้า ๖๘,

^{๑๒} The Analects, Book XVI : 7.

^{๑๓} Ibid. Book XVI : X อ้างใน ขงจื้อสอนว่า, หน้า ๑๑๖.

ว่า ไม่ล่าเอียง ไม่เล่นพวก แผ่นดินร่วมเย็นเป็นสุข^{๓๔} การแสดงออกซึ่งความสุภาพอ่อนโยน ความขยันขันแข็ง และเอาใจใส่ในการทำงาน^{๓๕} การทำงานต้องนำหน้าประชาชน ไม่เอาผิดเล็ก ๆ น้อย ๆ เลือกคนดีมีความสามารถมาใช้ การแก้ไขความผิดพลาดโดยไม่ลังเล^{๓๖} บุคลิกภายนอกที่เด่นชัดในพระคัมภีร์ของขงจื้อ^{๓๗} สรุปแล้วสามารถประมวลลงในคำว่า เป็นผู้สามารถหยิบยื่นสันติสุขให้แก่บุคคลอื่นอยู่ตลอดเวลา^{๓๘} โดยไม่มีการเลือกชั้นวรรณะ มองประชาชนเสมือนญาติพี่น้อง มีความเป็นกันเองกับทุกคน^{๓๙} ไม่มีการถือตัว สิ่งเหล่านี้ ล้วนแต่เป็นการแสดงออกเพื่อให้ผู้ใต้ปกครอง

๒. บุคลิกภาพภายใน

นอกจากบุคลิกภายนอกแล้ว ผู้นำยังจะต้องมีบุคลิกภาพภายในที่จะต้องมีความดี และความสามารถเป็นหลัก โดยจะไม่ปล่อยให้ความชั่วเกิดขึ้นภายในจิตใจ^{๔๐} สร้างความดีให้เกิดขึ้นในจิตใจ ในพระคัมภีร์ของขงจื้อ ผู้นำจะต้องฝึกฝนตนเองอยู่ตลอดเวลา โดยเฉพาะคุณธรรมภายในจิตใจ ไม่ว่าจะเป็นความรัก ความมีสติปัญญา ความกล้าหาญ^{๔๑} ความเที่ยงตรง^{๔๒} มีความสันโดษยินดี มีความซื่อสัตย์สุจริต มีสัจจะ และมีการสำรวมจิต^{๔๓} ไม่มีความกระวนกระวายหรือหวาดกลัว^{๔๔} คำนึงถึงแต่หลักคุณธรรม^{๔๕} และจะต้องเข้าใจในเจตนารมณ์ของสวรรค์เป็นหลักสำคัญ^{๔๖}

^{๓๔} ฐิฉิง, คัมภีร์ฮั่นเต้, อธิคม สวัสดิญาณ แปล (กรุงเทพมหานคร : สำนักพิมพ์ดอกหญ้า, ๒๕๔๐), หน้า ๒๒๒๐.

^{๓๕} The Analects, Book XIV : 32, XV : 15.

^{๓๖} Ibid. Book IX : 24.

^{๓๗} พระมหาบุญเรือง ปญฺญาวชิโร, อ้างแล้ว, หน้า ๕๖.

^{๓๘} The Analects, Book XIV : 24.

^{๓๙} Ibid. Book XV : 21.

^{๔๐} Ibid. Book II : 2.

^{๔๑} Ibid. Book XIV : 30.

^{๔๒} Ibid. Book IV : 26.

^{๔๓} Ibid. Book VII : 36.

^{๔๔} Ibid. Book XII : 4.

^{๔๕} Ibid. Book IV : 11.

^{๔๖} พระมหาบุญเรือง ปญฺญาวชิโร, อ้างแล้ว, หน้า ๕๖.

ครั้งหนึ่ง^{๔๓} ขงจื๊อถามจื๊อจู่ว่า หยิว เจ้าเคยฟังความดีทั้ง ๖ และโทษทั้ง ๖ หรือไม่ จื๊อจู่ตอบว่า ไม่เคยเห็น จึงกล่าวว่า “นั่งลง เราจะเล่าให้ฟัง”

๑. ชอบคุณธรรมความดีงาม แต่ไม่สนใจการศึกษา จะเกิดความโง่
๒. ชอบวิชาความรู้ แต่ไม่สนใจการศึกษา จะเกิดความฟุ้งซ่านโหล
๓. ชอบความสัคดิ์ซื่อ แต่ไม่สนใจการศึกษา จะเกิดภัยแก่ตัว
๔. ชอบความตรงไปตรงมา แต่ไม่สนใจการศึกษา จะเกิดความเร่าร้อนหยาบ

กาย

๕. ชอบความกล้าหาญ แต่ไม่สนใจการศึกษา จะเกิดความวุ่นวาย

๖. ชอบความเข้มแข็ง แต่ไม่สนใจการศึกษา จะกลายเป็นคนมูทะลุ

แสดงให้เห็นว่า การสร้างคุณงามความดีให้มีภายในจิตใจนั้น ต้องเริ่มจากตนเองเป็นสำคัญ ไม่ใช่เริ่มจากบุคคลอื่น^{๔๔} เมื่อผู้ปกครอง มีความประพฤติด่วนตัวที่ดีแล้ว ก็จะช่วยให้การปกครองมีประสิทธิภาพ แม้ไม่ต้องใช้อำนาจบังคับ ผู้คนก็พร้อมที่จะดำเนินตาม ตรงกันข้าม ถ้าผู้ปกครองไม่มีคุณธรรม ไม่เป็นแบบอย่างที่ดี แม้จะใช้อำนาจบังคับ ออกคำสั่งมากมาย ก็ไม่มีประชาชนเชื่อถือ^{๔๕}

๔.๒. ความสำคัญของผู้ปกครอง

มีคำโบราณกล่าวว่า ผู้สัคดิ์ต้องดื้อน ผู้คนต้องนำ ดังนั้น การที่มนุษย์เรามีการอยู่ร่วมกันมาก ๆ จึงจำเป็นต้องมีผู้นำ ความอยู่รอดของประชาชน และประเทศชาติบ้านเมือง ขึ้นอยู่กับผู้ปกครอง ผู้ปกครองจึงมีความสำคัญ ดุจเข็มทิศที่จำเป็นสำหรับคนเดินทาง อีกทั้งยังเป็นผู้สร้างหลักจริยธรรมให้เกิดขึ้นในสังคม ผู้นำเสมือนหนึ่งเป็นหลักชัยของประเทศชาติ แผ่นดินเปรียบเหมือนภาชนะใหญ่ เหล่าราษฎรเหมือนทรัพย์สิน ผู้ปกครองคือผู้รักษาทั้งแผ่นดินและทรัพย์สิน หากต้องการทราบถึงความเจริญรุ่งเรืองของแคว้นใด ๆ แล้ว จะต้องดูผู้นำเป็นหลักใหญ่

^{๔๓} The Analects, Book XVII : 8, อ้างในขงจื๊อสอนว่า, อ้างแล้ว, หน้า ๑๑๖.

^{๔๔} The Analects, Book XII : 1.

^{๔๕} ละเอียต ศิลาณ้อย, สร้างชีวิตและสังคมตามหลักคำสอนของขงจื๊อ, (กรุงเทพมหานคร : ดอกหญ้า, ๒๕๓๕), หน้า ๘๑.

นอกจากนั้น บ้านเมืองมีภาระกิจที่ต้องมีผู้รับผิดชอบในด้านต่าง จึงจำเป็นที่จะต้องมีส่วนช่วยรับภาระของบ้านเมือง เช่น ผู้นำจะต้องเป็นผู้สร้างขวัญ และกำลังใจให้เกิดขึ้นแก่ผู้ใต้ปกครอง และทรงไว้ซึ่งความยุติธรรมในสังคม เป็นต้น

จากการที่ขงจื้อได้แบ่งผู้ปกครองออกเป็น ๒ ระดับ ผู้วิจัยใครที่จะชี้ถึงความสำคัญของผู้ปกครองในแต่ละระดับดังนี้

๑. ผู้ปกครองสูงสุด คือ กษัตริย์ ถือกันว่าเป็นตัวแทนของสวรรค์ (เทียน) เปรียบเหมือนหลักชัยของประเทศชาติ ทรงเป็นที่ยึดเหนี่ยวทั้งทางร่างกายและจิตใจ ห่วงใยในสภาพความเป็นอยู่ของราษฎร ราษฎรต้องกินอ้ม นุ่งอ่น^{๙๙} เป็นผู้ทรงไว้ซึ่งอำนาจสูงสุด เหล่าพสกนิกรถือจักรพรรดิเป็นใจของคน ส่วนจักรพรรดิถือพสกนิกรเป็นกาย เป็นผู้รับเจตจำนงจากสวรรค์เพื่อดูแลราษฎร ความสำคัญดังกล่าวนี้ ถือว่าเป็นความสำคัญในฐานะของความเป็นกษัตริย์

ความสำคัญประการต่อมาคือ กษัตริย์นั้น เป็นผู้คัดเลือกเหล่าอำมาตย์ เพื่อมาสนับสนุนงานของแผ่นดิน ถ้ากษัตริย์ทรงคุณธรรม ไม่คดอยู่ในอำนาจของอคติ ย่อมสามารถที่จะเลือกเหล่าอำมาตย์มาช่วยงานได้ ซึ่งนั่นก็หมายถึงความเจริญงอกงามของแผ่นดินด้วย ภาระหน้าที่ประการแรกที่กษัตริย์จะต้องปฏิบัติ ก็คือการคัดเลือกขุนนางให้เหมาะสมมาเป็นตัวแทนในการปกครองราษฎร ทั้งนี้ก็เพราะว่า การลงโทษและเก็บภาษีอากรอย่างเหมาะสม หากได้ขึ้นอยู่กับกษัตริย์ไม่ แต่ขึ้นอยู่กับตัวแทนของพระองค์คือเหล่าอำมาตย์ ถ้าคัดเลือกเหล่าอำมาตย์ที่ดี ประเทศชาติก็เจริญ

๒. ผู้ปกครองชั้นรองลงมา มีเหล่าขุนนาง อำมาตย์ แม่ทัพ เป็นต้น ซึ่งถือเป็นผู้รับสนองราชโองการของกษัตริย์มาปฏิบัติต่อราษฎร เปรียบเหมือนเป็นแขนขาของกษัตริย์ มีความสำคัญในฐานะเป็นผู้ตัดสินใจแทนกลุ่ม และทำให้งานของรัฐสำเร็จตามวัตถุประสงค์

ดังนั้น ผู้ปกครองเหล่านี้ จึงต้องเป็นคนที่หนักแน่นมั่นคง รู้ในสิ่งที่ควรทำ และไม่ควรทำ สร้างขวัญและกำลังใจให้กับประชาชน ประเทศชาติจะมั่นคง หรือล่ม

^{๙๙} อู๋จิง, อ้างแล้ว, หน้า ๓๒๔.

สลาย เป็นเรื่องเกี่ยวข้องกับเหล่าขุนนางอำมาตย์ด้วย ดังกล่าวไว้ว่า^{๕๓} “กองทัพ แม้จะมีกำลังพลเรือนหมื่น แต่เมื่อถึงคราวออกศึก หากคิดจะให้ได้รับชัยชนะ จะต้องรู้ที่ความสามารถของแม่ทัพ” ที่จะสร้างขวัญและกำลังใจได้มากน้อยแค่ไหน เอาใจฝึกซ้อมเพียงไร ดังที่ขงจื๊อกล่าวไว้ว่า การส่งไพร่พลไปรบโดยมิได้ฝึกซ้อม เท่ากับส่งพวกเขาไปอยู่ในเงื้อมมือข้าศึก^{๕๔} จะเห็นได้ว่า แม่ทัพมีความสำคัญที่จะต้องเอาใจใส่ราษฎร

ความสำคัญของผู้นำทั้งสองระดับคือ ระดับสูง และรับรองลงมา กล่าวโดยสรุปคือ เป็นผู้ทำขุนประเทศชาติ ผู้อำนวยการความสุมาสู่ราษฎร คือนายแห่งชีวิตของราษฎร ถ้าเสนาอำมาตย์ไม่เข้าใจในหลักปกครอง เท่ากับมอบองค์เหนือหัวไว้ให้แก่ข้าศึก ถ้าองค์เหนือหัวเลือกเสนาอำมาตย์ไม่เป็น ไม่ได้คนดีเข้ามาบริหาร เท่ากับมอบประเทศชาติให้กับข้าศึก^{๕๕} ความห่วงใยในราษฎรของผู้นำในอดีต ถ้าเทียบกับปัจจุบันก็คือ หลักประกันทางสังคม

อย่างไรก็ตาม ความเข้มงวดในการกำหนดคุณสมบัติ และความสำคัญของผู้ปกครองเหล่านี้ ก็เนื่องมาจากการให้ประชาชนได้รับการคุ้มครอง และเกิดความเป็นธรรม มีความสงบสุขในบ้านเมืองนั่นเอง เพราะตามทัศนะของขงจื๊อ ผู้นำหรือผู้ปกครองมีความสำคัญน้อยกว่า เมื่อเทียบกับประชาชน แม้ขงจื๊อสนับสนุนคนสำคัญสำนักขงจื๊อถึงกับกล่าวว่า “ประชาชนสำคัญที่สุด รัฐมีความสำคัญเป็นอันดับสอง ส่วนผู้ปกครองมีความสำคัญน้อยที่สุด”^{๕๖}

ถึงแม้มีส่วนสำคัญน้อยที่สุด แต่ก็ยังเป็นสิ่งที่จำเป็นต้องมี และจำเป็นที่จะต้องมีความเข้าใจซึ่งกันและกันด้วย ดังคำพังเพยที่ว่า ผู้ที่อยู่เบื้องบนย่อมเชี่ยวชาญในการวางแผน ส่วนผู้ที่อยู่เบื้องล่างย่อมเชี่ยวชาญในการคาดคะเน^{๕๗} จึงจะนำราษฎรไปสู่ความเจริญรุ่งเรืองได้

^{๕๓} เจ้าหยูย, ฉางต้วนจิง, อธิคม สวัสดิญาณ แปล, (กรุงเทพมหานคร : สำนักพิมพ์สุภาพใจ, ๒๕๔๐), หน้า ๓๔๖.

^{๕๔} The Analects, Book XII : 30.

^{๕๕} The Analects, Book X : 13.

^{๕๖} Ibid. Book X : 13.

^{๕๗} สว่างเหลินเสียง, วาทะศิลป์พิภพอันไกล, ศรีวิภา แปล, (กรุงเทพมหานคร : บี.เจ. เพลทโปรดเซอร์, ไม่ปรากฏปีพิมพ์), หน้า ๔๓.

๔.๓ หน้าที่ของผู้ปกครอง

หน้าที่ของผู้ปกครองว่าโดยหลักแล้ว คือการสร้างภาวะการอยู่ดีกินดี สร้างหลักจริยธรรม กำหนดกฎหมาย และคิดค้นอักษร ทำประโยชน์ให้เกิดขึ้นแก่ราษฎร เช่นเดียวกับบิดามารดา มีความรักต่อบุตรธิดา ดังนั้นผู้ปกครองจึงมีอยู่เพื่อประโยชน์แก่ราษฎรที่ถูกปกครอง ผู้ปกครองย่อมจะต้องอำนวยความสะดวก และความอุดมสมบูรณ์อย่างเพียงพอแก่ราษฎร เป็นผู้นำด้านการศึกษา และเป็นแบบอย่างแห่งชีวิตที่ประกอบด้วยคุณธรรม ผู้ปกครองที่ขาดการรับผิดชอบ ขาดคุณธรรม หาใช่ผู้ปกครองที่แท้จริงไม่^{๔๖} ผู้ปกครองแผ่นดิน ถ้าหากสามารถปฏิบัติได้เช่นนี้ ราษฎรก็就会有ความอยู่ดีกินดี มีความสงบร่มเย็น

อนึ่ง เมื่อกล่าวถึงหน้าที่ของผู้ปกครองตามทัศนะของขงจื้อ สามารถสรุปได้ ๓ ประเด็นหลัก ดังนี้

๔.๓.๑. สร้างความอยู่ดีกินดีให้แก่ประชาชน

ผู้ปกครองจะต้องคำนึงถึงความอยู่เย็นเป็นสุขของประชาชนเป็นพื้นฐาน^{๔๗} ต้องทำให้ประชาชนปราศจากความทุกข์แค้นแสนสาหัส ไม่ข่มเหงราษฎรโดยการขูดรีดภาษีอากรเกินกำลัง จะต้องไม่ประพฤติดัวเลวเหลวเหลก ไม่กอบโดยผลประโยชน์ใส่ตน โดยไม่คำนึงถึงความเดือดร้อนของราษฎร

ในอดีต กษัตริย์เหยาใส่ใจต่ออาณาราษฎรก่อนสิ่งอื่น ไม่เคยคิดสนองความต้องการของตน บนความทุกข์ของผู้อื่น แนะนำราษฎรไถ่ในฤดูใบไม้ผลิ ทำงานหนักในฤดูร้อน เก็บเกี่ยวในฤดูใบไม้ร่วง สงวนตั้งสมพล้งงานในฤดูหนาว ทำตนเป็นตัวอย่างแก่ไพร่ฟ้าของพระองค์ด้วยความยุติธรรม จึงกุมหัวใจราษฎรได้ถ้วนหน้า^{๔๘} ในคัมภีร์ซื่อจึงกล่าวว่า ผู้ปกครองดูแลบ้านเมืองสงบสุข ย่อมเก็บเกี่ยวได้คืบตลอดกันทุกปี^{๔๙} ผู้ปกครอง

^{๔๖}จางจี้ ทงประเสริฐ, ผู้แปล, บ่อเกิดลัทธิประเพณีจีน เล่ม ๑-๓, อ่างแก้ว, หน้า ๑๒๘.

^{๔๗}จางจี้ ทงประเสริฐ, ผู้แปล, อ่างแก้ว, หน้า ๒๒๑.

^{๔๘}หวางซอนหมิง, ถอซูธผู้แปล, อำนาจชัย ปฏิพัทธ์เผ่าพงศ์ แปล, (กรุงเทพมหานคร : สำนักพิมพ์ดอกหญ้า, ๒๕๓๕), หน้า ๑๙-๒๐.

^{๔๙}อู๋จู่ วัฒนกันธม, แปล, วาทีธองเต้ ชุด คมปัญญาจักรพรรดิฉินหลง, กรุงเทพมหานคร : สำนักพิมพ์พลอยตะวัน, ๒๕๔๑), หน้า ๕๖.

จะต้องคำนึงถึงเสมอว่า ความมั่นคงของรัฐบาล ขึ้นอยู่กับสิ่งที่ประชาชนต้องการคือ อิสรภาพจากการกดขี่จากรัฐ มีคำโบราณกล่าวไว้ว่า เก็บส่วยเกณฑ์แรงงานเช่นฆ่า ผู้บริสุทธิ์ตามอำเภอ เรียกว่า โหดร้าย ก่อกรรมทำเข็ญไม่รู้จักแก้ไข เรียกว่าทารุณ ผู้ปกครองต้องเว้นจาก ๒ สิ่งนี้ และจำต้องคำนึงถึงความสุขของราษฎร ร่วมทุกข์ร่วมสุข กับราษฎร ถือความผาสุกของราษฎรเป็นความสุขของตน ถือความเจ็บปวดของราษฎร เป็นความเจ็บปวดของตน^{๖๐} ต้องคำนึงถึงประชาชนเป็นอันดับแรก^{๖๑}

ครั้งหนึ่ง กษัตริย์แคว้นหลู่ พระนามว่างายก ได้คร่ำครวญถึงขงจื้อถึงวิธีการ ปกครอง ขงจื้อทูลว่า ต้องทำให้ราษฎรมีฐานะมั่นคงและมีอายุยืน

กษัตริย์แคว้นหลู่ ได้คร่ำครวญอีกว่า ทำอย่างไรราษฎรจึงจะมั่นคงและอายุยืน

ขงจื้อทูลว่า เก็บส่วย เกณฑ์แรงงานลดลง ราษฎรจะมีฐานะมั่นคง ใช้จารีต คนครี และอบรมกล่อมเกลา แทนกฎหมายโทษทัณฑ์ราษฎรจะมีอายุยืน

กษัตริย์แคว้นหลู่คร่ำครวญอีกว่า ถ้าทำตามคำแนะนำของท่าน จะทำให้เก็บส่วย ได้น้อยลง จนทำให้ประเทศชาติจณลง

ขงจื้อทูลว่า ในคัมภีร์ชือจิง มีความตอนหนึ่งว่า กษัตริย์อยู่เบื้องบน คือบิดา มารดาของราษฎร จึงเป็นไปไม่ได้ที่ลูกหลานมีฐานะมั่นคงแล้ว พ่อแม่จะขาดจน^{๖๒}

จะเห็นได้ว่า ประชาชนอยู่ดีกินดีนั้น จะต้องขึ้นอยู่กับผู้ปกครอง ดังกรณีที่เกิดขึ้น หนึ่ง ขงจื้อเดินทางไปยังรัฐฉี พร้อมกับศิษย์ในระหว่างทางที่ภูเขาไต้ซิง ได้ยินเสียง ผู้หญิงร้องไห้ดูจะขาดใจ จึงหยุดคร่ำครวญแล้วพูดขึ้นแล้ว

เสียงร้องไห้ดูโหยหวน โสกาซังนั้ก คงประสบทุกมหันตเป็นแน่แท้

ขงจื้อจึงใช้ให้จื่อก่ง ไปถามหญิงคนนั้น สอบถามและได้รับคำตอบว่า

“น้องชายฉันถูกเสือกักตายนานมานี้ ค่อมาสามีของฉันก็ถูกเสือกักตายน อีก มาบัดนี้ลูกฉันยังมาตายเพราะเสือกอีก” จื่อก่งจึงถามว่า “ทำไมจึงไม่ย้ายบ้านหนีไป” หญิงคนนั้นจึงตอบว่า “เพราะที่นี่ไม่มีรัฐบาลที่กดขี่ประชาชน” ขงจื้อจึงกล่าวกับจื่อก่ง ว่า “จงจำไว้เถิด รัฐบาลที่กดขี่ประชาชนนั้น ร้ายยิ่งกว่าเสือก”^{๖๓}

^{๖๐} บุญศักดิ์ แสงระวี, แปล. เมธีเม่งจื่อ, (กรุงเทพมหานคร : รุ่งแสงการพิมพ์, ๒๕๒๕), หน้า ๕๑.

^{๖๑} Ta Hsio, X : 6.

^{๖๒} อองซก, ขงจื้อฉบับปราชญ์ชาวบ้าน, อ้างแล้ว, หน้า ๔๔-๔๕.

^{๖๓} เทียน โทจินันทะ, เมธีตะวันออก, อ้างแล้ว, หน้า ๑๒๑-๑๒๒.

จะเห็นได้ว่า ราษฎรที่มีความสุขคือ เจื่อนใจประการแรกของประเทศชาติ มั่นคง เมื่อราษฎรยากจน ย่อมไม่รับคำสอนทางจริยธรรม เมื่อราษฎรไม่รับคุณค่าทาง จริยธรรม ความสามัคคีย่อมเกิดขึ้นไม่ได้ เมื่อปราศจากการสนับสนุนของราษฎร บ้าน เมืองตั้งอยู่ไม่ได้^{๔๔} ดังเช่นราชวงศ์ฉิน และสุ่ยเก็บภาษีและเกณฑ์แรงงานอย่างหนัก เพื่อ สร้างตำหนักและพระราชวัง มีกำแพงสูงตระหง่าน จึงประสบกับความเสื่อมสลายราชวงศ์ อย่างรวดเร็ว

เช่นเดียวกัน ถ้าหากคนเป็นขโมย นี่เป็นเพราะเขาไม่สามารถดำรงชีวิตอยู่ อย่างซื่อสัตย์ได้ ไม่ใช่ความผิดของราษฎร แต่เป็นความผิดของระบบเศรษฐกิจ และ สังคม ภายใต้การบริหารของผู้ปกครอง^{๔๕} ดังนั้น ผู้ปกครองจึงต้องใส่ใจในราษฎรเป็น อย่างยิ่ง ทั้งนี้ เพราะความผาสุกของราษฎรเป็นกระจกเงาส่องให้เห็นถึงความสามารถ ของการบริหารของรัฐบาล หวังรู้ถึงเบื้องลึกของจิตใจผู้ปกครองและราษฎร

๔.๓.๒. ให้การศึกษาแก่ราษฎร

มนุษย์เราทุกคน นอกจากความอยู่ดีกินดีในชีวิตประจำวันแล้ว สิ่งที่เขาไม่ได้ ก็คือ การศึกษา เพราะรัฐจะมั่นคง ย่อมอาศัยการศึกษาที่ดีของราษฎรเป็นรากฐาน การศึกษาเป็นสิ่งที่เขาไม่ได้จากชีวิต ดังหลักที่ว่า รากฐานดีคืออิฐ รากฐานชีวิต คือ การศึกษา

การศึกษาจึงเป็นหน้าที่หลักประการต่อมาที่ผู้ปกครองจะต้องคอยเอาใจใส่ดูแล ผู้ปกครองที่ฉลาดล้วนกล่อมเกล้าให้การศึกษาด้านคุณธรรม ไม่นั่นการลงโทษทัณฑ์ ถ้าหากประชาชนไม่มีอาหารที่จะกิน ผู้ปกครองนำอาหารมาให้ ราษฎรจะอิ่มเพียงมือ เดียว แต่ถ้าผู้ปกครองสอนวิธีทำมาหากินให้แก่ราษฎร ราษฎรย่อมมีชีวิตอยู่ได้ทั้งชีวิต เมื่อชีวิตความเป็นอยู่สุขสบาย การปกครองย่อมง่ายขึ้น

^{๔๔} หวางซวนหมิง, ถออุทธรณ์นำ, อ้างแล้ว, หน้า ๑๒.

^{๔๕} จ้านจ้ง ทองประเสริฐ, ผู้แปล, บ่อเกิดลัทธิประเพณีจีน ภาค ๑-๓, หน้า ๒๐๑.

ขงจื้อได้ให้ความสำคัญแก่การศึกษาเช่นกัน ดังที่ครั้งหนึ่ง^{๖๖} ขงจื้อเดินทางไปยังแคว้นห่วย โดยมีหรัญชัชรถไปส่ง ขงจื้อได้เห็นความหนาแน่นของราษฎรแคว้นห่วย จึงกล่าวว่า ประชาชนช่างหนาแน่นอะไรเช่นนี้

หรัญชัชรถ กล่าวว่า ประชาชนได้ทวีมากมาย ต่อไปเราจะทำอะไรให้กับพวกเขา

ขงจื้อตอบว่า ทำให้พวกเขามั่งคั่ง

หรัญชัชรถถามว่า เมื่อทำให้เขามั่งคั่งแล้ว จะทำอะไรต่อไป

ขงจื้อ ตอบว่า ให้เขาได้รับการศึกษา

ขงจื้อ ยังกล่าวอีกว่า การไม่เรียนรู้ในจารีตขนบประเพณี ไม่อาจอยู่ในสังคมได้ ถ้าหากราษฎรไม่ได้รับการศึกษาที่ดีพอ ก็ไม่ต่างจากไม้ที่ยังไม่ได้แกะสลัก ย่อมใช้เป็นเครื่องมือประดับบ้านเรือนไม่ได้ ดังคัมภีร์หลี่จื๊อกล่าวว่า หยกไม่หลั๊กไม่เป็นเครื่องประดับ คนไม่ได้เรียน ไม่รู้ค่าความเป็นคน^{๖๗}

ในส่วนของชีวิตส่วนตัว ขงจื้อก็ได้ให้ความสำคัญต่อการศึกษาในชีวิตของตนเองเช่นกัน ดังที่บอกไว้ว่า สิบห้าปีตั้งใจ ปณิธานศึกษาเล่าเรียน สามสิบปีเข้าใจจรรยาประเพณี สี่สิบปีมีความรู้ไม่หลงงมงาย ห้าสิบปีรู้จักภาระหน้าที่ หกสิบปีรู้จักความคิดเห็นของคนอื่น เจ็ดสิบปีทำอะไรได้ตามใจโดยไม่ละเมิดจารีตประเพณี^{๖๘}

จะเห็นได้ว่า ในชีวิตส่วนตัวของขงจื้อ ท่านได้ให้ความสำคัญต่อการศึกษามาเป็นอันดับหนึ่ง และเมื่อก้าวในแง่ที่สัมพันธ์กับการเมือง ท่านก็ยังคงให้ความสำคัญในระดับต้น ๆ เพราะท่านเห็นว่า การศึกษาของประชาชน จะทำให้การปกครองบ้านเมืองง่ายยิ่งขึ้น การศึกษาทำให้ประชาชนแยกแยะผิดชอบชั่วดี อะไรควร ไม่ควร และช่วยให้ดำรงตนในสังคมได้ด้วยความดีงาม ดังคำกล่าวของท่านที่ว่า “เมื่อคนอยู่ในสถานะสูงได้รับการศึกษาดีแล้ว เขาก็จะรักเพื่อนมนุษย์ และเมื่อคนที่มีสถานะต่ำได้รับการศึกษาดีแล้ว เขาก็จะปกครองง่ายขึ้น”^{๖๙} ในทรรศนะของขงจื้อ การปกครองกับการศึกษาจึงต้องอาศัยซึ่งกันและกัน

^{๖๖} The Analects, Book XII : 9 (ดูรายละเอียดใน จานงศ์ ทองประเสริฐ, บ่อเกิดลัทธิประเพณีจีน ภาค ๑-๓, หน้า ๔๗)

^{๖๗} จูจื๊อ, คัมภีร์หลี่จื๊อ, อ้างแล้ว, หน้า ๓๐๐.

^{๖๘} The Analects, Book II : 4.

^{๖๙} The Analects, Book XVIII : 4.

๔.๓.๓. สร้างความศรัทธาเชื่อมั่นให้เกิดขึ้น

ถ้าหากจะเปรียบราษฎรเหมือนลูกเรือ ผู้ปกครองย่อมเปรียบเสมือนกับต้นเรือ ลูกเรือต้องได้รับความเชื่อมั่นในชีวิตและทรัพย์สินจากกับต้นเรือ เช่นเดียวกัน ราษฎรจะต้องได้รับความศรัทธาเชื่อมั่นในผู้ปกครองว่า จะให้ความสุข และปลอดภัย ผู้ปกครองจะต้องเอาใจใส่ในตัวผู้ใต้ปกครอง ดูแลเด็กทารกในครรภ์ที่เรียกว่าบ้านสายสัมพันธ์

บรรดาผู้ปกครอง ถ้าไม่ได้รับความเชื่อถือจากราษฎร ประเทศชาติก็จะใกล้วิบัติ ผู้ปกครองและผู้ถูกปกครองจะต้องไว้วางใจซึ่งกันและกัน ไม่หว่าดระแวง ถ้าหว่าดระแวงกันแล้ว ก็จะนำไปสู่ปัญหาต่าง ๆ อันจะก่อให้เกิดผลเสียใหญ่หลวงต่อประเทศชาติ ดังคัมภีร์ขุนชีว มีความตอนหนึ่งว่า ชายคนหนึ่งทำขวานหาย จึงสงสัยเด็กข้างบ้านว่าจะขโมยไป เขารู้สึกว่าทำเดิน สีน้า คำพูด และกิริยาท่าทางของเด็กข้างบ้าน ส่อพิรุธว่าเป็นคนขโมยไป แต่ต่อมาเขาเจอขวานของเขาที่หุบเขาแห่งหนึ่ง หลังจากนั้นเขาจึงพบว่า แท้จริงแล้ว เด็กคนนั้น ไม่ได้มีท่าทางขโมยอีกเลย

จากความเชื่อของตนเอง ทำให้ชายผู้นี้มองเด็กข้างบ้านผิดไป ทั้งที่เด็กผู้นี้ก็เป็นปกติเหมือนอย่างทุก ๆ วันที่เขาเห็น แต่ด้วยทัศนคติที่เปลี่ยนไป ทำให้สายตาที่เขา มองเด็กนั้น เปลี่ยนไปด้วย ปัญหาคือ ถ้าชายคนนี้ไม่พบขวาน จะเกิดอะไรขึ้นในอนาคต ซึ่งเป็นเรื่องที่น่าคิดเช่นกัน การไว้วางใจจึงเป็นปัจจัยสำคัญประการแรกที่ต้องมี มิเช่นนั้นแล้ว ก็ย่อมไม่สามารถบริหารบ้านเมืองได้

แนวทางของผู้ปกครองที่จะทำให้ราษฎรไว้วางใจ สิ่งแรกที่เขาต้องทำคือ การปฏิบัติตน โดยเริ่มต้นจากคนที่อยู่ใกล้ ๆ นั่นคือ เขาจะต้องตระหนักว่า ถ้าไม่ได้รับความไว้วางใจจากเพื่อนของเขาเอง ย่อมไม่ได้รับความไว้วางใจจากราษฎร การจะให้เพื่อนไว้วางใจ ก็จะต้องเชื่อฟังบิดามารดา การที่จะได้รับความเชื่อมั่นจากมารดาบิดา จะต้องมีความซื่อสัตย์ต่อตนเอง^{๓๖} ถ้าผู้ปกครองได้รับความเชื่อถือ ก็เปรียบเหมือนการ สร้างบ้านที่ไม่ต้องทำกำแพง เมื่อราษฎรไว้วางใจในตัวผู้ปกครอง สึกภายนอกก็ไม่ต้อง ห้วน ผู้ปกครองจึงต้องคำนึงถึงประชาชนเป็นอันดับแรก^{๓๗} แต่เมื่อผู้ใต้ปกครองไม่มี

^{๓๖} Archie J. Bahm, op.cit., p. 103.

^{๓๗} Ta Hsio, X : 6.

ความเชื่อมั่นในตัวผู้ปกครอง ผู้ปกครองย่อมไม่สามารถควบคุมราษฎรได้^{๙๖} ย่อมก่อ
รอยร้าวในสังคมแห่งรัฐ ผู้ปกครองที่ดีจึงไม่ควรใช้กำลังอย่างเดียวในการรักษาอำนาจ
ของตนเอาไว้ แต่จะต้องสร้างความเชื่อมั่นให้เป็นอำนาจในการรักษารัฐ และประชาชน
ไว้

ในคัมภีร์ซ่งซู มีความตอนหนึ่งว่า ถ้าต้องการได้เขามา จะต้องเป็นฝ่ายหิบบิน
ให้เขาก่อน การให้แก่ราษฎรจะต้องไม่เห็นแก่ตัว ก็เพื่อการได้มา นั่นคือเคล็ดลับแห่ง
การปกครอง แม้ผู้ปกครองจะสร้างความชอบอันใหญ่หลวง แต่ถ้าไร้เมตตา และคลอง
ธรรม ก็จะไม่ได้รับศรัทธาจากประชาชน เช่นเดียวกัน ถึงแม้ผู้ปกครองจะมีข้อผิดพลาด
อยู่บ้าง แต่ไม่ไร้ซึ่งความเมตตาและคลองธรรม กลับจะเป็นที่ยกย่อง ดังนั้นเมตตาและ
คลองธรรมจึงเป็นสิ่งที่มีความสำคัญในแผ่นดิน^{๙๗} ทั้งนี้ก็เพราะผู้ปกครองมีไว้เพื่อราษฎรทั้ง
แผ่นดิน

๔.๔ หลักการปกครอง

ขงจื้อได้กล่าวไว้ว่า การปกครองคือ การแก้ไขข้อที่ใช้อยู่ให้ถูก^{๙๘} โดย
ท่านได้อธิบายว่า หากข้อมิได้รับการแก้ไขให้ถูกต้อง ก็ไม่สอดคล้องกับความเป็นจริงใน
ทางปฏิบัติ และถ้าภาษาในการสื่อสารไม่ตรงกับความเป็นจริงแล้ว การงานทั้งหลายก็ไม่
อาจบรรลุตามจุดหมายได้ เพราะฉะนั้น สิ่งแรกที่ต้องทำคือ การแก้ไขข้อให้ถูกต้อง
การแก้ไขข้อให้ถูกต้องนั้นก็คือการแยกสิ่งที่ถูกต้องออกจากสิ่งที่ผิด ถ้าแก้ไขข้อต้อง
สังคมก็จะถูกต้องไปด้วย การแยกสิ่งผิดออกจากสิ่งที่ถูกต้อง ก็จะมีกฎเกณฑ์ที่มาตรฐาน

ในการแก้ไขนามให้ถูกต้องนั้น เป็นการจัดระเบียบทางภาษาให้สอดคล้องกับ
หลักความจริง โดยขงจื้อได้ให้ความสำคัญของภาษาว่า จะใช้ทำอะไรอะไรบ้าง โดย
พูดถึงคุณสมบัติของภาษาไว้ดังนี้^{๙๙}

๑. เพื่อใช้พรรณนาถึงข้อเท็จจริง ถ้าภาษาไม่สามารถถ่ายทอดถึงข้อเท็จจริง ก็
จะเป็นความล้มเหลวทางภาษา และทางปฏิบัติจึงต้องแก้ไขให้ถูกต้อง

^{๙๖} Archie J. Bahm. op.cit., p.91

^{๙๗} เจ้าหนู, นางควนจิง, อ้างแล้ว, หน้า ๓๓๐.

^{๙๘} The Analects, Book XIII :17 และ The Li Ki Book XXIX : 17.

^{๙๙} Leonard Shihlien Hsu, op.cit. p. 46

๒. ภาษาเป็นเครื่องมือในการถ่ายทอดความคิด ดังนั้น การถ่ายทอดจึงต้องทำให้ตรงกับความคิด

การปกครองที่ไม่ประสบผลสำเร็จ สืบเนื่องมาจากการทุจริตเป็นหลักใหญ่สาเหตุพื้นฐานของการทุจริตคือ การเข้าใจชื่อ หรือภาษาที่ใช้เรียกไม่ถูกต้องตามความเป็นจริง ดังนั้น การแก้ไขชื่อก็คือ หลักแห่งความรับผิดชอบตามหน้าที่ การรู้จักหน้าที่และรู้จักรับผิดชอบของคนให้ถูกต้องชัดเจน คือ ให้กษัตริย์ทำหน้าที่กษัตริย์ ขุนนางทำหน้าที่ขุนนาง บิคาทำหน้าที่บิคา บุครทำหน้าที่บุคร ถ้าไม่ทำหน้าที่เช่นนั้นแม้มีอาหารสมบูรณ์ ก็ไม่สามารถกินได้อย่างสงบสุข จะเห็นได้ว่า ขงจื๊อชื่นชมกับการปกครอง ที่เริ่มต้นด้วยการแก้ไขตนเองให้เป็นแบบอย่างแก่คนอื่น โดยเฉพาะตัวผู้ปกครอง จะต้องเริ่มต้นก่อนคนอื่น

กล่าวโดยสรุป การแก้ไขชื่อให้ถูกต้องในความหมายของขงจื๊อ ก็คือการปฏิบัติตนให้ถูกต้องค่อนหาที่นั่นเอง ใครมีหน้าที่อย่างไรก็ปฏิบัติอย่างนั้น เป็นนักการเมือง ก็ต้องทำหน้าที่นักการเมืองที่พึงกระทำ ถ้านักการเมืองปฏิบัติหน้าที่อย่างอื่นไป เช่น ปฏิบัติหน้าที่เป็นโจร ก็ได้ชื่อยังปฏิบัติคนไม่ตรงกับชื่อ ซึ่งต้องได้รับการแก้ไข

โลกที่วุ่นวายจึงต้องการมาตรฐาน คือความถูกต้อง และมาตรฐานเหล่านี้ก็ต้องสามารถตรวจสอบได้ด้วยตนเอง ถ้าหากจะถามว่า ใครจะเป็นผู้วางรากฐานอันนี้ ขงจื๊อบอกว่า รัฐบาล

ถ้าผู้ปกครองทำหน้าที่ให้ถูกต้องแล้ว ประชาชนก็จะปฏิบัติตาม เมื่อรัฐบาลวางรากฐานไว้ดีแล้ว ประชาชนก็ไม่กล้าที่จะกระทำความผิด หรือล่วงละเมิด เมื่อเป็นเช่นนั้น ความเห็นของประชาชนก็จะสอดคล้องต่อความจริงของสรรพสิ่ง ศิลปะทั้งหลาย วัฒนธรรมทั้งหลายก็จะเจริญรุ่งเรือง ความยุติธรรม และกฎหมายก็จะถูกนำไปใช้อย่างได้ผล ความสงบสุขในสังคมก็จะเป็นผลขึ้นมาเป็นรูปธรรม

ปัญหาต่อประการต่อมาคือ แล้วรัฐบาลจะทำอย่างไร ขงจื๊อตอบว่า จะต้องหาคนที่มีคุณธรรม เลิศยวดลาคมาดำรงตำแหน่งทางการเมือง จะมีเพียงสติปัญญาอย่างเดียวยังไม่เพียงพอ จะต้องมียุทธธรรมด้วย^{๙๙} หลักคุณธรรมที่ขงจื๊อพูดถึงประกอบด้วย เมตตา ธรรมา จริยา ปัญญา และสัจจา เพื่อความสร้างความสำเร็จให้เกิดขึ้น โดยมีเมตตาเป็น

^{๙๙} Leonard Shihlien Hsu, op.cit. p. 49.

หลักสำคัญในการกล่อมเกลাজิตใจให้สูงขึ้น อีกทั้งจรรโลงไว้ซึ่งขนบธรรมเนียม เมื่อได้ผู้ปกครองดี ก็จะช่วยในการอบรมประชาชน

การที่จะทำให้ประชาชนสามารถแยกสิ่งที่ถูกต้องออกจากสิ่งที่ผิด สิ่งผิดออกจากสิ่งที่ถูก นั้นต้องอาศัยอะไร ขงจื้อบอกว่า การศึกษาเท่านั้น ที่ทำให้คนสามารถแยกแยะสิ่งเหล่านี้ออกจากกันได้ หลักการของขงจื้อมีอยู่ว่า

๑. จะต้องอธิบายหลักเกณฑ์ทางศีลธรรม แสดงให้ประชาชนเห็นว่า อะไรถูก อะไรผิด โดยผ่านการปฏิบัติทางการศึกษา การสอนประวัติศาสตร์ สังคม และการเมือง
๒. ปรับปรุงแก้ไขสิ่งที่ผิดพลาด
๓. ประชาชนต้องได้รับการศึกษา และความรู้แจ้งตลอด โดยผ่านทาง การสอนด้านการเมือง และศีลธรรม^{๓๓}

หลักการศึกษาสามารถสรุปได้ดังนี้

๑. ผู้ปกครองให้การเคารพนับถือผู้อาวุโส ประชาชนก็จะมีความกตัญญู
๒. ผู้ปกครองปฏิบัติต่อผู้อื่นสอดคล้องกลมกลืน ประชาชนก็จะปฏิบัติตาม

ในทรรศนะของขงจื้อ ประเทศเหมือนกับมหาวิทยาลัย ประชาชนเป็นเหมือนนักศึกษา ส่วนผู้ปกครองเหมือนอาจารย์ ขงจื้อและศิษย์ได้ย้ำถึงประเด็นที่ว่า ทศนครติของประชาชนเป็นรากฐานแห่งการทำงานเพื่อส่วนร่วม การจะเปลี่ยนแปลงองค์กรทางการเมือง จะต้องทำโดยผ่านกระบวนการทางการเมือง ดังนั้น เมื่อกล่าวถึงปรัชญาทางการเมืองของขงจื้อแล้ว หน้าที่รัฐบาลคือ การแก้ไขสิ่งต่าง ๆ ให้ถูกต้อง

หลักการปกครอง

เมื่อประมวลคำสอนของขงจื้อจากคัมภีร์ต่าง ๆ แล้ว สามารถประมวลหลักการปกครองของขงจื้อออกได้เป็นประเด็นใหญ่ ๆ ดังนี้

๑. การแก้ไขนามให้ถูกต้อง ทุกคนต้องปฏิบัติหน้าที่ของตนเองด้วยความถูกต้อง
๒. จลตาดในการใช้ทรัพยากรที่มีอยู่ให้เกิดประสิทธิภาพมากที่สุด
๓. ใช้คุณธรรมน้อมนำข้าราชการบริพาร และประชาชน
๔. มีความสุขุมเยือกเย็น ระมัดระวังในการปฏิบัติหน้าที่

^{๓๓} Ibid., p.49.

๕. ทำให้คนอยู่ใกล้มีความสุข ทำให้คนอยู่ไกลอยากเข้ามาใกล้

อนึ่ง การปกครองเป็นเรื่องที่มีความละเอียดอ่อน ซับซ้อน และไม่สามารถแก้ไขความสลับซับซ้อนด้วยหลักการเดียวกัน จึงต้องใคร่ครวญตามสถานภาพความเป็นจริงของบ้านเมือง ขงจื้อได้พูดถึงหลักการปกครองไว้หลายประการ ในหลายที่หลายสถานต่างกัน ในยุคขุนฉิว บ้านเมืองอยู่ในภาวะไม่สงบ ประมุขไม่เป็นประมุข ขุนนางไม่เป็นขุนนาง หลักการที่ขงจื้อเสนอจึงตั้งอยู่บนรากฐานที่ว่า ทำอย่างไร ประมุขถึงจะเป็นประมุข ขุนนางเป็นขุนนาง พ่อเป็นพ่อ ลูกเป็นลูก ซึ่งคำตอบข้อปัญหานี้คือเป้าหมายหรือหลักการปกครอง

สิ่งที่ผู้ปกครองจะต้องคำนึงเป็นหลัก มีอยู่ ๓ ประการด้วยกันคือ แผ่นดิน ประชาชน และการบริหารงานของรัฐ^{๔๘} ในการบริหาร ผู้ปกครองจึงจำเป็นที่จะต้องทำเรื่องผลประโยชน์ และคุณธรรมความดีให้เป็นเรื่องเดียวกัน^{๔๙} เพราะคุณธรรมเป็นเสาหลักของการปกครอง ดังนั้นหลักการปกครองจึงจะต้องประกอบด้วยคุณธรรม อุปมาดังดาวเหนืออันมีดาวดวงอื่นแวดล้อมเป็นบริวาร^{๕๐}

ขงจื้อได้กล่าวถึงหลักคุณธรรมในการปกครอง ๕ ประการดังนี้คือ^{๕๑}

๑. ให้สวัสดิการแก่ประชาชน โดยเฉพาะอย่างยิ่งในด้านเศรษฐกิจ จะต้องสร้างความมั่นคงให้กับราษฎร ซึ่งเป็นสิ่งจำเป็นประการแรกที่ผู้ปกครองจะต้องทำ เพื่อก้าวไปสู่ความสำเร็จในการปกครอง

๒. เกณฑ์แรงงานแต่พอดี ไม่ทำให้ราษฎรไม่พอใจ ผู้ปกครองจะต้องคำนึงถึงประชาชน ไม่ควรก่อความเดือดร้อนให้กับประชาชนในการเก็บภาษี เกณฑ์แรงงาน โดยเฉพาะอย่างยิ่งในฤดูกาลเพาะปลูก การเกณฑ์แรงงานต้องทำด้วยความสุภาพ ทำให้เขาเห็นจริง ๆ ว่า ที่ทำอย่างนี้ก็เพื่อตัวประชาชนเอง ดังที่ขงจื้อกล่าวไว้ว่า ถ้ารัฐบาลเกณฑ์แรงงานด้วยความสุภาพ ทำไปเพื่อประโยชน์ของราษฎร ย่อมไม่มีใครโอครวญ^{๕๒}

^{๔๘} VII ๖ : 28 อ้างใน บ่อเกิดลัทธิประเพณีจีน ภาค ๑-๓, หน้า ๑๔๐.

^{๔๙} จันจ้ง ทงประเสริฐ, ผู้แปล. บ่อเกิดลัทธิประเพณีจีน ภาค ๑-๒, หน้า ๒๐๕.

^{๕๐} The Analects, Book II : 1.

^{๕๑} Ibid. Book XX : II. อ้างใน อภากร โรจนวรรณสินธุ์, หน้า ๔๓-๔๕.

^{๕๒} The Analects. Book XX : 2.

จากหลักการข้อนี้จะเห็นได้ว่า ขงจื๊อต้องการแก้ไขสภาพความเป็นจริงของสังคมในยุคนั้น เพราะเป็นที่แน่ชัดจากหลักฐานในคัมภีร์ต่างๆว่า มีการเกณฑ์แรงงานกระทั้งทำให้เกิดผลเสียต่อสถาบันครอบครัว ซึ่งเป็นรากฐานที่สำคัญของการเมือง

๓. ชี้นำวิธีการดำเนินชีวิตที่ถูกต้อง อันประกอบด้วยศีลธรรม โดยผู้ปกครองต้องปฏิบัติตนเป็นตัวอย่างในทางที่ดี ผู้ปกครองต้องตระหนักว่า มีสายตาของประชาชนทั้งแผ่นดินคอยจับตาดู ดังนั้นจึงต้องระวังทุกฝีก้าว ทั้งการกระทำ การพูด รวมทั้งความคิด

เป็นที่น่าสังเกตว่า การแก้ไขปรับเปลี่ยนพฤติกรรมของประชาชนในทัศนะของขงจื๊อ แทนที่จะต้องไปแก้ที่ประชาชนก่อน กลับเริ่มต้นที่การแก้ไขตัวเอง ซึ่งต้องเริ่มตั้งแต่ระบบความคิด นักปกครองถ้าต้องการให้ประชาชนเสียสละ ไม่ละโมภ ไม่เห็นแก่ตัว ผู้ปกครองก็จะต้องเสียสละ ไม่ละโมภ ไม่เห็นแก่ตัวด้วย

๔. ให้การยอมรับนับถือในกิจกรรมของประชาชนว่า มีความสำคัญต่อรัฐบาล ไม่ว่าประชาชนจะมีมากหรือน้อย มีอำนาจต่อรอง หรือไม่มีก็ตาม ดังที่ขงจื๊อกล่าวว่า กิจกรรมที่ประชาชนทำ ควรให้ความสนใจ เช่นเดียวกับพิธีกรรมทางศาสนา^{๓๓} โดยเน้นที่ความเสมอภาคทางการปฏิบัติต่อประชาชนด้วย ไม่มีการดูหมิ่น

แนวคิดเรื่องการให้ความสำคัญต่อประชาชนนั้น เม่งจื๊อ ได้นำแนวคิดของขงจื๊อมาอธิบายว่า ในการปกครองนั้น ประชาชนมีความสำคัญสูงสุด รัฐบาลมีความสำคัญเป็นอันดับสอง ส่วนผู้ปกครองมีความสำคัญเป็นลำดับสุดท้าย^{๓๔}

๕. สร้างความเกรงขาม แต่ไม่มากนัก ใช้การปกครองโดยพระคุณมากกว่าพระเดช ในทรรณะของขงจื๊อ มุ่งไปที่ผู้ปกครอง ถ้าผู้ปกครองมีศีลธรรม ประชาชนย่อมเชื่อฟัง เพราะถ้าผู้ปกครองมีคุณธรรมนำประชาชนในทางที่ดีงามแล้ว ประชาชนย่อมไม่กล้าที่จะออกนอกกลุ่ม^{๓๕} ผู้ปกครองเวลาแข็งดุจเพชร เวลาอ่อนดุจปูนปั้น จึงจะสามารถสร้างความน่าเกรงขามได้ ประชาชนจะดูพฤติกรรมของผู้ปกครองตลอดเวลา แม้แต่รายละเอียดปลีกย่อย เช่น การแต่งกาย ขงจื๊อก็กล่าวว่า การสร้างความเกรงขามนั้น

^{๓๓} Ibid., Book XII : 2.

^{๓๔} Lin Yu-tang, The Wisdom of China, (Bombay : Jaico Publishing House, 1955), p. 157.

^{๓๕} The Analects, Book, XII : 13.

เป็นสิ่งที่ตรงกันข้ามกับความน่ากลัว การสร้างความน่าเกรงขามก็เพื่อให้ประชาชนยอมรับ

นอกจากนี้ ขงจื๊อยังกล่าวถึงสิ่งเลวร้าย ๔ ประการที่ผู้ปกครองควรหลีกเลี่ยงให้ไกล คือ^{๔๖}

๑. การประหารประชาชน โดยไม่มีการแนะนำพร่ำสอนพวกเขา ก่อน เรียกว่า โหดร้าย

๒. การต้องการให้ประชาชนทำงานอย่างหนัก เรียกว่า กดขี่

๓. การออกคำสั่งลงมาซ้ำ แต่กำหนดเวลาให้แล้วเสร็จอย่างฉับพลัน เรียกว่า โจร

๔. การให้รางวัลแก่คนอื่น แต่ตระหนี่เหนียวแน่น เรียกว่า ใจคอคับแคบ

ขงจื๊อได้แนะแนวทางสำหรับผู้จะเข้ามาปกครองว่า จะต้องรักการเรียนรู้ เมื่อรักการเรียนรู้ นับว่าอยู่ใกล้ต่อปัญญา เมื่อปฏิบัติด้วยความเข้มแข็ง ก็นับว่าใกล้ต่อการบำเพ็ญประโยชน์ เมื่อสำนึกอยู่ถึงความละอายใจ ก็นับว่าใกล้ต่อความเข้มแข็ง^{๔๗} บุคคลผู้รู้ในสิ่งทั้ง ๓ นี้ ก็จะรู้วิธีรักลูกและขัดเกลากฎปณิธย์ของเขา รู้จักวิธีปกครองครอบครัวยุค และในที่สุดก็รู้จักวิธีปกครองอาณาจักรให้ร่มเย็นได้

จุงกุง ได้ถามขงจื๊อถึงเรื่องการปกครอง ขงจื๊อตอบว่า^{๔๘}

ประการที่ ๑ จงจ้าง (ซื้อ) บริการรับใช้จากพนักงานทั้งปวงของคุณ

ประการที่ ๒ จงยกโทษความผิดเล็ก ๆ น้อย ๆ

ประการที่ ๓ จงแต่งตั้งผู้มีคุณธรรมและความเฉลียวฉลาดเข้ามาดำรงตำแหน่ง

จะเห็นได้ว่า ขงจื๊อให้ความสำคัญแก่ผู้ปกครองเป็นหลัก ทั้งยังได้เสนอหลักจริยวัตรทางสังคมขึ้น เพื่อจัดระเบียบให้ปฏิบัติต่อกัน ๕ ประการคือ^{๔๙}

๑. ความสัมพันธ์ระหว่างรัฐบาลกับประชาชน ซึ่งมีความสัมพันธ์ตามภาระหน้าที่เป็นหลัก

^{๔๖} อ. เสถียรฤต, กัมภีร์ขงจื๊อ, หน้า ๔๕.

^{๔๗} Chung Yung, Book XX : 10.

^{๔๘} Chung Yung, Book XX : 8.

^{๔๙} Chung Yung, Book XX:8.

๒. ความสัมพันธ์ระหว่างบิดามารดากับบุตร มีความสัมพันธ์ทางสายเลือดเป็นหลัก

๓. ความสัมพันธ์ระหว่างสามีกับภรรยา มีความสัมพันธ์ตามหน้าที่ต่อกัน

๔. ความสัมพันธ์ระหว่างพี่กับน้อง มีความสัมพันธ์ตามลำดับอาวุโสเป็นหลัก

๕. ความสัมพันธ์ระหว่างเพื่อนกับเพื่อน มีสัจจะเป็นหลัก

หลักความสัมพันธ์ทั้ง ๕ ประการนี้ สามารถสรุปลงได้ ๓ ระดับคือ ข้อ ๑ เป็นความสัมพันธ์ระหว่างผู้ปกครองกับประชาชน ข้อ ๒, ๓, ๔, เป็นความสัมพันธ์ของครอบครัว ข้อ ๕ เป็นความสัมพันธ์ของสังคม ความสัมพันธ์เหล่านี้ คือตัวกำหนดหน้าที่ บทบาท และความรับผิดชอบของแต่ละบุคคลโดยปริยาย และยังถือเป็นหลักทางจริยธรรมที่สำคัญยิ่ง เกี่ยวกับครอบครัว โดยขงจื้อได้วางแนวทางในการปฏิบัติดังนี้^{๙๐}

๑. กษัตริย์พึงปฏิบัติต่อขุนนาง และประชาชนด้วยความเมตตา ขุนนาง และประชาชนพึงปฏิบัติต่อกษัตริย์ด้วยความซื่อสัตย์ จงรักภักดี

๒. บิดามารดาพึงปฏิบัติต่อบุตรธิดาด้วยความเมตตา บุตรธิดาพึงมีความกตัญญูเป็นเครื่องตอบแทน

๓. สามีภรรยา พึงมีความความซื่อสัตย์ และจริงใจต่อกัน

๔. วงศาคณาญาติพี่น้อง พึงสมัคสมาน ประองคองรักใคร่ต่อกัน

๕. มิตรสหายพึงมีความจริงใจต่อกัน

ถ้าหากสังคมประกอบด้วยความสัมพันธ์ทั้ง ๕ ประการนี้ สังคมในครอบครัว ย่อมสันติ เมื่อสังคมในครอบครัวสงบ ก็ยังผลให้รัฐมีความสันติสุขไปด้วย

นอกจากนั้น ขงจื้อได้เสนอหลักการปกครองรัฐไว้ในคัมภีร์จุงหฺยุง มีทั้งหลักนโยบายข้อราชการ นโยบายของการปกครองราษฎร นโยบายด้านการศึกษา นโยบายด้านเศรษฐกิจ รวมทั้งนโยบายทางการต่างประเทศไว้อย่างสมบูรณ์รวม ๕ ประการด้วยกันคือ^{๙๑}

^{๙๐} เสฉิว โทอินันทะ, เมธีตะวันออก, หน้า ๑๔๘-๑๔๙.

^{๙๑} เรื่องเดียวกัน, หน้า ๑๔๙-๑๕๑.

๑. ชิว ชิว ได้แก่การอบรมคุณธรรมให้มีในตน นั่นคือ ผู้ที่จะมาปกครอง จะต้องได้รับการอบรมทางด้านคุณธรรม จริยธรรมมาก่อน จึงจะสามารถปกครองบ้านเมืองได้

๒. จุงเฮียง ได้แก่การยกย่องผู้มีความรู้ ความสามารถ ให้การยอมรับเข้ามาบริหารบ้านเมือง

๓. จิง จิง ได้แก่การปฏิบัติตามหน้าที่ต่อบุคคลผู้อยู่ในสังคมอย่างดี ไม่เลือกที่รักมักที่ชัง ปฏิบัติตนให้เหมาะสมกับทุกคน

๔. เก้งไต้จั้ง ยกย่องขุนนางชั้นผู้ใหญ่ในแผ่นดิน โดยไม่ดูแคลน

๕. ที่คั้งจั้ง ได้แก่การแผ่พระคุณ ในขุนนางชั้นผู้น้อย มีสุขร่วมเสพ มีทุกข์ร่วมด้าน ดังกษัตริย์โกวเจี้ยนแห่งแคว้นเยี่ย ก่อนที่พระองค์จะออกรบ มีทหารคนหนึ่งนำเหล้าหนึ่งโหลมาถวายพระองค์ พระองค์รับสั่งให้เทเหล้าลงในแม่น้ำ พร้อมกับเชื้อเชิญให้ทหารทุกคนดื่มร่วมกัน ถึงแม้เหล้าเพียงหนึ่งโหล จะไม่ทำให้แม่น้ำในแม่น้ำเกิดรสอันหอมหวาน แต่ก็แสดงถึงความปรารถนาของจอมทัพที่อยากร่วมสุขร่วมทุกข์กับทหาร

๖. จือสู่มึง ได้แก่การแผ่ความรักในราษฎรเหมือนบุตรของตน

๗. ไต้แปะกัง ได้แก่การสนับสนุนส่งเสริมให้ศิลปะอาชีพต่าง ๆ ให้เจริญรุ่งเรือง

๘. ชิวเอียงนึ่ง ได้แก่การให้การต้อนรับแก่ชาวต่างแคว้นให้เข้ามาค้าขาย และสามัคคี

๙. ไช้จูไช้ว ได้แก่การผูกมัดน้ำใจด้วยไมตรีในบรรดาเจ้าครองนครต่าง ๆ

ในหลักการปกครองทั้ง ๙ ประการนี้ สามารถสรุปได้ ๒ หลักใหญ่ ๆ คือ^{๑๖}

๑. หลักการทำหน้าที่ หรือเจ้หมิง โดยขงจื้อเห็นว่า ความยุ่งยากในสังคมเกิดจากการที่ไม่ทำหน้าที่ของตน หากไปก้าวก่ายหน้าที่ของคนอื่น หากสังคมมีการแบ่งหน้าที่อย่างเป็นระเบียบ และทุกคนทำตามหน้าที่ของตน สังคมย่อมเกิดระเบียบ ดังที่ครั้งหนึ่งฉิเจ็งกงได้ขอความคิดเห็นทางการเมืองจากขงจื้อ ขงจื้อได้กล่าวว่า พระราชาต้องปฏิบัติตนให้สมกับพระราชา อำมาตย์ต้องปฏิบัติตนให้สมกับอำมาตย์ บิคาต้องปฏิบัติ

^{๑๖} ปรีชา ราชวัณฺณอิน, บรรณาธิการ, อารยธรรมสมัยโบราณ-กลาง, (กรุงเทพมหานคร : คณะอักษรศาสตร์ จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย, ๒๕๔๐), หน้า ๑๓๑.

คนให้สมกับบิดา บุตรจะต้องปฏิบัติให้สมกับเป็นบุตร”^{๓๓} ความหมายก็คือ ต้องการรักษาความเป็นระเบียบของสังคม ซึ่งต่างคนจะต้องทำหน้าที่ของตนให้สมบูรณ์

๒. หลักการทำตามนิติธรรมนิยม หรือไล้ยี่ เป็นหลักการที่ปกครองมาจากภายใน ได้แก่ การอบรมสั่งสอนประชาชนให้มีความเชื่อถือในขนบธรรมเนียมประเพณีอันดีงาม เมื่อคนเชื่อถือแล้ว เขาจะปฏิบัติตามเองโดยมิต้องบังคับ^{๓๔} ซึ่งเรียกว่า ปกครองโดยไม่ต้องปกครอง เพราะขงจื้อเชื่อว่า คนเราก็คมาดีหรือชั่วนั้น ก็เพราะได้รับการอบรมต่างกัน จึงกล่าวว่า มนุษย์เป็นผู้สร้างคุณธรรม มิใช่คุณธรรมสร้างมนุษย์^{๓๕} จึงสนับสนุนให้ประชาชน นำนิติธรรมนิยมประเพณีมาปกครองแทนกฎหมาย ดังที่ขงจื้อได้กล่าวไว้ว่า

“ในการปกครอง ถ้าใช้กฎหมายอย่างเดียวปกครองประชาชน สร้างความเรียบร้อยด้วยอาญา ประชาชนไม่เพียงจะหลีกเลี่ยงกฎหมายเท่านั้น เขาจะไม่มี ความละอายต่อความชั่วร้าย ความรู้สึกผิดของตนเอง ตรงกันข้าม ถ้าปกครองโดยใช้คุณธรรมนำประชาชน สร้างความเป็นระเบียบเรียบร้อยด้วยนิติธรรมประเพณี ประชาชนจะละอายต่อความชั่ว รู้สึกผิดชอบของตนเอง ทั้งยังก้าวหน้าไปสู่ความดีเบื้องสูงอีกด้วย”^{๓๖}

ด้วยเหตุผลดังนี้ จึงพบหลักคำสอนของขงจื้อคำว่า “ไล้ยี่” อันหมายถึงปกครองโดยนิติธรรมนิยมประเพณีอยู่หลายแห่ง ดังที่หลู่อายกถามขงจื้อว่า ทำอย่างไรจึงจะให้ประชาชนรักใคร่

ขงจื้อตอบว่า จงยกย่องคนสุจริต ห่วงไกลคนทุจริต ประชาชนก็จะนิยมนรักใคร่ หากยกย่องคนทุจริต ไม่นำพาต่อคนสุจริต ประชาชนก็จะหมคนิยมนรักใคร่^{๓๗}

ขงจื้อยังได้เสนอองค์ประกอบของการปกครอง จากการถามของจื๋อกงว่า จะปกครองรัฐอย่างไรดี ขงจื้อตอบว่า จงปกครองให้ประชาชนมีอาหารอุดมสมบูรณ์ มีกองทัพที่เข้มแข็ง และให้ประชาชนมีความไว้วางใจในรัฐบาล

^{๓๓} The Analects, Book XII : 2.

^{๓๔} ปรีชา ช่างขวัญอิน, อ้างแล้ว, หน้า ๑๑๓.

^{๓๕} เสถียร โพธิ์นันทะ, อ้างแล้ว, หน้า ๑๕๖.

^{๓๖} เรื่องเดียวกัน, หน้า ๑๕๖-๑๕๗.

^{๓๗} เรื่องเดียวกัน, หน้า ๑๕๘.

จื่อกงถามอีกว่า หากจำเป็นต้องตัดสินใจสิ่งหนึ่งในสามข้อนี้ออก ท่านจะคิดอะไรก่อน ขงจื้อตอบว่า คิดกองทัพ จื่อกงถามต่อไปอีกว่า หากจำเป็นที่จะต้องตัดสินใจ จะคิดอะไร ขงจื้อตอบว่า คิดอาหาร โดยให้เหตุผลว่า นับตั้งแต่โบราณ ความตายเป็นสิ่งที่ทุกคนต้องประสบ แต่ถ้าปราศจากความไว้วางใจจากประชาชนแล้ว ย่อมไม่สามารถตั้งมั่นได้^{๔๔} ถ้าราษฎรไม่ศรัทธา วิธีที่จะได้รับความเชื่อถือจากประชาชนคือ จงให้ประชาชนมากกว่าที่จะเป็นผู้รับจากประชาชน มีส่วนร่วมในกิจกรรมกับประชาชน ทำในสิ่งที่พวกเขาพอใจ ไม่ปฏิบัติในสิ่งที่พวกเขาไม่พอใจ ประชาชนก็จะศรัทธาต่อผู้ปกครอง ที่มีความเมตตา กรุณา เอื้อเฟื้อเผื่อแผ่ เมื่อผู้นำปฏิบัติได้เช่นนี้ประชาชนย่อมศรัทธาและการปกครองย่อมง่ายขึ้น

ดังนั้น ขงจื้อจึงเน้นไปที่ผู้ปกครองมากกว่ามุ่งเน้นไปที่สถาบันทางการเมือง การปกครอง ความสำเร็จในการบริหารบ้านเมือง จึงขึ้นอยู่กับผู้ปกครองว่าจะมีแนวคิดประยุกต์การบริหาร ๓ ประการเป็นหลักหรือไม่ คือ^{๔๕}

๑. ผู้ปกครองต้องศึกษาถึงสาเหตุความไม่สงบทางสังคม และการเมือง ตั้งแต่เรื่องเล็ก ๆ กระทั่งถึงเรื่องใหญ่ จากเรื่องที่ย่อย กระทั่งถึงเรื่องที่สลับซับซ้อน จากเรื่องที่ไม่สำคัญ ไปสู่เรื่องที่มีความสำคัญ ศึกษาเหตุการณ์ต่าง ๆ ดังแต่ยังไม่บานปลาย

๒. ผู้ปกครองจะต้องเป็นผู้มีปัญญา และทรงคุณธรรมก่อนที่จะไปปกครองคนอื่น ผู้ปกครองเปรียบเหมือนลม ประชาชนเปรียบเหมือนดินหญ้า ย่อมเอนเอียงไปตามลม^{๔๖}

๓. ผู้ปกครองจะต้องศึกษาปรากฏการณ์ทางสังคมว่า มีแนวโน้มไปในทางใด เพื่อจะได้ทราบ และรับมือกับเหตุการณ์ที่จะเกิดขึ้น

จากการที่ขงจื้อมุ่งไปที่ผู้ปกครองก่อนสถาบันทางการเมือง ผู้วิจัยใครที่จะจับหลักทั้งหลายเหล่านี้มาพิจารณาว่า ขงจื้อมองอย่างไร

^{๔๔} The Analects, Book XII : 7.

^{๔๕} Leonard Shihlien Hsu, op.cit. p.59.

^{๔๖} The Analects, Book XII : 19.

๔.๔.๑. หลักกฎหมาย

กฎหมาย คือวิธีการของรัฐบาลอย่างหนึ่งที่ดั่งขึ้นมาเพื่อควบคุมความประพฤติของราษฎรผู้ประพฤติก่อนนอกกลุ่มนอกทาง โดยดราขึ้นมาจากความสาสุขของราษฎร ส่วนใหญ่ขงจื้อเห็นว่า การปกครองด้วยคุณธรรม ดีกว่าการปกครองด้วยกฎหมาย ขงจื้อจึงคัดค้านการใช้กฎหมายมาเป็นเครื่องมือในการปกครองอย่างเดียว โดยให้เหตุผลว่า

๑. กฎหมายมีขอบเขตจำกัดในการปฏิบัติเกี่ยวกับการแก้ไขการกระทำ ความผิดของปัจเจกชน

๒. หากคนในสังคมมีคุณธรรมเพียงพอแล้ว กฎหมายไม่มีความจำเป็นแต่อย่างใด^{๓๓๓}

กฎหมายสามารถควบคุมความประพฤติได้แต่เพียงภายนอกเท่านั้น ส่วนภายใน กฎหมายไม่สามารถที่จะเข้าไปควบคุมได้ แท้จริงแล้ว สิ่งที่จะป้องกันไม่ให้ประชาชนก่ออาชญากรรมคือ การเกิดความสำนึกละอายเกิดขึ้นภายใน ดังที่ขงจื้อพูดว่า ถ้าผู้ปกครองปกครอง ประชาชนด้วยการใช้กฎหมายลงโทษ ประชาชนจะหนีการลงโทษ และจะไม่มี ความละอาย^{๓๓๔} ความละอายจะเกิดขึ้นโดยอาศัยการศึกษาหลักศีลธรรม จาริดประเพณี ถ้าหากประชาชนไม่มีความละอาย ถึงแม้รัฐจะเข้มงวดในเรื่องกฎหมาย การลงโทษก็ตาม ก็จะไม่สามารถป้องกันไม่ได้ประชาชนทำผิดให้หมดไปได้ แต่กลับจะยังหาวิธีหลบหลีกกฎหมาย

แต่อย่างไรก็ตาม กฎหมายก็จำเป็นที่จะต้องมี ปัญหาคือจะทำอย่างไรให้คนยำเกรงกฎหมาย โดยไม่จำเป็นที่จะต้องลงโทษ ครนนี้เป็นปัญหาสำคัญของการปกครอง ที่จะต้องนำหลักคุณธรรมเข้ามาเสริม

ครั้งหนึ่งในสมัยที่ขงจื้อเป็นเสนาบดียุติธรรม มีคดีบิดาฟ้องร้องบุตรตัวเอง ขงจื้อได้ตั้งขังทั้งพ่อลูกไว้ถึง ๓ เดือน โดยมีได้มีการตัดสินใจว่า บุตรทำความผิดในข้อหาอกคัญญู สดท่ายบิดาถอนฟ้อง ขงจื้อจึงปล่อยทั้งคู่ จึงมีเสียงโชนกันไปทั่ว

หยันโฮ่วผู้เป็นศิษย์จึงได้ถามขงจื้อ และก็ได้รับคำตอบว่า ถ้าไม่ปกครองด้วยความถูกต้อง จะคำหนิงโทษเพียงอย่างเดียว ย่อมเป็นเรื่องที่ไม่สมด้วยเหตุผล ถ้าไม่

^{๓๓๓} Leonard Shihlien Hsu, op.cit. p. 59.

^{๓๓๔} The Analects, Book II : 3.

อบรมสั่งสอน รู้แต่จะลงโทษ ก็ไม่ต่างอะไรกับการลงโทษผู้บริสุทธิ์ เพราะรากเง้าความผิดมิได้อยู่ที่ราษฎร ในคัมภีร์มีตอนหนึ่งที่กล่าวไว้ว่า การใช้กฎหมายและโทษทัณฑ์จะต้องระมัดระวังและรอบคอบ มีความชอบธรรม ไม่ใช่อคติ หมายความว่า ต้องให้การศึกษาก่อนราษฎรก่อน จึงจะใช้กฎหมายลงโทษได้ การร่างกฎหมายขึ้นมาข่มขู่ราษฎร โดยหวังว่า ราษฎรจะไม่กระทำความผิด ย่อมจะไม่ได้ผล^{***} ถ้ารู้จักแต่ลงทัณฑ์ ราษฎรย่อมเป็นศัตรู

ดังนั้น การที่จะแก้ปัญหาอาชญากรรม นอกจากจะใช้กฎหมายแล้ว จะต้องสร้างสำนึกละอายให้เกิดขึ้นแก่ราษฎร เมื่อราษฎรมีคุณธรรม กฎหมายย่อมไม่จำเป็นที่จะต้องนำมาใช้ ดังที่ขงจื้อได้กล่าวไว้ว่า ถ้าผู้ปกครองและประชาชนมีคุณธรรม การลงโทษอย่างรุนแรงก็ไม่จำเป็นที่จะต้องนำมาใช้^{***} ภายใต้การปกครองด้วยคุณธรรม กฎเกณฑ์ต่าง ๆ ที่รัฐบาลออกคำสั่ง จะมีผลบังคับใช้โดยไม่ต้องอาศัยกฎหมายลงโทษ แต่ถ้าปกครองโดยไม่ชอบธรรม ราษฎรจะไม่เชื่อฟังคำสั่งของรัฐบาล แม้จะมีบทลงโทษอย่างรุนแรงก็ตาม ถ้ารัฐบาลไม่มีความโลก ประชาชนย่อมไม่ลัทธิขโมย แม้รัฐบาลจะให้รางวัลก็ตาม^{***}

บุคคลที่ขงจื้อเห็นว่าสร้างปัญหาให้กับสังคมมีอยู่ ๒ ประเภท คือ ฉลาดที่สุดและโง่งที่สุด เพราะไม่สามารถเปลี่ยนแปลงได้ ไม่ว่าจะโดยวิธีการของกฎหมาย การลงโทษ และปลูกฝังจริยธรรม

๔.๔.๒. ศิลธรรม

มีคำโบราณกล่าวไว้ว่า ไม่ตรงเพราะใช้ค้ำยัด ขงจื้อก็ใช้ศิลปธรรมปกครองบ้านเมือง ในขณะที่คนดำรงตำแหน่งที่แคว้นหลู่ ใช้เวลาปกครองสามเดือน ของหล่นบนถนนไม่หาย เหล่าพ่อค้าไม่กล้าที่จะกีดกันสินค้า หรือค้ากำไรเกินควร ชายหญิงเดินบนท้องถนนไม่จู๋มือถือแขน ของหล่นบนถนน ไม่มีใครกล้าเก็บไว้ครอบครอง ผู้ชายซื่อสัตย์ในการทำงาน ผู้หญิงรักนวลสงวนตัว อาคันตุกะจากต่างแดน เมื่อเข้ามาที่แคว้น

^{***} อองซก, ขงจื้อฉบับปราชญ์ชาวบ้าน, อ้างแล้ว, หน้า ๒๕-๒๖.

^{***} The Analects, Book XII : 19.

^{***} Ibid. Book XII : 18.

หลู่ จะได้รับการต้อนรับอย่างไม่ขาดตกบกพร่อง^{๓๖} นี่เป็นผลจากการที่ขงจื้อใช้ศีลธรรมเข้ามาปกครอง

หลักศีลธรรมของขงจื้อ รวมอยู่ในหลัก ๔ ประการ ซึ่งจะได้นำมากล่าวในรายละเอียดต่อไป

ก. เहरิน หรือ เมตตาธรรม

เहरิน เป็นคุณความดีสูงสุดในหมู่มนุษย์^{๓๗} ตามความคิดของขงจื้อ เहरิน หมายถึง มนุษยธรรม เป็นคุณธรรมที่เกิดขึ้นภายในจิตใจของคนตั้งแต่เกิด และสามารถรับรู้ได้ พัฒนาได้ตั้งแต่ระดับครอบครัว จนถึงระดับสังคม ดังจะเห็นได้จากการที่ขงจื้อให้ความสำคัญตั้งแต่ระดับครอบครัวขึ้นมา อย่างที่หลินชู่ได้กล่าวว่า ครอบครัวคือโรงเรียนสอนศีลธรรม^{๓๘} ซึ่งเป็นการสนับสนุนให้ความสำคัญแนวความคิดของขงจื้อ

หลักเहरินของขงจื้อ เป็นพื้นฐานสำหรับความรักของมนุษย์ ซึ่งตั้งอยู่บนความซื่อสัตย์และการตอบแทน ขงจื้อเน้นให้ความสำคัญเรื่องของมนุษย์เป็นสำคัญ ดังกรณี ครั้งหนึ่งฝานชือได้ถามขงจื้อว่า เहरิน คืออะไร ขงจื้อตอบว่า คือความรักมนุษย์ทั้งหลาย^{๓๙} ในคัมภีร์เม่งจื๊อก็มีกล่าวไว้ว่า ผู้ประกอบด้วยเहरิน ย่อมรักเพื่อนมนุษย์^{๔๐}

เहरิน จึงเป็นไข้อยความสัมพันธให้เกิดขึ้นระหว่างตัวเรากับบุคคลอื่น นั่นคือหลัก จงทำในสิ่งที่เราต้องการให้คนอื่นกระทำกับเรา ในเวลาเดียวกัน ก็จงอย่ากระทำให้สิ่งที่เราไม่ต้องการให้คนอื่นกระทำกับเรา ขงจื้อยังได้เสนอคุณสมบัติของผู้ปกครองเอาไว้ในหลักเहरินดังที่ครั้งหนึ่งมีผู้ถามขงจื้อว่า เहरินคืออะไร ขงจื้อตอบว่า

“เมื่อออกจากบ้านสังวรตน คงไปพบอาคันตุกะผู้ยิ่งใหญ่ ในการปกครองควรสังวรตนคงกำลังเข้าพิธีบวงสรวงฟ้าดิน สิ่งที่คุณไม่ปรารถนา ก็จงอย่าทำกับผู้อื่น ไม่สร้างความทุกข์ร้อนให้กับรัฐ”^{๔๑}

หลักเहरิน ยังได้บ่งถึงหลักสิทธิมนุษยชนว่า

^{๓๖} Ibid., Book XVII : 3.

^{๓๗} จ้านกั ทงประเสริฐ, อ้างแล้ว, หน้า ๓๔.

^{๓๘} Lin Yu-tang, My Country and My People, (Paris : 1939), p. 47.

^{๓๙} The Analects, Book XII : 22.

^{๔๐} Ibid. Book XII : 1.

^{๔๑} Ibid., Book XII : 2. อ้างในเสถียร โพธิ์นันทะ, หน้า ๑๔๓.

“ความมั่งคั่งและเกียรติยศและชื่อเสียง เป็นสิ่งที่ทุกคนปรารถนา แต่ถ้าเราได้มาโดยการฝ่าฝืนล่วงละเมิดในวิถีทางที่ชอบแล้ว เราก็ต้องไม่ยอมรับ ความยากจนและความต่ำต้อย เป็นสิ่งที่ทุกคนไม่ปรารถนา แต่ถ้าสามารถหลีกเลี่ยงได้โดยการฝ่าฝืนล่วงละเมิดวิถีทางที่ชอบแล้ว เราจะต้องไม่หลีกเลี่ยง ถ้าหากคนดีและทิ้งเหรินแล้ว จะรักษาความเป็นคนดีได้อย่างไร คนดีจะต้องไม่เพิกเฉยต่อเหริน เพียงเพราะอคตอาหารมือนึง ในขณะที่รีบร้อนเขาก็ยึดหลักเหริน ในเวลาที่ตกอยู่ในอันตราย เขาก็ยึดหลักเหริน”^{๓๒}

หลักเหริน เน้นการอยู่ร่วมกันของบุคคลในสังคมเป็นหลัก เหรินที่ปรากฏในคัมภีร์ลุนชู้ ส่วนใหญ่จึงเป็นเรื่องปฏิสัมพันธ์ที่เป็นไปเพื่อความดีงามทั้งสิ้น ส่วนทางด้านการปกครอง เหรินเป็นคุณธรรมหลักที่ผูกมัดใจ ระหว่างผู้ปกครองกับประชาชนให้เป็นหนึ่งเดียวกัน ความรักประชาชนเป็นอุดมการณ์สูงสุดของการปกครอง^{๓๓}

คำถามก็คือว่า เราจะเข้าถึง หรือปฏิบัติในคุณธรรมคือ เหริน อย่างไร ขงจื้อกล่าวว่า “ความแข็งแกร่ง อุดม และจริงใจ ไม่พูดพล่าม คุณสมบัติทั้ง ๔ นี้ โกลัคต่อเหริน บัณฑิตผู้มีเหริน ย่อมไม่ทำลายเหริน เพราะเห็นแก่ชีวิตจนยอมสละชีวิต เพื่อรักษาเหรินไว้”^{๓๔}

นอกจากนั้นขงจื้อยังได้กล่าวไว้อีกว่า ผู้ที่ปฏิบัติตนอยู่ในคุณธรรมเหล่านี้ คือ

๑. ความสุภาพอ่อนโยน
๒. ความไม่เห็นแก่ตัว
๓. ความมีศรัทธาที่ดี
๔. ความขยันขันแข็ง
๕. ความเมตตากรุณา

มีความสุภาพอ่อนโยน จะไม่ต่ำต้อย ผู้ที่ไม่เห็นแก่ตัวจะชนะใจมหาชน ผู้มีศรัทธาที่ดีจะได้รับการเชื่อถือจากประชาชน ผู้มีความขยันขันแข็ง จะบรรลุถึงเป้าหมาย และผู้มีความเมตตากรุณา ก็จะมีการบริการจากประชาชน^{๓๕}

^{๓๒} Ibid., Book IV : 5. อ้างใน จันงค์ ทองประเสริฐ, หน้า ๓๕.

^{๓๓} พระมหาบุญเรือง ปญญาวชิโร, อ้างแล้ว, หน้า ๑๓.

^{๓๔} The Analects, Book XV : 8. อ้างใน เสถียร โพธิ์นันทะ, หน้า ๑๔๔.

^{๓๕} Ibid., Book XVII : 11. อ้างใน จันงค์ ทองประเสริฐ, หน้า ๓๗.

ดังนั้น เหรินในทัศนะของขงจื้อมีลักษณะกว้างขวาง ครอบคลุมในหลายแง่หลายมุม ถือได้ว่าเป็นที่มาแห่งคุณธรรมทั้งปวง

ข. หลักหลี่ หรือจารีต

คำว่า หลี่ ในความหมายของขงจื้อคือ จารีตประเพณี ซึ่งมีไว้เพื่อจําแนกความสูงต่ำภายในสังคมโดยเคร่งครัด เพื่อยับยั้งความเหลวแหลกทางสังคม หลี่มีความสำคัญเท่ากับเหริน เป็นความเหมือนที่แตกต่างกัน จะต่างกันตรงที่เหรินเป็นกระบวนการจัดเกลาภายใน ส่วนหลี่นั้นเป็นกระบวนการจัดเกลาภายนอก คือมารยาททางกาย และวาจา^{๑๑๖} ทั้งสองอย่างจึงอาศัยกันและกัน ดังคำกล่าวที่ว่า ถ้าปราศจากเหริน ก็ไม่จำเป็นต้องเกี่ยวข้องกับหลี่^{๑๑๗} ผู้ที่ปฏิบัติตามหลี่ ถือว่าเป็นผู้มีเหริน^{๑๑๘} หน้าที่ของหลี่คือสร้างความกลมกลืนทางสังคม หลี่เป็นเรื่องของความจําเป็นเร่งด่วนของบ้านเมือง ดังในคัมภีร์ลุนจู๋ บทหนึ่งว่า โน้มนําคด้วยขัตติยธรรม สุกมคด้วยจารีต^{๑๑๙} ขงจื้อได้ให้ความสำคัญต่อหลี่มาก ดังที่กล่าวไว้ว่า ไม่เรียนรู้จารีต ไม่อาจอยู่ในสังคมได้ ในคัมภีร์หลี่จื๊งบอกว่า หากเราทำลายทํานบเก่าทิ้ง ด้วยเพราะไม่ใช่ประโยชน์เพียงชั่วคราว ย่อมเกิดอุทกภัยแน่ หากเราทำลายขนบธรรมเนียมประเพณีเก่าทิ้ง ด้วยเพราะไม่เห็นประโยชน์เพียงชั่วคราว บ้านเมืองก็ย่อมเกิดความสับสนวุ่นวาย^{๑๒๐}

หลี่ในทรรศนะของขงจื้อ มิใช่มีความสำคัญต่อความเป็นระเบียบสังคมเท่านั้น หากยังรวมไปถึงการปกครอง โดยการใช้หลี่เป็นแม่บท แทนการใช้กฎหมาย และการลงโทษ ขงจื้อถึงกับกล่าวว่า เมื่อใดผู้ปกครองยังใช้หลี่ ประชาชนย่อมเชื่อฟังโดยง่าย^{๑๒๑} หลี่จึงเสมือนเป็นรากฐานของชีวิตทั้งในแง่ปัจเจกชน สังคม การเมือง ดังคำกล่าวที่ว่า บุคคลจะไม่มีรากฐานอันมั่นคงในชีวิต ถ้าหากขาดการศึกษาหลี่^{๑๒๒} หลี่จึงเป็นตัวสร้าง

^{๑๑๖} พระมหาบุญเรือง ปญฺญาวชิโร, อ้างแล้ว, หน้า ๑๔.

^{๑๑๗} The Analects, Book III : 3.

^{๑๑๘} Ibid., Book XII : 1.

^{๑๑๙} อู๋จิง, คัมภีร์สองเต๋, อ้างแล้ว, หน้า ๑๕๑.

^{๑๒๐} อคุลธ รัตนมโนเกษม, ผู้แปล, วาทีสองเต๋ ชุด คมปัญญจักรพรรดิเขียนหลง, หน้า ๒๔.

^{๑๒๑} The Analects, Book XIV : 44.

^{๑๒๒} พระมหาบุญเรือง ปญฺญาวชิโร, อ้างแล้ว, หน้า ๑๔.

จิตสำนึกให้ประชาชนมีความละอาย เป็นสิ่งที่ครอบคลุมความประพฤติทั้งทางกาย วาจา เมื่อเรามีความเกี่ยวข้องกับบุคคลอื่น

หลินผิง ได้ถามขงจื้อถึงหลักการที่เป็นพื้นฐานของหลี่ ขงจื้อตอบว่า “ท่านถามปัญหาที่สำคัญมาก ในบรรดาจารีตที่ว่าไปนั้น จารีตแบบง่าย ๆ ดีกว่าจารีตแบบฟุ่มเฟือย ในพิธีศพ การเสิร์ฟโศกเสียใจจริง ๆ นั้น สำคัญกว่าการไปร่วมพิธีเพียงชั่วครู่เท่านั้น”^{๒๓๓}

นอกจากนี้ ขงจื้อยังได้ให้ความสำคัญของหลี่ในแง่ที่เกี่ยวข้องกับการปกครองว่า ถ้าผู้ปกครองบริหารบ้านเมืองด้วยจารีต และจงรักภักดี ความยุ่งยากจะเกิดขึ้นได้อย่างไร ถ้าหากผู้ปกครองไม่ปกครองด้วยหลี่ และความจงรักภักดี ทำไมต้องประกอบพิธีจารีตด้วยเล่า^{๒๓๔} ด้วยเหตุนี้กษัตริย์จึงใช้หลี่ปกครองประชาชน

ความสำคัญของหลี่ พระเจ้าแผ่นดินกับขุนนาง ผู้ใหญ่กับผู้น้อย จัดลำดับความสัมพันธ์ด้วยระเบียบจารีต ตามภรรยาแบ่งหน้าที่ด้วยขนบธรรมเนียมประเพณี พ่อกับลูก ตลอดจนญาติที่เกี่ยวข้องกัน ก็จัดสายสัมพันธ์ด้วยขนบธรรมเนียมประเพณีเช่นกัน^{๒๓๕} ดังนั้นหลี่จึงเป็นไขว่คว้าความสัมพันธ์ทางสังคม ระเบียบจารีตทางสังคม เป็นวิถีทางแห่งการปกครอง ดังหลักที่ว่า การปกครองประเทศ ถ้าปราศจากหลี่อันเป็นระเบียบทางสังคม ก็เปรียบเหมือนกับการไถนาโดยปราศจากคันไถ คนที่มีระเบียบแห่งสังคม จึงเรียกว่า คนมีหลักชีวิต

ค. หลัก เลี้ยว (หลักกตัญญู)

เลี้ยว หมายถึง ความกตัญญูกตเวที คำนี้มีมาดังก่อนสมัยของขงจื้อ เป็นเรื่องที่บุตรธิดาพึงปฏิบัติต่อผู้มีพระคุณ ความหมายของกตัญญูกตเวทีของขงจื้อนั้น หมายถึงทั้งในตอนที่ท่านยังมีชีวิตอยู่ และตอนที่ท่านล่วงลับไปแล้ว หลักคำสอนของขงจื้อมีปรากฏอยู่มากมายหลายคัมภีร์ ทั้งเป็นของขงจื้อเอง และสานุศิษย์ขยายความขึ้นมาจากหลี่ ในคัมภีร์ภาพย์ มีโคลงบทหนึ่งที่พรรณนาถึงเลี้ยวว่า

^{๒๓๓} The Analects, Book III : 4. อังโน จันงัก ทองประเสริฐ, หน้า ๔๒.

^{๒๓๔} Ibid., Book IV : 13.

^{๒๓๕} อุดลย์ รัตนันเกษม แปล, วาทีชองเต้พระเจ้าคังจี, อังแก้ว, หน้า ๘๕.

ไอ้ ข้าแต่บิดาผู้ให้กำเนิดฉัน
ไอ้ ข้าแต่มารดา ผู้เฝ้าคอยประทับประคอง
ท่านทั้งสองต้องเฝ้าเลี้ยงดู
และคอยอุ้มชูเฝ้าคอยเกื้อการุณย์
ท่านทั้งสองคอยดูแลไม่เคยทอดทิ้ง
มือทั้งสองที่คอยโอบอุ้ม
หาก मैंฉันปรารถนาจะตอบแทนความเกื้อการุณย์นั้น
มันคงเป็นเหมือนฟ้าที่กว้างใหญ่
ชากแท้ จะเต็มเต็ม^{๒๖}

ความกตัญญูที่บุตรธิดาพึงมีต่อบิดามารดานั้น ถือได้ว่าเป็นพื้นฐานแห่งคุณ
ความดี และเป็นบ่อเกิดแห่งคำสอนทั้งปวง คือรากฐานของมนุษย์^{๒๗} ดังที่ขงจื๊อลำว่า
ขามพ่อแม่มีชีวิตอยู่ รู้จักปรนนิบัติรับใช้ท่านอย่างจริงใจ ขามพ่อแม่จากไป ยังระลึกอาลัย
อยู่เสมอ^{๒๘} มีคำโบราณว่า แม่เลี้ยงลูกจนเติบใหญ่ ลูกเลี้ยงพ่อแม่จนแก่ชรา เป็นการบ่ง
ถึงความกตัญญูโดยแท้ ลูกจะต้องไม่ทำให้พ่อแม่ห่วงใย ในขณะที่พ่อแม่ยังมีชีวิตอยู่ อย่า
จากไปไกล หากจากไปไกลพึงมีที่อยู่ที่น่านอน^{๒๙} ครั้งหนึ่ง เม่งบุ๋นเปก ผู้เป็นบุตรของ
เม้งอี้จื่อ ถามเรื่องความกตัญญูต่อพ่อแม่ ขงจื๊อบอกว่า ควรให้พ่อแม่เป็นห่วงเฉพาะขณะ
ที่เจ็บป่วยเท่านั้นนอกจากนั้น ไม่ควรทำให้ท่านเป็นห่วง เมื่อจากไป ต้องบอกให้บิดา
มารดาทราบ เมื่อกลับมา ควรแสดงคนต่อหน้าบิดามารดา^{๓๐} เดินไปก้าวหนึ่ง บุตรต้อง
ไม่ลืมบิดามารดา หรือพูดออกมาคำหนึ่ง ลูกต้องไม่ลืมบิดามารดา^{๓๑}

^{๒๖} พระมหาบุญเรือง ปญฺญาวชิโร, อ้างแล้ว, หน้า ๘๘.

^{๒๗} จันง์ ทองประเสริฐ, อ้างแล้ว, หน้า ๒๓๔.

^{๒๘} The Analects, Book II : 6.

^{๒๙} Ibid. Book IV : 13.

^{๓๐} อ. เติญยรุต, สร้างชีวิตและสังคมตามหลักคำสอนของขงจื๊อ, หน้า ๔๖.

^{๓๑} เรื่องเดียวกัน, หน้า ๔๘.

ในคัมภีร์เม่งจื๊อ ได้ใช้หลักเกณฑ์ ๓ ประการในการวัดความกตัญญู คือ ๑) เมื่อบิดามารคายังมีชีวิตอยู่ พึ่งปฏิบัติต่อท่านด้วยความเหมาะสม ๒) เมื่อท่านล่วงลับไปแล้วฝังศพท่านตามประเพณี ๓) เช่น ไหว้ดวงวิญญาณตามธรรมเนียม^{๓๒๖}

จะเห็นได้ว่า บุตรธิดาที่มีความกตัญญู จะต้องแสดงออกทั้งทางกาย วาจา และใจ ถ้ามีเช่นนั้น ก็ไม่ต่างกับอะไรจากสัตว์ ดังที่ขงจื๊อกล่าวกับจื๊อหฺว๋า ทุกวันนี้ บุตรที่มีความกตัญญูต่อบิดามารคาก็คือ ผู้ที่หาอาหารให้บิดามารดาเท่านั้นเอง แม้แต่สุนัข และม้าเราก็ให้อาหารมัน ถ้าหากไม่มีความเคารพนับถืออยู่ด้วยแล้ว จะแตกต่างอะไรกันเล่า^{๓๒๗}

การกระทำของมนุษย์ ไม่มีสิ่งใดที่จะยิ่งใหญ่กว่าความกตัญญูกตเวทีต่อบิดามารดา เพราะความกตัญญูเป็นกฎแห่งสวรรค์ เป็นความเที่ยงธรรมของโลก และเป็นหน้าที่ของมนุษย์พึงต้องปฏิบัติต่อกัน ดังที่เม่งจื๊อ กล่าวไว้ว่า แก่นแท้ของมนุษย์อยู่ที่บำรุงเลี้ยงบิดามารดา^{๓๒๘}

บุตรที่ชื่อว่ามีความกตัญญู ควรปฏิบัติรับใช้บิดามารดาดังนี้^{๓๒๙}

๑. ในการแสดงออกทั่วไป ต้องแสดงออกถึงความเคารพอย่างสูงสุด
๒. ในการดูแลบิดามารดา จะต้องทำให้ท่านมีความสุข
๓. เมื่อท่านเจ็บป่วย จะรู้สึกกระวนกระวายอย่างใหญ่หลวง
๔. ในการไว้ทุกข์ท่าน จะต้องแสดงให้เห็นถึงความโศกเศร้าที่ชัดเจน
๕. ในการเช่นไหว้ท่าน จะต้องทำด้วยความเคร่งขรึมอย่างสูงสุด

ง. หลักจุ้งหยุง หรือ หลักสายกลาง

จุ้งหยุง หมายถึง ทางสายกลาง ซึ่งประกอบขึ้นด้วยคำ ๒ คำ คือ จุ้ง และ หยุง คำว่า จุ้ง มีความหมายว่า กลาง ส่วนคำว่า หยุง นั้นหมายถึง มรรควิธีที่มนุษย์ควรดำเนิน ^{๓๓๐} เมื่อรวมกันเข้าจึงหมายถึง ทางสายกลาง ในการแปลเช่นนี้ บ่งบอกถึงแนว

^{๓๒๖} The Works of Mencius, Book II pt.I, Ch. II : II.

^{๓๒๗} The Analects, Book II : 7 อ้างใน จ้านจ้ง ทองประเสริฐ, บ่อเกิดลัทธิประเพณีจีน ภาค ๑-๓,

^{๓๒๘} จ้านจ้ง ทองประเสริฐ, อ้างแล้ว, หน้า ๑๔๓.

^{๓๒๙} อ. เสถียรศุค, อ้างแล้ว, หน้า ๔๓-๔๔.

^{๓๓๐} Chung Yung Ch. I, 4.

ความคิดทางด้านศีลธรรมอันเป็นพื้นฐานที่เกี่ยวกับ ความรู้จักประมาณ ความสมดุล และความเหมาะสม^{๓๓๓}

จุ่งหุง เป็นคัมภีร์หนึ่ง ของสำนักขงจื๊อที่พูดถึงจิตวิทยาสังคม (Social Psychology) และธรรมชาติมนุษย์ (Human Nature) เจิง ได้พรรณนาไว้ในคัมภีร์ ธรรมดาธิบาย คัมภีร์จุ่งหุง ว่า คัมภีร์นี้ มีเนื้อหาที่ว่าด้วยเรื่องกฎของจิต (The Law of the mind) ซึ่งสืบทอดกันมาตั้งแต่สมัยขงจื๊อ จนถึงยุคของจื๊อซือ

เนื้อหาของคัมภีร์ ได้พูดถึงลักษณะหน้าที่ ความรับผิดชอบ ทางด้านศีลธรรม ทางการเมืองของผู้ปกครอง การปฏิบัติหน้าที่ทางสังคม^{๓๓๔} ขงจื๊อได้พูดถึงหลักการวางตนเอาไว้ว่า

“คนดีปฏิบัติตนตามหลักทางสายกลางจักปฏิบัติงานในขอบเขตอำนาจของตน ไม่คิดก้าวล่วงหน้าที่ของผู้อื่น อันนอกเหนืออำนาจของตน เมื่อดำรงอยู่ในฐานะมั่งมีและมีเกียรติ ก็จักปฏิบัติหน้าที่และดำเนินชีวิต เช่นคนผู้มั่งมีและมีเกียรติ เมื่ออยู่ในฐานะยากจนและต่ำด้อย ก็จักปฏิบัติหน้าที่และดำเนินชีวิต เช่นผู้ยากจนและต่ำด้อย เมื่ออยู่ในดินแดนล้าหลังและป่าเถื่อน ก็จักปฏิบัติหน้าที่และดำเนินชีวิตเช่นคนล้าหลังและป่าเถื่อน เมื่อตกอยู่ในความลำบาก ก็จักปฏิบัติหน้าที่และดำเนินชีวิตเช่นกับผู้ที่ตกอยู่ในความลำบาก ดังนั้น ไม่มีสถานการณ์ใด ๆ ที่คนดีที่ยึดหลักทางสายกลางเข้าไปอยู่แล้ว จะไม่เป็นตัวของตัวเอง เมื่อเขาอยู่ในตำแหน่งที่สูงกว่า ย่อมไม่รังแกผู้อยู่ในตำแหน่งที่ต่ำกว่า(ผู้ได้ปกครอง) เมื่ออยู่ในตำแหน่งที่ต่ำกว่าไม่ประจบสอพลอผู้อยู่ในตำแหน่งที่สูงกว่า เขาจักดำรงอยู่ในความเที่ยงธรรมและไม่อ้อนวอนขอความช่วยเหลือจากผู้อื่น ดังนั้น เขาจึงไม่กล่าวโทษหรือเคียดแค้นผู้อื่นว่าเล็งน้ำใจต่อตนเอง ” ^{๓๓๕}

ดังนั้น ผู้ที่ปฏิบัติตามหลักทางสายกลาง จึงครองใจด้วยความสงบและใช้ชีวิตอันเรียบง่ายเพื่อรอจังหวะและโอกาสมาถึงตน

^{๓๓๓} จ้านงค์ ทองประเสริฐ, บ่อเกิดลัทธิประเพณีจีน ภาค ๑-๓, หน้า ๑๖๗.

^{๓๓๔} จ้านงค์ ทองประเสริฐ, อ้างแล้ว, หน้า ๑๖๘.

^{๓๓๕} Chung Yung, Book XIV.

ในทางด้านการเมืองการปกครอง คัมภีร์ทางสายกลาง เป็นเรื่องของคนปกครองคน จึงจำเป็นอย่างยิ่งที่จะต้องอาศัยความซื่อสัตย์สุจริตเป็นสำคัญ ถ้าหากขาดจากความซื่อสัตย์สุจริตแล้ว การปกครองย่อมที่จะล้มเหลว ดังนั้น ผู้นำจึงจำเป็นอย่างยิ่งที่จะต้องปฏิบัติตนเป็นตัวอย่างของราษฎร ในการเป็นคนดีและซื่อสัตย์สุจริต

การที่จะเป็นคนดีได้นั้น จะต้องปฏิบัติตามหลักมนุษยธรรม คือคุณธรรมที่ทำให้เป็นมนุษย์ การรักญาติพี่น้องของตน เป็นส่วนสำคัญที่สุดของมนุษยธรรม ความยุติธรรมคือ การทำในสิ่งที่ถูกต้อง การให้เกียรติแก่คนอื่นเป็นส่วนสำคัญของความยุติธรรม ระดับแห่งการรักญาติของตน จิตขั้นที่คนเราให้เกียรติคนดีต่าง ๆ นั้น กฎว่าด้วยความดีงามจะเป็นผู้บัญชาการ

ดังนั้น คนดีจึงไม่อาจที่จะละเลยการฝึกฝนบุคลิกภาพของตน ถ้าเขาฝึกบุคลิกภาพของเขา เขาก็จะรับใช้บิดามารดา ถ้าเขารับใช้บิดามารดา เขาก็จะเข้าใจคนทั้งหลาย^{๔๐} เมื่อเข้าใจในบุคคลทั้งหลาย ย่อมง่ายต่อการปกครอง ดังคัมภีร์ทางสายกลางกล่าวว่า ผู้ปรารณาแม่คุณธรรม จะต้องรู้จักปกครองบ้านเมืองของคนก่อน ผู้ปกครองบ้านเมืองจะต้องรู้จักปกครองบ้านของคนก่อน ผู้ปรารณาปกครองบ้านของคนก่อน จะต้องรู้จักฝึกตนให้อยู่ในศีลธรรม ดังนั้น ถ้าผู้นำเป็นตัวอย่างที่ดีแก่ประชาชน จึงไม่จำเป็นที่จะต้องออกกฎหมายมาบังคับ ประชาชนจะทำตามด้วยตัวเอง

ในคัมภีร์จุงหุง (คัมภีร์ทางสายกลาง) เมื่อพิจารณาในประเด็นทางการเมืองสามารถสรุปได้ดังนี้^{๔๑}

๑. หลักการปกครองคน เน้นที่การได้คนดีมาปกครองประเทศ คือใช้คนดีเข้ามาปกครองคนชั่ว เช่นเดียวกับกับนำน้ำดีมาไล่น้ำเสีย การที่จะมีรัฐบาลดีได้ขึ้นอยู่กับการณ์คนดี เมื่อมีคนดีอยู่ในรัฐบาล รัฐบาลย่อมมีประสิทธิภาพ เช่นเดียวกับมีดินดีแล้วพืชย่อมเจริญงอกงาม ดังที่ขงจื๊อกล่าวกับฮวงซีว่า “ ยกคนดีขึ้นมาอยู่เหนือคนไม่ดี จะทำให้คนไม่ดีกลายเป็นคนดี”^{๔๒}

^{๔๐} Chung Yung, Book XX. อ้างใน จานงก์ ทองประเสริฐ, หน้า ๑๑๐.

^{๔๑} Leonard Shihlien Hsu, op.cit. p. 198.

^{๔๒} อ. เสถียรศุท, อ้างแล้ว, หน้า ๑๑.

๒. ผู้ปกครองและผู้ถูกปกครอง จะต้องเข้าใจกัน คือจะต้องมีศรัทธาให้การยอมรับซึ่งกันและกัน ถ้าเมื่อใดประชาชนไม่มีความเชื่อถือในผู้ปกครอง รัฐบาลจะควบคุมประชาชนไม่ได้ ประชาชนจะพากันกระด้างกระเดื่อง การที่จะทำให้ประชาชนเชื่อฟัง ขงจื๊อกล่าวว่า “ขงจื๊อขึ้นอยู่เหนือผู้คัดโกง รามฎรจะเชื่อฟัง ขงจื๊อโกงประชาชน จะไม่เชื่อฟัง”^{๔๓}

๓. นักปกครองทั้งคำพูดและการกระทำต้องตรงกัน คือเป็นผู้มีความจริงใจ ทั้งทั้งคำพูดและการกระทำ เมื่อพูดไว้อย่างไร สามารถทำได้เช่นนั้น

๔. นักปกครองควรเป็นผู้สังเกตเงื่อนไขทางสังคมการเมืองการปกครอง คือจะต้องอาศัยประสบการณ์ในอดีตมาแก้ไขปัจจุบัน อาศัยหุตากว้างไกลมาแก้ไขปัญหาที่เกิดขึ้น รู้จักนำข้อดีมาปฏิบัติ นำข้อเสียมาแก้ไข

๕. นักปกครองต้องรู้จักนำหลักศาสนาใช้ในการบริหารประเทศและระหว่างประเทศ

๖. นักปกครองต้องมีศิลปะในการบริหาร ทั้งภายในประเทศและภายนอกประเทศ

๖.๑. เสนอหลักบริหารประเทศ ๘ ประการ^{๔๔}

๖.๒. เสนอหลักบริหารระหว่างประเทศ ๖ ประการ เป็นนโยบายต่างประเทศหรือหลักจริยธรรมสากล (International Ethics) ในทัศนะของขงจื๊อ^{๔๕}

๑) ให้ความช่วยเหลือรัฐบาล ซึ่งจัดตั้งโดยถูกต้องตามกฎหมาย แต่ถูกรุกรานโดยรัฐบาลที่ไม่ถูกต้องตามกฎหมาย

๒) ร่วมต่อสู้กับชาติประเทศเพื่อนบ้าน เพื่อให้ได้มาซึ่งอิสรภาพ หากถูกอำนาจที่ไม่ชอบธรรมกดขี่

๓) ช่วยเหลือในการฟื้นฟูรัฐที่อยู่ในภาวะวิกฤต

๔) ช่วยเหลือรัฐที่กำลังตกอยู่ในภาวะอันตราย

๕) แลกเปลี่ยนทางการทูตซึ่งกันและกันตามความเหมาะสม

^{๔๓} เรื่องเดียวกัน, หน้า ๘๘.

^{๔๔} ดูรายละเอียดในเชิงอรรถที่ ๘๑.

^{๔๕} Chung Yung, Ch. XX, Sect. 14.

๖) ให้การสนับสนุนประชาธิปไตย แก่รัฐเพื่อนบ้านและต้อนรับรัฐเหล่านั้นด้วยไมตรีจิต

๕. การบริหารงานแผ่นดิน

๕.๑ การบริหารคน

การบริหารคน คือการเข้าไปจัดการนำทรัพยากรมนุษย์มาใช้ให้เกิดประโยชน์ ในการวางแผนพัฒนาประเทศอย่างเป็นระบบ การบริหารคนสำคัญตรงที่ท่าอย่างไรจะให้มีน้ำหนึ่งใจเดียวกัน เพราะคนเราต่างจิตต่างใจ คนที่แตกต่างกันจะมองเห็นสิ่งเดียวกันแตกต่างกัน ความสำคัญของการบริหารคนจึงขึ้นอยู่กับว่า ท่าอย่างไรจะให้มีแนวทางเดินไปทางเดียวกันได้ โดยปราศจากข้อขัดแย้ง

ในส่วนของขงจื้อ ได้พูดถึงหลักการบริหารคนไว้ ทั้งนี้ก็เพราะว่า สันดานคล้ายกัน อุปนิสัยต่างกัน จึงจำเป็นที่จะต้องมีการกล่อมเกลาในการปกครอง โดยอาศัยการคัดเลือกบุคคลเข้ามาบริหารบ้านเมือง ความมั่นคงปลอดภัยของบ้านเมือง ความอยู่เย็นเป็นสุขของราษฎร ล้วนขึ้นอยู่กับ การจําแนกและการช่วงใช้บุคลากรได้อย่างเหมาะสม ขงจื้อจึงได้แบ่งคนออกเป็น ๕ ประเภท คือ สามัญชน บัณฑิต วิทยุชน เมธีชน และอริชน ถ้าหากจําแนกบุคคลทั้ง ๕ ประเภทได้ ย่อมสามารถบริหารบ้านเมืองได้อย่างง่ายดาย^{๔๖} รัฐบาลที่ดีขึ้นอยู่กับ การมีคนดีเข้ามาช่วยบริหารบ้านเมือง ดังนั้น การคัดเลือกคน จึงจําเป็นที่จะต้องให้หลักโบราณที่ว่า “เลือกคนในไม่กีดกันญาติ เลือกคนนอกไม่กีดกันศัตรู” ขงจื้อได้ให้รายละเอียดของคน ๕ ประเภท แก่อย่างกว้างว่า

๑. สามัญชน หมายถึงคนที่ไม่เคารพปฏิบัติตามกฎระเบียบ ไม่สามารถเอ่ยวาจาสะท้อนถึงความมีสติปัญญา ไม่เคยคิดที่จะคบกับปราชญ์ ปล่อยให้มีชีวิตปราศจากเป้าหมาย ไม่มีความคิดที่กว้างไกล ขาดความเป็นตัวของตัวเอง มีจิตไปตามสภาพที่แปรเปลี่ยน ไม่ยืนหยัดในหลักการ

๒. บัณฑิต หมายถึง ผู้ประพฤติชอบด้วยหลักจริยธรรม มีวาจาอ่อนโยน ประกอบงานด้วยความซื่อสัตย์ มีความเป็นตัวของตัวเอง ถือคุณธรรมเป็นหลัก ทรงไว้ซึ่งสามัคคีธรรม ไม่เล่นพวก เป็นผู้มีความรู้ดี คิดดี ทำดี ละอายในสิ่งที่พูดเกินทำ แต่กระทำ

^{๔๖} อองซก, ขงจื้อฉบับปราชญ์ชาวบ้าน, อังแล้ว, หน้า ๔๓.

ได้ดีกว่าพูด รู้ว่าอะไรควรทำไม่ควรทำ ทั้งการพูดและการกระทำตรงกัน แม้ร้ายรายไม่เปลี่ยนแปลง ถึงคราวยากจนขัดสนไม่ตกต่ำจากคุณธรรมความรู้ เข้าในหลักที่ว่า บัณฑิตคือ ผู้มีความรู้คู่คุณธรรม ขงจื้อได้กล่าวลักษณะของบัณฑิตเอาไว้ว่า บัณฑิตให้ความเมตตากรุณาต่อผู้อื่น ใช้คนทำงานแต่คนไม่โกรธแค้น ไม่ความโลภมาก มีความสงบไม่เยอหยิ่งมีความสง่าแต่ไม่โหดร้าย

๓. วิญญูชน หมายถึงบุคคลที่มีสัจจะ จิตใจบริสุทธิ์ ไม่อิจฉาริษยา มีคุณธรรมสูงส่ง เป็นที่ยกย่อง แต่ไม่โอ้อวด มีสติปัญญาล้ำเลิศ นอบน้อมถ่อมตน พูดจริงทำจริง และมุ่งมั่นพัฒนาตนเอง

๔. เมธีชน หมายถึง บุคคลที่ปฏิบัติตามกฎหมาย ประพฤติตัวอยู่ในทำนองคลองธรรม มีวาจาเที่ยงแท้ เป็นที่นับถือ ประพฤติเป็นแบบอย่างแก่ราษฎร สามารถกล่อมเกลาราชฎาโดยไม่เป็นผลร้ายต่อตนเอง ยามสมปรารถนา สามารถแผ่พระคุณสร้างประโยชน์แก่ราษฎรทั้งแผ่นดิน

๕. อริยชน หมายถึง บุคคลผู้มีจิตใจสูงส่งดุจฟ้าดิน แต่สามารถปรับตัวให้กลมกลืนกับธรรมชาติ มีสติปัญญาดุจพระอาทิตย์และพระจันทร์ หยั่งรู้ถึงรากเง้าแห่งสรรพสิ่ง เมื่อดำเนินตามมรรคธรรมประหนึ่งเทพบันดาล ราษฎรทั้งปวงหาผู้ไม่ว่ารับบุญคุณจากท่าน คนทั่วไปหาผู้ไม่ว่า ท่านทำอะไร มีคุณธรรมสูงเพียงใด

จะเห็นได้ว่า สิ่งสำคัญในการบริหารบ้านเมืองคือการใช้คนให้เหมาะสมกับงาน รัฐบาลที่ดีขึ้นอยู่กับคนดี ต่างคนต่างทำหน้าที่ในการกระทำ ตามหน้าที่เต็มความสามารถของตน เหมือนกับอะไหล่ของรถยนต์ที่จะขาดสิ่งใดสิ่งหนึ่งไปไม่ได้ การปกครองจะง่ายขึ้น ดังที่ครั้งหนึ่งหลู่อายกงได้ถามความคิดเห็นทางการเมืองจากขงจื้อ ขงจื้อได้กล่าวว่า พระราชาต้องปฏิบัติตนให้เหมาะสมกับพระราชา อำมาตย์ต้องปฏิบัติตนให้สมกับอำมาตย์ บิคาต้องปฏิบัติตนให้เหมาะสมกับบิคา บุตรต้องปฏิบัติตนให้เหมาะสมกับบุตร^{๔๔} ในความหมายของขงจื้อก็คือ ต่างคนต่างรู้หน้าที่และทำตามหน้าที่ของตนให้สมบูรณ์

ดังนั้นการเลือกขุนนาง ถ้าหากไม่เหมาะสมกับตำแหน่ง ก็คล้ายกับการวาดขนมเปียะลงบนพื้นดิน ถึงแม้จะมีรูปสวยงามเพียงใด ก็ใช้ทานแก้หิวไม่ได้ แต่หากผู้นำ

^{๔๔} The Analects, Book XII : 2.

ได้บริหารดี ก็คงได้เส้นด้ายจุ่มหมึกดังหลักที่ว่า ไม้คด ๆ งอ ๆ แต่ถ้าได้ด้ายกลุ่มหมึกดี เส้นก็เลื้อยแต่งตรงได้ ผู้นำแม้ไร้ความสามารถ แต่น้อมรับฟังคำทัดทานก็เป็นผู้นำที่ดีได้

การบริหารคนจึงมีความสำคัญ ดังในคัมภีร์ซ่งซุตตอนหนึ่งว่า ควรตั้งปราชญ์ที่มีความสามารถเป็นขุนนาง และขุนนางไม่จำเป็นต้องมีคุณธรรมความสามารถครบถ้วนทุกอย่าง ขอเพียงแต่ใช้คนอย่างเหมาะสม คนที่ถูกเลือกให้หาความสามารถเหมาะสมกับตำแหน่งที่ได้รับ ถึงแม้มีน้อยก็พอใช้ แต่ถ้าไม่มีความสามารถอันเหมาะสมกับตำแหน่ง ถึงแม้มากก็ไร้ประโยชน์^{๔๘}

การที่คนคนหนึ่งจะบริหารคนได้นั้น จะต้องขจัดสิ่งที่ไม่ดี ๔ ประการออกจากตนเองเสียก่อนคือ ๑) จิตใจที่ประกอบด้วยอคติ ๒) การตัดสินใจที่ปราศจากเหตุผล ๓) ความเป็นคนคือร้อน ว่ายากสอนยาก และ ๔) ความเห็นแก่ตัว^{๔๙}

๕.๒. การบริหารประเทศ

รัฐบาลคือสถาบันที่เกี่ยวข้องกับคน ถ้ามีคนดีก็จะได้รัฐบาลที่ดีด้วย ดังนั้นจึงไม่มีรัฐบาลที่ดีอันใดที่จะปราศจากคนดี รัฐบาลก็จะมีคุณธรรมจริยธรรม เหมือนกับผักที่ปลูกในพื้นที่ที่อุดมสมบูรณ์^{๕๐}

การบริหารประเทศในทรรศนะของขงจื้อคือ ต้องทำให้คนใกล้เคียงยอมรับ คนใกล้เคียงสามัคคี^{๕๑} ซึ่งจะต้องอาศัยหลักการบริหาร ถึงแม้จะมั่งมีทรัพย์สินเงินทองก็ดี สารพัดจับขี้รดน้ำก็ดี จะดีและมีอยู่มากมายก็ตาม แต่ถ้าหากเดินทางผิด ข้อมห่างไกลจากจุดประสงค์ที่จะไป เช่นเดียวกับผู้บริหารประเทศ ข้อมไม่เจริญ เมื่อเจ้าปกครองนครปราชญ์เปรี๊ยะ ส่วนขุนนางเปี่ยมด้วยสติปัญญา จึงจักเป็นความสงบสุขยิ่งของราษฎร

^{๔๘} อู๋จิง, คัมภีร์ซ่งซุต, อ้างแล้ว, หน้า ๑๑๒.

^{๔๙} The Analects, Book XV : 30. อ้างใน จานงก์ ทองประเสริฐ, บ่อเกิดลัทธิประเพณีจีน ภาค ๑-๓, หน้า ๓๔.

^{๕๐} Leonard Shihlien Hsu, op.cit. p. 53.

^{๕๑} The Analects, Book XII : 16.

เมื่อเจ้าครองนครทรงปรีชาสามารถ ส่วนเหล่าขุนนางเปี่ยมด้วยความจงรักภักดี จักเป็นความสุขของบ้านเมือง^{๕๖}

การบริหารบ้านเมืองเป็นเรื่องใหญ่ หากต้องการจะเห็นผลอันยิ่งใหญ่ ก็ไม่ต่างอะไรจากการกินอาหารเพียงมือเดียว แล้วถามว่าอ้วนหรือยัง ผู้บริหารบ้านเมืองใจร้อนไปก็ไม่ดี ใจเย็นไปก็ไม่ดี การปกครองล้วนเกิดปัญหาของราษฎร จึงต้องอาศัยศิลปะในการปกครอง

ศิลปะในการปกครองนั้น มีหลักแห่งระเบียบสังคมสำคัญเป็นประการแรก เป็นวิธีการสร้างรูปการสังสรรค์ในทางราชการ สร้างความรู้สึกในการเคารพระหว่างผู้ปกครองกับผู้ได้ปกครอง อันเป็นการช่วยป้องกันมิให้เกิดความวุ่นวายทางการเมือง การบริหารประเทศก็เช่นเดียวกันกับมีน้ำอาชาพันลี้ตัวหนึ่ง แต่ถ้าไม่สามารถกุมบังเหียนได้อย่างถูกต้อง ก็ยังคงควบคุมขี้ไม่ได้ เท่ากับไร้ประโยชน์ การบริหารบ้านเมืองถึงแม้จะมีดินแดนไพศาล มีพลเมืองมากมาย แต่ถ้าไม่มีหลักการบริหารราชการแผ่นดินก็ไร้ประโยชน์ ขงจื้อจึงได้เสนอหลัก “เจ็ดสอน” ในราชอาณาจักร และ “สามถึง” นอกราชอาณาจักร ถ้าดำเนินตามหลักเจ็ดสอนได้สมบูรณ์ก็จะสามารถป้องกันอาณาจักร แม้ขอบเขตจะอยู่ห่างไกล ข้าศึกก็ไม่สามารถโจมตีได้ ถ้าดำเนินตามหลักสามถึงอย่างที่สุด การทำศึกบารบแค้นแค้นต่าง ๆ ก็สามารถเอาชนะได้ทุกครั้ง

ขงจื้อได้เสนอหลัก ๘ สอนแก่เจิ้งเจื้อ^{๕๗} ซึ่งเป็นสาระสำคัญที่สุดของการบริหารบ้านเมือง และมีหลักการพื้นฐานอยู่ที่ ทุกสิ่งทุกอย่างต้องเริ่มต้นที่องค์ราชาเป็นแบบอย่างแก่ราษฎร ถ้าองค์ราชาเดินตามมรรควิธีที่ถูกต้อง ประชาชนย่อมเดินตามว่า

๑. องค์ราชาถ้าหากเคารพพระราชบิดา ราษฎรย่อมรู้จักกตัญญู
๒. หากนอบน้อมต่อผู้อาวุโส ราษฎรย่อมรักกันฉันท์มิตร
๓. หากรู้จักแผ่พระมหากรุณาธิคุณไม่หวงในทรัพย์สิน ราษฎรย่อมรู้จักเอื้อเฟื้อเผื่อแผ่
๔. หากรู้จักคบหานักปราชญ์ ราษฎรย่อมรู้จักเลือกคบสหาย

^{๕๖} สว่างเหวินเสียง, วาทะคิดพิพดิกันโลก, ศรีวาริ แปล, (กรุงเทพมหานคร : บี.เจ. เพลทโปรเซสเซอร์, นปป.), หน้า ๖๓.

^{๕๗} อองซก, ขงจื้อฉบับปราชญ์ชาวบ้าน, อ่างแล้ว, หน้า ๒๕-๓๒.

๕. หากบูชาคุณธรรม ราษฎรย่อมไม่ก่อกรรมทำชั่ว

๖. หากรังเกียจความละโมภ ราษฎรย่อมละอายที่จะแก่งแย่งกันและกัน

๗. หากซื้อสัตย์สุจริต รู้จักสละหลัก ราษฎรย่อมรู้จักประมาณคน ไม่

ทะเยอทะยาน

จะเห็นได้ว่า ถ้าหากเมืองบนเอาใจใส่เมืองล่างค้ำชูขนานนาให้การปกป้องคุ้มครองร่างกาย เมืองล่างก็จะเคารพเมืองบนค้ำชูนครธนาปฏิบัติต่อมารดาที่เมตตา ถ้าขัดเคืองราชารักษาตักจะคุกคามทั้งสี่ ราษฎรย่อมรักษาสัจจะเช่นกัน เมืองบนมีคำสั่งอะไร เมืองล่างย่อมปฏิบัติตาม ทำได้เช่นนี้จากใกล้สู่ไกล จากแคบสู่กว้าง ไม่ใช่เพราะทางใกล้ แต่เป็นเพราะคุณธรรมสอดคล้อง เมื่อเป็นเช่นนี้ ไม่จำเป็นต้องกริยาทัพก็สามารถแผ่ขยายแสนยานุภาพ ไม่จำเป็นต้องให้คุณให้โทษ ก็สามารถทำให้ราษฎรสวามิภักดิ์ นี่คือนิติที่เรียกว่า กษัตริย์ที่รู้แจ้งเพียงดั่งรับ ก็สามารถพิชิตข้าศึกที่ห่างไกลไปพันลี้^{๔๔}

ในส่วนของสามถึง ขงจื๊อกล่าวกับเจิ้งจื่อว่า

๑. จารัตถ์ถึง หมายถึง การมีมารยาท ไม่ทำเพียงเสแสร้ง ก็สามารถทำให้การปกครองบ้านเมืองเรียบร้อย กษัตริย์ในอดีตรู้จักราชชื่อและที่อยู่ของนักปราชญ์ทั่วแผ่นดิน จากนั้นใช้ยศศักดิ์ทั้งปวงยกกระดับฐานะทางสังคม ยกย่องแต่งตั้งพวกเขามารับใช้บ้านเมือง

๒. บำเหน็จถึง หมายถึง ถ้าผู้ปกครองรู้จักประทานเบี้ยบำเหน็จให้ตามสมควรแก่โอกาส ก็สามารถทำให้นักปราชญ์หันกลับมารับใช้แผ่นดินได้อย่างแท้จริง โดยไม่จำเป็นต้องสินเปลือง

๓. คนดริถึง หมายถึง เมื่อได้นักปราชญ์มาช่วยบ้านเมืองแล้ว ราษฎรก็จะปรีดาปราโมทย์ ขอมจงรักภักดี โดยไม่ต้องมีเสียงคนดริใด ๆ มาขับกล่อม

ถ้าหากทำในสิ่งที่เรียกว่า “เจ็ดสอน” ให้ดีในประเทศ ก็จะสามารถรักษาอาณาจักรเอาไว้ได้ โดยไม่ต้องสินเปลืองกำลังอะไรมากมาย และถ้าหากทำในสิ่งที่เรียกว่า “สามถึง” ให้ถึงที่สุด นอกประเทศก็สามารถกำราบข้าศึกได้ โดยไม่ต้องสินเปลืองค่าใช้จ่าย นี่คือนิเวศวิธีในการปกครองของกษัตริย์ผู้ปรีชา

^{๔๔} เจ้าหนูขุ, ฉางค่วนจิง, อ้างแล้ว, หน้า ๑๔๐.

ดังนั้น จึงกล่าวกันว่า^{๙๙} ผู้มีคุณธรรมไม่จำเป็นต้องเมตตาเพื่อนมนุษย์ ผู้มีสติปัญญา ไม่จำเป็นต้องเข้าใจปราชญ์ ผู้ปกครองไม่จำเป็นต้องสันทัดในการบริหารขุนนาง ผู้ประกอบด้วยคุณสมบัติทั้งสาม แวันแคว้นทั้งปวง และเหล่าราษฎรย่อมเชื่อฟัง หยางเสียงกวีเอกในสมัยชุนชว ได้กล่าวไว้ว่า การปกครองตามแบบฉบับขงจื๊อที่ปรากฏในคัมภีร์ทั้ง ๖ คือ เน้นการปราบปรามความไม่สงบลงหน้า

จากการศึกษาปรัชญาการเมืองของขงจื๊อข้างต้น สามารถสรุปประเด็นสำคัญ ๆ ได้ดังนี้

ก. ทรรศนะเกี่ยวกับรัฐ

๑. ขงจื๊อมองรัฐในแง่ของวิวัฒนาการ ภายใต้วิวัฒนาการนี้ มีการแบ่งชั้นสูงต่ำของบุคคล ความสูงต่ำนี้เป็นที่มาของการปกครอง โดยเริ่มต้นจากการปกครองภายในครอบครัว ซึ่งเป็นหน่วยเล็กที่สุด กระทั่งถึงระดับประเทศ

๒. จุดมุ่งหมายของรัฐอยู่ที่การส่งเสริมสวัสดิภาพของประชาชน เป็นตัวกลางที่จะคอยประสานความขัดแย้งภายในประเทศชาติ เพื่อให้ทุกฝ่ายยอมรับ รัฐจึงควรมีหน้าที่หลักอย่างน้อย ๓ ประการคือ ๑) สร้างความมั่นคงทางเศรษฐกิจ ๒) สร้างความปลอดภัยในชีวิตและทรัพย์สิน และ ๓) สร้างความเชื่อมั่นศรัทธา หรือความไว้วางใจให้แก่ประชาชน

๓. รัฐในอุดมคติของขงจื๊อ ควรเป็นรัฐที่ทุกคนในโลกเป็นเพื่อนกันหมด ไม่มีการแบ่งพรรคแบ่งพวก ไม่มีการแบ่งเชื้อชาติ มีผู้นำเพียงคนเดียว โดยประชาชนเป็นผู้เลือกขึ้นมา และผู้นำจะต้องทรงไว้ซึ่งคุณธรรม ถ้าหากไม่สามารถทำเช่นนั้นได้ทั้งโลกก็อนุญาตให้มีรัฐของตนเองโดยเฉพาะ มีวิธีการปกครองเป็นของตนเอง โดยต้องคำนึงถึงความรู้สึกของประชาชนเป็นหลักสำคัญ

ข. ทรรศนะเกี่ยวกับผู้ปกครอง

๑. ขงจื๊อมองผู้ปกครองในฐานะเป็นผู้ที่ต้องเข้าจัดการ แก้ไข ปรับปรุงชีวิตความเป็นอยู่ของประชาชน ให้มีความอยู่ดีกินดี ประเทศชาติมีความมั่นคง เป็นที่ไว้วางใจของเหล่าประชาชนในปกครอง

^{๙๙} เรื่องเดียวกัน, หน้า ๑๔๑.

๒. ผู้ปกครองในพระชนมของขงจื้อ ต้องเป็นผู้ทรงความรู้ และคุณธรรม มีบุคลิกที่ดีงามทั้งภายในและภายนอก พร้อมทั้งจะเป็นแบบอย่างที่ดีงามให้กับประชาชนด้วย และที่สำคัญ ต้องรู้จักเลือกผู้ที่จะเข้ามาช่วยงานบริหารราชการแผ่นดินในลักษณะเดียวกันด้วย

๓. ผู้ปกครองควรมีหนึ่งเดียว และมีอำนาจสูงสุด ใครจะละเมิดมิได้ ประชาชนต้องให้ความเคารพในฐานะสูงสุด เหมือนดังโอรสสวรรค์

ค. ทรรศนะเกี่ยวกับการปกครอง

๑. การปกครอง คือการแก้ไขปรับปรุง การแก้ไขปรับปรุงนี้เริ่มต้นที่ตนเองก่อน คือต้องปรับปรุงแก้ไขตนเองให้ได้ก่อน ต่อจากนั้นจึงค่อย ๆ พัฒนาไปสู่หน่วยที่ใหญ่ขึ้น คือ ปกครองครอบครัว ปกครองหมู่บ้าน ปกครองมณฑล และกระทั่งที่สุด ปกครองประเทศชาติได้ หากไม่สามารถปกครองตนเอง แก้ไขปรับปรุงตนเองให้ดีขึ้นแล้ว ข่อมไม่สามารถที่จะปกครองประเทศชาติได้ พื้นฐานของการปกครองประเทศชาติจึงอยู่ที่การปกครองตนเอง

๒. การศึกษามีความจำเป็นอย่างยิ่งต่อการปกครอง ขงจื้อมีความเชื่อว่า การศึกษาจะช่วยให้คนสามารถแยกความผิด ชอบ ชั่ว ดี ได้ เมื่อบุคคลสามารถแยกแยะได้ถูกต้องแล้ว ข่อมสามารถเลือกกระทำในสิ่งที่ดีงาม และสามารถปฏิบัติตนให้ถูกต้องตามฐานะที่ตนดำรงอยู่ได้

๓. การปกครองควรใช้หลักคุณธรรมนำหน้ากฎหมาย กฎหมายควรเป็นเครื่องมือสำรองในกรณีที่ควรขาดคุณธรรมยึดเหนี่ยวแล้วเท่านั้น ในพระชนมของขงจื้อ การใช้กฎหมายก่อให้เกิดผลเสียในส่วนลึกหลายประการ เช่น ทำให้ประชาชนหลบเลี่ยงขาดความสำนึก ก่อให้เกิดการกระด้างกระเดื่อง ซึ่งจะนำไปสู่ความยุ่งยากในการปกครอง

บทที่ ๓

ปรัชญาการเมืองของพุทธปรัชญาเถรวาท

บริบทแม้ไม่ใช่ประเด็นหลักในการศึกษาครั้งนี้ แต่บริบทก็มีความสำคัญซึ่งจะขาดเสียมิได้ เพราะบริบทจะช่วยให้เข้าใจแนวคิดทางการเมืองที่ต้องการศึกษา อย่างน้อยที่สุด ก็จะช่วยตอบคำถามที่ว่า ทำไมพระพุทธเจ้าจึงตรัสถึงการเมืองในลักษณะเช่นนี้ บางครั้ง ในสถานการณ์อย่างเดียวกัน แต่ท่าทีที่แสดงออกมาไม่เหมือนกัน ข้อนี้ก็เพราะบริบทไม่เหมือนกันนั่นเอง

อย่างไรก็ตาม เมื่อกล่าวถึงคำว่า บริบท ความหมายจะครอบคลุมเนื้อหาหลายอย่าง ไม่สามารถนำมากล่าวได้ทั้งหมด ผู้วิจัยจึงขอหยิบยกบริบท ๓ ประการ อย่างที่เคยได้กล่าวไว้แล้วในส่วนของขงจื๊อมาพิจารณาในรายละเอียด

๑. บริบททางการเมือง

๑.๑ ความสัมพันธ์ภายในรัฐ

ในช่วงพุทธกาล พื้นที่ในชมพูทวีปมีอาณาเขตที่กว้างใหญ่ สภาพความเป็นอยู่ของประชาชนมีความเป็นอยู่เหลื่อมล้ำสูงต่ำต่างกัน ลักษณะการเมืองการปกครองจึงขาดเอกภาพ มีการแบ่งรัฐออกเป็นรัฐใหญ่ รัฐเล็กกระจัดกระจายกันออกไป รัฐเหล่านี้ปกครองโดยราชา ซึ่งได้อำนาจโดยการสืบตระกูลบ้าง โดยอาศัยการคัดเลือกจากนักรบบ้าง โดยพระราชที่ทรงอำนาจสูงสุดบ้าง รัฐเหล่านั้นมีทั้งที่เป็นรัฐอิสระ และรัฐที่ตกเป็นเมืองขึ้น ในพระบาลี มีกล่าวถึงรัฐสำคัญ ๆ ประกอบด้วย รัฐอังคะ มคธ กาสี โกศล วัชชี มัลละ เจติ วังสะ กุรุ ปัญจาละ มัจฉะ สุรเสนะ อัสสกะ อวันตี คันธาระ กัมโปชะ* และที่ปรากฏในที่อื่น ๆ อีก ๕ รัฐ คือ สักกะ โกลิยะ ภัคคะ วิเทหะ และอังคุตตรปาละ ในแคว้นเหล่านี้ต่างก็ปกครองด้วยระบบกษัตริย์เหมือนกัน ในบางครั้งเป็นเอกราช บางครั้งเป็นเมืองขึ้นของแคว้นอื่น

บรรดารัฐเหล่านี้ ต่างทำสงครามแย่งชิงอำนาจความเป็นใหญ่เหนือนันและกัน รัฐไหนที่มีกำลังอำนาจน้อย ก็ตกเป็นเมืองขึ้นของรัฐใหญ่ รัฐจึงถูกลดจำนวนลง เพราะ

* อัง.ปิ.ก. ๒๐/๗๑/๒๔๘๘.

ถูกผนวกดินแดนเข้าเรื่อย ๆ รัฐที่ชนะสงครามก็ขยายอำนาจทางการเมืองปกครองโดยลำดับ ดังจะเห็นได้จากในช่วงพุทธกาล เหลือรัฐที่เป็นมหาอำนาจเพียง ๔ รัฐคือ รัฐอังสะ อวันตี โกศล และมคธเท่านั้น

การเหลือเพียงรัฐที่ทรงอำนาจ ๔ รัฐนี้ ก็มีใ้ว่าจะทำให้บ้านเมืองสงบร่มเย็น เพราะทั้ง ๔ รัฐนี้ก็ยังมีการแข่งขันความได้เปรียบเสียเปรียบกันอยู่ ผู้ปกครองยังต้องการ กำชัยชนะ หรือมีอำนาจยิ่งใหญ่แต่เพียงผู้เดียว จึงทำให้ต้องมีการระดมกำลังจากแหล่ง ต่าง ๆ เช่น ต้องเกณฑ์แรงงาน ต้องเก็บภาษีเพิ่ม ต้องเกณฑ์ทหารเพื่อเตรียมรบ เป็นต้น

๑.๒ สงครามระหว่างแคว้น

ในสมัยพุทธกาล มีสงครามเกิดขึ้นมากมาย ไม่ว่าจะเป็นสงครามรุกดินแดน สงครามตีเมือง สงครามเหล่านี้เกิดขึ้นด้วยเหตุผลทางการเมือง ทางเศรษฐกิจ ผลจาก สงคราม ทำให้รัฐเล็ก ๆ ถูกยึดอำนาจ และถูกผนวกเข้ากับดินแดนกับรัฐมหาอำนาจ เช่น กรณีของรัฐโกศลทำสงครามกับรัฐกาสีเป็นเวลานาน^๒ จนในที่สุด รัฐโกศลก็สามารถ ยึดเอารัฐกาสีมาไว้ในอำนาจได้สำเร็จ รัฐอังสะ โดยการนำของพระเจ้าอุเทน กับ รัฐอวันตี โดยการนำของพระเจ้าจันฉาปิซโชต ได้รวมตัวกันเพื่อต่อสู้กับรัฐมคธของ พระเจ้าพิมพิสาร ในขณะที่เดียวกันรัฐมคธเองก็พยายามกลืนรัฐโกศลด้วยกลยุทธ์ต่าง ๆ นับตั้งแต่ทางการทูต กระทั่งสุดท้ายก็ใช้กำลังยึดโกศลไว้ในอำนาจได้โดยเด็ดขาด

จากการสู้รบระหว่างรัฐเหล่านี้ ทำให้เกิดความยากลำบากแก่ประชาชน เหตุการณ์ต่าง ๆ พังมาสงบลงเมื่อตอนที่รัฐมคธ สามารถยึดอำนาจรัฐโกศลได้อย่าง เด็ดขาดนี้เอง เหตุการณ์นี้อยู่ในช่วงตอนปลายพุทธกาลแล้ว

๑.๓ ระบบการเมือง

ระบบการเมืองในสมัยพุทธกาล เมื่อกล่าวโดยสรุปแล้วมี ๒ ระบบ คือ^๓

^๒ ปรีชา ข้างขวัญอิน, วรรณคดีการเมืองของพุทธศาสนา, (กรุงเทพฯ ฯ : อุฬารณกรณ มหาวชิวิทยาลัย, ๒๕๔๐), หน้า ๒.

^๓ เรื่องเดียวกัน, หน้า ๔.

๑.๓.๑ ระบบราชาธิปไตย คือ การปกครองโดยบุคคลคนเดียว มีอำนาจสูงสุดผู้ทำหน้าที่ปกครองสูงสุดเรียกว่า กษัตริย์ หรือ พระราชา โดยที่พระมหากษัตริย์จะทรงใช้อำนาจในด้านบริหาร นิติบัญญัติ และตุลาการด้วยพระองค์เอง เป็นรูปแบบการปกครองที่มีมาแต่ดั้งเดิม อาณาจักรที่ปกครองในระบบนี้ มีความเจริญรุ่งเรืองในแคว้นมคธของพระเจ้าพิมพิสาร แคว้นโกศล ของพระเจ้าปเสนทิโกศล แคว้นอวันตี ของพระเจ้าจันชนปโชต และแคว้นวังสะ ของพระเจ้าอุเทน

การสืบทอดอำนาจการปกครองด้วยระบบนี้ โดยมากมักจะเป็นการสืบทอดโดยสายเลือด เช่น จากพ่อไปสู่ลูก หรือหลาน เป็นต้น

๑.๓.๒ ระบบสาธารณรัฐ เป็นการปกครองโดยการรวมหลายรัฐ แล้วเลือกผู้นำขึ้นมาคณะหนึ่งเพื่อทำหน้าที่บริหารประเทศ ดังนั้นสาธารณรัฐหนึ่ง ๆ จะประกอบด้วยหลาย ๆ รัฐรวมกัน และมีผู้บริหารสลับเปลี่ยนกันตามแต่ประชาชนจะเลือกเข้ามา บางครั้งระบบการปกครองนี้ ก็อนุโลมเรียกว่ารัฐประชาธิปไตย โดยเฉพาะในความหมายที่ว่า ประชาชนเป็นเจ้าของอำนาจ เพราะสามารถเลือกผู้ปกครอง ถอดถอนผู้ปกครองได้ มีสภาที่เรียกว่า สันธูการ เป็นศูนย์กลางในการประชุมพิจารณา เพื่อตัดสินใจปัญหาต่าง ๆ โดยมีแคว้นวัชชีเป็นแกนนำ ตามด้วยแคว้นมัลละและแคว้นสักกะ

สำหรับแคว้นวัชชี มีการเลือกผู้นำจากแคว้นต่าง ๆ เข้ามาเป็นสมาชิกถึง ๑,๐๑๐ คน เช่น มหาลิ อภัย บัณฑิตกุมาร เป็นต้น จะมีการสลับเปลี่ยนกันขึ้นเป็นประมุขของแคว้น จากประวัติศาสตร์ทำให้เราทราบว่า แคว้นวัชชีเป็นแคว้นที่ทรงไว้ซึ่งอำนาจทั้งทางด้านเศรษฐกิจ และการเมืองแคว้นหนึ่งช่วงสมัยพุทธกาล

๒. บริบททางสังคม

๒.๑ โครงสร้างทางสังคม

นับตั้งแต่โบราณมา สังคมอินเดียมีการแบ่งโครงสร้างทางสังคมออกเป็น ๓ ระดับ^๔ คือ นักรบ นักบวช และสามัญชน ซึ่งการแบ่งโครงสร้างทางสังคมเช่นนี้ เป็นเพียงการจัดกลุ่มทางสังคมแบบง่าย ๆ เท่านั้น ในช่วงนี้ ยังไม่มีการแบ่งชนชั้นตาม

^๔ ธีติมา พิทักษ์ไพวัน, ประวัติศาสตร์ยุคโบราณ, พิมพ์ครั้งที่ ๑, (กรุงเทพมหานคร : จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย, ๒๕๓๓), หน้า ๑๖.

วณะ การแบ่งชนชั้นเป็นวณะ เกิดขึ้นในช่วงที่อารยันเข้ามารุกดินแดนพวกคราวิเดียน และได้ครอบครองดินแดนของพวกคราวิเดียน พร้อมกันนี้ก็ตั้งข้อรังเกียจ แยกพวกคราวิเดียนไปเป็นคนชั้นอีกต่างหาก ในที่สุดก็มีการแบ่งคนออก ๔ ระดับ หรือเรียกว่า ๔ วณะ คือ^๕

๑. กษัตริย์ เป็นชนชั้นปกครอง ดำรงสถานทางสังคมในฐานะเป็นผู้กุมอำนาจและกลไกทางสังคมด้านต่าง ๆ

๒. พราหมณ์ ได้แก่พวกนักบวช ทำหน้าที่ประกอบพิธีกรรมทางศาสนา และให้การศึกษาแก่ประชาชน

๓. แพศย์ ได้แก่ชนชั้นกลาง ซึ่งจะประกอบอาชีพกสิกรรม หรือไม่ก็ทำการค้าขาย ชนกลุ่มนี้เป็นผู้ที่กุมอำนาจทางด้านเศรษฐกิจ และมีอิทธิพลทางสังคมเช่นเดียวกัน

๔. ชูทร ได้แก่ชนชั้นต่ำ ในความหมายหนึ่งก็คือ พวกคราวิเดียนที่พ่ายแพ้แก่อารยันนั่นเอง พวกชนกลุ่มนี้จะถูกนำมาเป็นทาส ใช้แรงงาน ไม่มีอำนาจทางสังคมแต่อย่างใด อาจกล่าวได้ว่า ในวณะที่ ๔ นี้ เกิดขึ้นเพราะการกีดกันทางเชื้อชาติกันระหว่างเหล่าอารยันกับคราวิเดียนซึ่งเคยพ่ายแพ้สงครามนั่นเอง

การแบ่งชนชั้นในลักษณะนี้ ช่วงแรก ๆ เป็นไปแบบหลวม ๆ แต่มาช่วงหลังเกิดการยึดถืออย่างเหนียวแน่น ทั้งได้มีการอ้างเหตุผลทางศาสนาเข้ามาอธิบายความชอบธรรมในการแบ่งชนชั้นเพิ่ม ทำให้เกิดความเหลื่อมล้ำทางสังคมที่ชัดเจน และเพิ่มความรุนแรงขึ้น กลายเป็นปัญหาสังคมต่อมา

๒.๒ สภาพทางสังคม

สังคมสมัยพุทธกาล เป็นสังคมแบบระบบทาส อันสืบเนื่องมาจากการกีดกันระหว่างอารยันและคราวิเดียน อารยันซึ่งอยู่ในฐานะที่เหนือกว่าเกิดความหยิ่งผยอง สิ้นหลักมนุษยธรรม ทำให้เกิดความแตกแยกทางสังคมโดยภาพรวม ประชาชนได้รับความทุกข์อย่างหนัก โดยเฉพาะพวกคราวิเดียน

^๕ พ.ศ. ๒๕/๔๕/๒๖๖.

สภาพโดยทั่วไปทางครอบครัวของสังคมในยุคนี้ ประชาชนมีสิทธิในการครอบครองที่ดินในการทำไร่ นา ผู้ชายมีภรรยาหนึ่งคน และมีภรรยาหลายคน รวมทั้งมีทาสกรรมกรรับใช้ตามฐานะของแต่ละคน ทำให้เกิดครอบครัวขนาดใหญ่ พิธีกรรมทางศาสนาส่วนใหญ่ก็ยังเป็นรูปแบบที่ยึดถือกันตาม ๆ มา ยังไม่มีรูปแบบที่ชัดเจน ทุกคนมีอิสระจะเลือกนับถือ โดยไม่มีการจำกัดเสรีภาพ

๒.๓ สภาพทางเศรษฐกิจ

สภาพเศรษฐกิจสมัยพุทธกาล เป็นการผสมผสานระหว่างการเลี้ยงสัตว์ และกสิกรรมเป็นหลัก ดังจะเห็นได้จากพระนามของชนชั้นปกครอง โดยเฉพาะเชื้อพระวงศ์ของพระพุทธเจ้าล้วนมีพระนามที่ลงท้ายด้วยคำว่า โอทนะ ซึ่งแปลว่า “ข้าวสุก” ในยุคนี้ แคว้นที่เป็นมหาอำนาจทางเศรษฐกิจ คือ แคว้นมคธ แม้ไปไกลถึงขนาดที่แคว้นต่าง ๆ ต้องเข้ามาสวามิภักดิ์ ในด้านเศรษฐกิจมั่นคงที่สุด มีมหาเศรษฐีมากมาย เช่น ไซตยเศรษฐี ชฎิลเศรษฐี เฒตทกเศรษฐี ปุณณกเศรษฐี เป็นต้น^๖

ในยุคนี้ เศรษฐกิจแบบกึ่งเลี้ยงสัตว์และกึ่งเพาะปลูกได้เข้ามามีบทบาทต่อสังคม ชาวนาอ่อนวอนให้มีการเลี้ยงสัตว์มากขึ้น และโดยความเป็นจริง สัตว์เลี้ยงก็เป็นเงินตราชนิดหนึ่งที่สามารถใช้แลกเปลี่ยนเครื่องยังชีพอื่น ๆ

ทางด้านหัตถกรรม เช่น การทอผ้า ก็มีความเจริญรุ่งเรืองเป็นอย่างมาก โดยเฉพาะที่ถือชื่อมากที่สุดก็คือ ผ้าที่ทอจากแคว้นกาสิ ในคัมภีร์พระพุทธศาสนา มีระบุถึงทำให้ทราบถึงเกียรติศักดิ์ได้เป็นอย่างดี

นอกจากอาชีพดังกล่าวแล้ว ยังมีอาชีพค้าขาย ในคัมภีร์ทางศาสนา มีบันทึกเรื่องราวของพ่อค้า ที่เดินทางด้วยคาราวานเกวียนไปทำการค้าขายยังต่างประเทศ มีการแลกเปลี่ยนซึ่งกันและกัน ในคัมภีร์ยังระบุถึงช่างหลายประเภท เช่น ช่างปั้นดินเผา ช่างทำดอกไม้ ช่างตัดผม ช่างเย็บปักถักร้อย เป็นต้น

ในโสณทัณฑาสูตรมีข้อความที่บ่งถึงความอุดมสมบูรณ์ทางเศรษฐกิจตอนหนึ่งว่า “พราหมณ์โสณทัณฑะ ปกครองกรุงจำปา ซึ่งมีประชากร และสัตว์เลี้ยงมากมาย พืช

^๖ แสวง อุคมศรี, การปกครองคณะสงฆ์ไทย, (กรุงเทพมหานคร : มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, นปป.), หน้า ๒๑.

ธัญญาหาร และน้ำหญาอุคสมบูรณ”^๙ ภาพเศรษฐกิจในช่วงพุทธกาลเมื่อพิจารณาจากหลักฐานทางคัมภีร์ จึงค่อนข้างดี

๒.๔ คติความเชื่อ

ในสมัยพุทธกาล ความเชื่อดอกอยู่ภายใต้อำนาจของศาสนาพราหมณ์มีความเชื่อหลักอยู่ ๒ ประการคือ ๑) เชื่อว่าตายแล้วเกิด ๒) เชื่อว่าตายแล้วสูญ จึงมีการบวงสรวงเทพเจ้าต่าง ๆ เช่นเชื่อว่าในดิน น้ำ ลม ไฟ มีเทพเจ้าประจำอยู่ รวมไปถึงความเชื่อในพระพรหม พระวิษณุ พระนารายณ์ตามคติของฮินดูด้วย

จากความเชื่อดังกล่าว ได้นำไปสู่พิธีกรรมทางศาสนา ตามคติความเชื่อ โดยเฉพาะอย่างยิ่งก็คือ การบูชาัญญ ในคัมภีร์ของพระพุทธศาสนา มีระบุถึงพิธีกรรมดังกล่าวว่าเป็นพิธีกรรมที่สำคัญ และศักดิ์สิทธิ์ มีการนำสัตว์ต่าง ๆ รวมกระทั่งถึงนำคนมาฆ่าสังเวย หรือบูชาัญญตามความเชื่อนี้ด้วย ผู้ที่มีหน้าที่ประกอบพิธีกรรมดังกล่าวก็คือพราหมณ์ พวกพราหมณ์ได้แต่งคัมภีร์ขึ้นมาเพื่อใช้สวดในพิธีกรรมทางศาสนาดังกล่าว กลายเป็นคัมภีร์ศักดิ์สิทธิ์ที่ยึดถือกันมา จนกลายเป็นความเชื่อว่า คัมภีร์นี้ได้รับการประทานมาจากพระเจ้า คัมภีร์ดังกล่าวประกอบด้วย

๑. คัมภีร์ฤคเวท เป็นคัมภีร์ที่ประกอบขึ้นด้วยโคลก ที่เป็นบทร้อยกรองไว้สำหรับสรรเสริญเทพเจ้าต่าง ๆ

๒. คัมภีร์ยชุรเวท เป็นคัมภีร์ที่เป็นร้อยแก้ว ว่าด้วยระเบียบวิธีในการประกอบพิธีกรรมในการบูชาัญญและบวงสรวง

๓. คัมภีร์สามเวท เป็นคัมภีร์ที่เป็นคำฉันท์สำหรับใช้สวดในพิธีฉวาสน้ำโสมแก่พระอินทร์และขับกล่อมเทพเจ้าองค์อื่น ๆ

จากคติความเชื่อดังกล่าว จะเห็นว่าได้รับอิทธิพลมาจากศาสนาพราหมณ์ทั้งสิ้น พระพุทธเจ้าทรงอุบัติขึ้นมามีท่ามกลางคติความเชื่อดังกล่าว ทรงปฏิวัติความเชื่อในเรื่องของการบวงสรวง และพิธีกรรมหลายอย่าง พระองค์ทรงสอนให้คนหันมาพิจารณาตัวเอง ให้เชื่อในหลักการกระทำของตน

^๙ ที.ที. ๕/๓๐๐/๑๑๑.

๓. รัฐและกำเนิดรัฐ

๓.๑ ความหมายของรัฐ

ในเรื่องความหมายของรัฐ พระพุทธเจ้าไม่ได้มองเป็นประเด็นที่สำคัญ พระองค์มิได้ตีความหมายของรัฐเอาไว้โดยตรง แต่เท่าที่ได้ประมวลจากบริบทแห่งคำสอน โดยเฉพาะในบริบทที่เกี่ยวข้องกับแนวคิดทางการเมือง ทำให้พอสรุปได้ว่า รัฐในทวณะของพระพุทธเจ้า ไม่ได้เป็นอะไรมากไปกว่าสถานที่ค้นหาสัจธรรม และการอยู่ดีกินดีของประชาชน^๔

๓.๒ กำเนิดและวิวัฒนาการของรัฐ

ดั้งเดิม นั้น มนุษย์ยังไม่มีรัฐ ยังไม่มีการปกครอง ยังไม่รู้จักสร้างบ้านเรือน ยังไม่มีการยึดครองที่ดิน ไม่มีการสะสมอาหาร การเป็นอยู่จึงเป็นไปอย่างธรรมชาติ แต่เมื่อมนุษย์มีมากขึ้น ปัญหาต่าง ๆ ก็ตามมา ความจำเป็นในการที่ต้องมีองค์กรเพื่อเข้ามาดูแลให้เกิดความเป็นธรรมในสังคมจึงตามมาด้วย ดังข้อความที่ปรากฏในอัครคณูญสูตรตอนที่ว่า

วาเสฏฐะและภารทวาชะ เพราะเหตุที่สัตว์นั้นอันมหาชนสมมต (แต่งตั้ง) ฉะนั้นคำแรกว่า มหาสมมต มหาสมมต จึงเกิดขึ้น เพราะเหตุที่สัตว์นั้นเป็นใหญ่แห่งนาทั้งหลาย ฉะนั้นคำว่า กษัตริย์ กษัตริย์ จึงเกิดขึ้น เพราะเหตุที่สัตว์นั้นให้ชนเหล่าอื่นยินดีโดยชอบธรรม ฉะนั้น คำที่ ๓ ว่า ราชา ราชา จึงเกิดขึ้น ด้วยเหตุดังกล่าวมานี้ จึงได้เกิดมีแวดวง (หมายถึงคณะ)^๕

การที่พระพุทธเจ้ากล่าวเช่นนี้ ทำให้เราสามารถตีความได้ว่า เป็นการพัฒนาการทางธรรมชาติจากการที่ไม่มีรัฐ พัฒนาไปสู่การมีรัฐ และหากเราจะวิเคราะห์ดูข้อความในอัครคณูญสูตร จะเห็นได้ชัดเจนว่า ปัญหาพื้นฐานที่เกิดขึ้นกับมนุษย์ในช่วงแรก ๆ นั้น จะเกี่ยวข้องกับปัจจัย ๔ โดยเฉพาะเรื่องของอาหาร นับเป็นปัจจัยเบื้องต้นที่ก่อให้เกิดปัญหาดังกล่าว ในพระสูตรดังกล่าวมีการพรรณนาถึงการที่มนุษย์เริ่มรู้จักเก็บ

^๔ Phramaha Chanya Khongchinda, The Buddha's Socia-Political Ideas, (New Delhi : Mrs. Nirmal Singal for NAVRANG, 1993), p. 72-73.

^๕ ที.ป. ๑๑/๑๓๑/๕๖-๕๗.

คุณส่วนของตน และไปเหยียบฉวยเอาส่วนที่เป็นของคนอื่น จึงก่อให้เกิดการประทุษร้าย
กันทั้งทางกาย และทางวาจา

หากพิจารณาในแง่ของศีล ๕ จะเห็นว่า เริ่มจากปัญหาเรื่องอทินนาทานก่อน
แล้วจึงนำไปสู่มูสาวาท และปาณาติบาตในที่สุด พร้อมกันนั้น ปัญหาที่เริ่มขยายขอบเขต
จากแค่เรื่องปากท้อง ก็นำไปสู่ปัญหาเรื่องกาม เรื่องเกียรติ

เบื้องต้นเมื่อเกิดปัญหา ก็สามารถเรียกมาพูดคุย และวางเงื่อนไข หรือข้อตกลง
ระหว่างกันได้ เพราะสังคมยังไม่มีความสลับซับซ้อน พอที่จะดูแลกันได้ทั่วถึง แต่พอ
นาน ๆ เข้า เมื่อสังคมซับซ้อนขึ้น จึงได้มีการตั้งตัวแทนขึ้นมาดูแลแทน และมีการตั้ง
คำตอบแทนให้ผู้ที่มาทำหน้าที่ดูแลแทนนั้น ดังที่ปรากฏในอัครกัณฐกสูตรตอนหนึ่งว่า

ท่านผู้เจริญ บาปกรรมปรากฏในหมู่มนุษย์แล้ว คือ การถือเอาสิ่งของที่เจ้าของ
เขาไม่ได้ให้จักปรากฏ การครหาจักปรากฏ การพูดเท็จจักปรากฏ การถือทัณ
ฑาทุจริตปรากฏ ทางที่ดีเราควรสมมต (แต่งตั้ง) สัตว์ผู้หนึ่ง ซึ่งจะว่ากล่าวผู้ที่
ควรว่ากล่าว คติเตือนผู้ที่ควรคติเตือน ขับไล่ผู้ที่ควรขับไล่โดยชอบ พวกเราจัก
แบ่งปันข้าวสาทิให้แก่สัตว์ผู้นั้น”

๓.๓ ความสำคัญของรัฐ

ในอัครกัณฐกสูตร มีข้อความตอนหนึ่งว่า

สัตว์ผู้หนึ่ง มีนิสัยโลก รักษาส่วนของตนไว้แล้ว ถือเอาส่วนที่เขาไม่ให้มา
บริโภคนั้น คนทั้งหลายจับได้ จึงกล่าวว่า คุณทำกรรมชั่ว ที่รักษาส่วนของตนไว้แล้ว ถือเอา
ส่วนที่เขาไม่ให้มาบริโภคนั้น คุณอย่าทำความชั่วอย่างนี้อีก สัตว์ผู้นั้นรับคำแล้ว

แม้ครั้งที่ ๒ สัตว์ผู้นั้น.....

แม้ครั้งที่ ๓ สัตว์ผู้นั้น.....ยังได้กระทำอีก

คนเหล่านั้น ใช้ฝ่ามือบ้าง ก้อนดินบ้าง ท่อนไม้บ้างทำร้าย ในเพราะเหตุนี้ การ
ถือเอาสิ่งของที่เขาไม่ได้ให้จึงปรากฏ การครหาจึงปรากฏ การพูดเท็จจึงปรากฏ การถือ
ทัณฑาทุจริตจึงปรากฏ

*** ที.ปา. ๑๑/๑๓๐/๕๖.

ดังนั้น สัตว์ทั้งหลายจึงประชุมกันปรับทุกข์กันว่า ท่านผู้เจริญ บาปกรรมปรากฏในหมู่สัตว์แล้ว คือ การถือเอาสิ่งของที่เจ้าของไม่ได้ให้จักปรากฏ การครหาจักปรากฏ การพูดเท็จจักปรากฏ การถือทณหาจรจักปรากฏ ทางที่ดี พวกเราควรสมมค (แต่งตั้ง) สัตว์ผู้หนึ่ง ซึ่งจะกล่าวผู้ที่ควรกล่าว คติเตือนผู้ที่ควรเตือน จับไล่ผู้ที่ควรจับไล่ พวกเราควรแบ่งปันข้าวสาธิตแก่ผู้นั้น”

วิเคราะห์จากข้อความในอรรถกถาสูตรดังกล่าว ทำให้เห็นว่า ความจำเป็นหรือความสำคัญของรัฐ อยู่กับการจัดแจงผลประโยชน์ของแต่ละกลุ่มให้เกิดความเป็นธรรม โดยยึดความสงบสุขของคนในสังคมเป็นเป้าหมายใหญ่

๓.๔ รัฐในอุดมคติ

ระบบการปกครองทุกระบบ ล้วนมีจุดมุ่งหมายอยู่ที่ความผาสุกของประชาชน รัฐในสมัยพุทธกาลมีอยู่ ๒ ระบบด้วยกันคือ ราชาธิปไตย และสาธารณรัฐ หรือสามัคคีธรรม ในระบบการปกครองทั้ง ๒ อย่างนี้ ต่างก็มีจุดเด่น และจุดด้อยที่แตกต่างกัน ซึ่งในที่นี้จะได้อธิบายถึงจุดด้อยของแต่ละระบบต่อไป เพื่อชี้ให้เห็นถึงจุดยืนของพระพุทธศาสนา

๑. ระบบราชาธิปไตย เป็นระบบที่มอบสิทธิขาดให้กับผู้ปกครองเพียงผู้เดียว ผู้ปกครองเป็นทั้งผู้ออกกฎหมาย และเป็นผู้ใช้กฎหมาย ทรงไว้ซึ่งอำนาจสูงสุด โดยที่ประชาชนไม่มีสิทธิคัดค้านและตรวจสอบ จุดด้อยที่เห็นชัดเจนจากระบบนี้ก็คือ ถ้าหากว่าได้ผู้ปกครองที่ไม่มีคุณธรรม ไม่เห็นแก่ประโยชน์สุขของประชาราษฎร์แล้ว ก็จะเป็นผลเสียหายอย่างใหญ่หลวง

๒. ระบบสาธารณรัฐ เป็นระบบที่พระราชามิได้มีอำนาจสิทธิขาดอย่างระบบราชาธิปไตย เพราะผู้ปกครองประกอบด้วยบุคคลที่เป็นคณะ ระบบนี้เปิดโอกาสให้มีการเลือกตัวแทนเข้ามาบริหารประเทศ ประชาชนมีสิทธิในการกำหนดตัวผู้นำได้ แต่จุดอ่อนของระบบดังกล่าวก็คือ ตัวคณะบุคคลที่จะมาทำหน้าที่ หากมีความเห็นที่ไม่สอดคล้องกัน ไม่สามารถประสานสามัคคีทำงานเพื่อส่วนรวมได้แล้ว ก็จะกลายเป็นปัญหาด้านการบริหารงาน เพราะไม่สามารถกำหนดทิศทางให้เป็นไปในเป้าหมายเดียวกันได้

** ที.ป. ๑๑/๑๒๕-๑๓๐/๕๕-๕๖.

ในทรรศนะของผู้วิจัยคิดว่า พระพุทธเจ้าเองก็ทรงมองเห็นข้อดีของทั้ง ๒ ระบบนี้ เพราะถ้าเราวิเคราะห์ถึงหลักทศพิธราชธรรม และหลักอปริหานิยธรรมแล้ว ก็น่าจะมองเห็นทรรศนะของพระพุทธเจ้าได้เป็นอย่างดี โดยเฉพาะทำที่ที่พระองค์มอง

ประเด็นแรก หลักทศพิธราชธรรม เป็นหลักธรรมที่มุ่งไปที่ตัวผู้ปกครองแบบราชาธิปไตย มุ่งให้ผู้ปกครองมีธรรม ถ้าผู้ปกครองมีธรรม การปกครองระบบนี้ก็จะเป็นการปกครองที่สมบูรณ์

ประเด็นที่สอง หลักอปริหานิยธรรม เป็นหลักธรรมที่มุ่งไปที่คณะผู้ปกครองแบบระบบสาธารณรัฐ หลักธรรมนี้จะไปช่วยประสานให้เกิดความสามัคคีในหมู่คณะ เมื่อการเกิดความสามัคคีแล้ว ก็จะเกิดเอกภาพ ดำเนินนโยบายต่าง ๆ โดยที่ไม่มีความขัดแย้ง

ถ้ามองจากจากรัฐซึ่งปกครองด้วยระบบการเมือง ๒ ระบบนี้ จะเห็นว่า พระพุทธเจ้าไม่ได้ยกย่องระบบใดว่าเป็นระบบที่ดี หรือเป็นรัฐในอุดมคติ พระองค์ไม่ได้เน้นที่ระบบ แต่ทรงเน้นที่สารัตถะของแต่ละระบบว่า จะสามารถอำนวยสันติสุขให้เกิดขึ้นในสังคมได้หรือไม่ มีอะไรที่เป็นจุดด้อยที่ทรงคิดว่า จะทำให้รัฐในระบบนั้นไม่อาจสนองเป้าหมายดังกล่าว พระองค์ก็เสนอหลักธรรมเข้าไปช่วยสนับสนุน และพระองค์จะทรงชื่นชมรัฐที่ปกครองด้วยหลักธรรม ดังเช่นในจกกวัดติสสุต พระองค์ตรัสถึงการปกครองของพระเจ้าทัฬหะมัจฉิกรพรรดิ และพระเจ้าสังขจักรพรรดิว่า ทรงชนะโลกโดยธรรม ปกครองโดยธรรม โดยมีใช้อาชญา หรือสาคราฐแม้แต่อย่างเดียว^{๒๒}

๔. ผู้ปกครอง

๔.๑ คุณลักษณะของผู้ปกครอง

ถ้าหากจะประมวลคุณลักษณะของผู้ปกครองตามหลักของพระพุทธศาสนา จากคัมภีร์ต่าง ๆ ถึงแม้รายละเอียดจะมียาก แต่เราก็พอจะสรุปลักษณะที่สำคัญ ๆ ของผู้ปกครองได้ดังต่อไปนี้

๑. ผู้ปกครองจะต้องเป็นผู้ทรงธรรม ผู้ปกครองอยู่ในฐานะเป็นผู้นำ การปฏิบัติหน้าที่จึงเป็นเรื่องที่สำคัญยิ่ง ดังข้อความที่ปรากฏในอรัมมิกสูตรว่า “ในเวลา

^{๒๒} ที. ป. ๑๑/๘๑/๖๐.

ที่พระราชวังอยู่ในธรรม แม้พวกข้าราชการก็ตั้งอยู่ในธรรม เมื่อพวกข้าราชการตั้งอยู่ในธรรม แม้พวกพราหมณ์ก็ตั้งอยู่ในธรรม เมื่อพวกพราหมณ์ตั้งอยู่ในธรรม แม้ชาวนิกม และชาวชนบทก็ตั้งอยู่ในธรรม”^{๓๓} ตรงข้าม ถ้าผู้ปกครองไม่ตั้งอยู่ในธรรม ประชาชนก็จะไม่ตั้งอยู่ในธรรมด้วย ดังข้อความที่ว่า “เมื่อฝูงโคข้ามแม่น้ำไป ถ้าโคจ่าฝูงไปคดเคี้ยว โคทั้งฝูงก็ไปคดเคี้ยวตามกัน ...ในหมู่บ้านก็เหมือนกัน ผู้ใดได้รับแต่งตั้งให้เป็นใหญ่ ถ้าผู้นั้นประพฤติไม่เป็นธรรม ประชาชนชาวเมืองนั้นก็ประพฤติไม่เป็นธรรมตามไปด้วย”^{๓๔}

อนึ่ง ธรรมที่กล่าวถึงข้างต้น เพ่งเอาทั้งส่วนที่เป็นธรรมสำหรับการปฏิบัติตน ในฐานะเป็นปัจเจก และธรรมที่เป็นหลักในการปกครอง ซึ่งประการหลังนี้ พระพุทธเจ้าได้ตรัสไว้หลายหลักด้วยกัน เช่น หลักทศพิธราชธรรม หลักอภิธานียธรรม หลักจักรวรรดิธรรม สังคหวัตถุ พรหมวิหาร เป็นต้น

๒. ผู้ปกครองจะต้องทรงไว้ซึ่งความยุติธรรม ความยุติธรรมของสังคมเป็นสิ่งที่จำเป็น เพราะหากจะพิจารณาจากอรรถกถาอรรถกถาจะเห็น จุดมุ่งหมายของรัฐก็เพื่อจัดสรร แบ่งปันทรัพย์สินให้เกิดความเป็นธรรมนั่นเอง เมื่อเกิดความขัดแย้งในสังคม ผู้ปกครองจะต้องให้ความเป็นธรรม ไม่เอนเอียงไปด้านใดด้านหนึ่ง ถ้าผู้ปกครองมีความไม่ยุติธรรม บ้านเมืองก็จะระส่ำระสาย ไม่สามารถดำเนินไปตามปกติได้ ในคัมภีร์ชาคกได้แสดงหลักดังกล่าวไว้ว่า ถ้าผู้ปกครองบริหารบ้านเมืองโดยชอบธรรม ย่อมไม่ทำให้ประเทศชาติล่มจม อีกทั้งยังทำให้ประเทศชาติมีความสุข^{๓๕}

หลักธรรมที่ผู้ปกครองจะต้องนำมาปฏิบัติ เพื่อให้เกิดความเป็นธรรมในสังคมก็คือหลักอคติ ๔^{๓๖} อคติ หมายถึง เอนเอียง ผู้ที่มีอคติอยู่ในใจ จะมีความเอนเอียง ไม่สามารถให้ความเป็นธรรมในสังคมได้ ความเอนเอียงนี้พระพุทธเจ้าตรัสว่ามีสาเหตุมาจาก ๔ เรื่อง คือ ๑) ความรัก ๒) ความโกรธ ไม่พอใจ ๓) ความไม่รู้ ไม่เข้าใจ ๔) ความกลัว

^{๓๓} อัง.จตุกก. ๒๑/๗๐/๑๑๔.

^{๓๔} อัง.จตุกก. ๒๑/๗๐/๑๑๕.

^{๓๕} พ.ร. ๒๔/๑๙๕/๓๓.

^{๓๖} ที.ปา. ๑๑/๓๑๑/๒๔๘.

๓. ผู้ปกครองจะต้องมีความรอบรู้ รอบรู้ทั้งในเรื่องการบริหารงาน และรอบรู้ในเรื่องการบริหารคน อย่างน้อยที่สุด ผู้เป็นนักปกครองจะต้องมีคุณลักษณะที่เป็นองค์คุณแห่งความรู้ ๓ ประการคือ^{๓๓}

ก. มีสายตายาวไกล สามารถมองทะลุปัญหาที่เกิดขึ้นแล้ว และที่จะเกิดขึ้นในอนาคต รู้จักเลือกคนเข้ามาช่วยบริหารราชการแผ่นดินให้เหมาะสมกับหน้าที่ และความสามารถ ในโยธาสูตร^{๓๔}ได้กล่าวถึงความรอบรู้ไว้ ๔ ประเด็นคือ ๑) ฉลาดในหน้าที่ของตนเอง ๒) เข้าใจถึงปัญหาที่เกิดขึ้น ๓) สามารถแก้ปัญหานั้นให้ลุกล่วงได้ด้วยดี และ ๔) สามารถฝ่าฟันอุปสรรคต่าง ๆ ได้ด้วยความเชื่อมั่น

ข. จัดแรงงานได้ดี คือ เป็นผู้มีความสามารถในการบริหารงานบ้านเมืองให้เป็นไปตามเป้าประสงค์ ทั้งเป็นผู้เอาใจใส่ในหน้าที่การงานของตน ค้นหาวิธีที่จะทำให้การบริหารงานเป็นไปด้วยดี

ค. มีหลักมนุษยสัมพันธ์ ผู้ปกครองที่ดีจะต้องมีมนุษยสัมพันธ์ เข้าได้กับบุคคลทุกระดับ

๔. มีคุณสมบัติของความเป็นผู้ใหญ่ที่ดี ผู้เป็นใหญ่ มีหน้าที่บริหารงานบ้านจะต้องมีคุณสมบัติของความเป็นผู้ใหญ่พื้นฐานอย่างน้อย ๔ ประการคือ^{๓๕} ๑) มีความรักความปรารถนาดีต่อประชาชน เห็นอกเห็นใจประชาชน ๒) ปฏิบัติหน้าที่ราชการบ้านเมืองเพื่อปิตุภักษ์ บำรุงสุขให้แก่ประชาชน โดยไม่รู้จักเหน็ดเหนื่อย ๓) รู้จักชื่นชม เมื่อประชาชนได้บรรลุถึงเป้าหมายที่ประสงค์ และ ๔) อุเบกขา มีใจเป็นกลาง เทียงธรรม ไม่เข้าไปก้าวก่ายเรื่องราวต่าง ๆ จนกระทั่งเสียระบบงานโดยส่วนรวม

๔.๒ ความสำคัญของผู้ปกครอง

ถ้าหากจะถามว่า เสาเข็มมีความจำเป็นต่อการสร้างบ้านหรือไม่ คอบได้ว่ามีความสำคัญมาก เช่นเดียวกับผู้ปกครองก็มีความสำคัญต่อบ้านเมือง ในฐานะเป็นผู้นำและผู้บริหารบ้านเมือง ถามว่า ในพุทธปรัชญาเถรวาทมีการกล่าวไว้หรือไม่

^{๓๓} อัง.คิก. ๒๐/๒๐/๑๖๓.

^{๓๔} อัง. จตุกก. ๒๑/๑๘๑/๒๕๕.

^{๓๕} ม.ม. ๑๓/๓๑๕/๓๘๐.

ในอัครัญญสูตร^{๒๖}ได้กล่าวถึงความสำคัญของผู้นำไว้ว่า

สัตว์เหล่านั้นเข้าไปหาท่านรูปงาม น่าดูกว่า น่าเลื่อมใสกว่า น่าเกรงขามกว่า แล้วจึงกล่าวดังนี้ว่า มาเถิดท่านผู้เจริญ ขอท่านจงว่ากล่าวผู้ที่ควรว่ากล่าว จงติเตียนผู้ที่ควรติเตียน จงจับไล่ผู้ที่ควรจับไล่โดยชอบเถิด

แต่ถ้าหากจะมองไปถึงการบริหารในคณะสงฆ์ พระพุทธองค์ไม่ทรงให้ความสำคัญกับผู้ปกครอง นอกเสียจากธรรมเนียมเท่านั้น ดังที่พระองค์ได้ตรัสกับพระอานนท์ว่า ธรรมเนียมที่เราแสดงและบัญญัติแล้วแก่เธอทั้งหลาย หลังจากเราล่วงลับไปแล้ว ก็จะเป็นศาสดาของเธอทั้งหลาย^{๒๗}

มองจากตรงจุดนี้ พระพุทธองค์ทรงให้ความสำคัญต่อธรรมและวินัยมากกว่าผู้นำ ซึ่งตรงจุดนี้เป็นการขาดความขาดแคลนของพระองค์ เพราะธรรมเนียมไม่มีการเปลี่ยนแปลง ผู้นำมีการเปลี่ยนแปลง

จะเห็นได้ว่า จากพระสูตรที่ยกมานี้ ผู้นำมีความสำคัญในฐานะกษัตริย์ ราชา ผู้บริหารรัฐ ผู้ดูแลความสงบสุข และสร้างสันติให้เกิดขึ้นแก่ราษฎรเป็นหลัก ทั้งนี้ก็เพราะว่า บ้านเมืองจะอยู่เย็นเป็นสุข มีระเบียบวินัย ก็เพราะมีผู้นำเป็นที่รวมจิตใจ มีผู้บริหารบ้านเมืองคอยเอาใจใส่ดูแล ดังหลักที่ว่า, พระราชาเป็นเครื่องปรากฏของแว่นแคว้น^{๒๘} พระราชาเป็นประมุขของประชาชน^{๒๙}

๔.๓ หน้าที่ของผู้ปกครอง

หน้าที่ของผู้ปกครอง เมื่อพิจารณาจากคัมภีร์โดยภาพรวมแล้ว สามารถสรุปเป็นประเด็น ๆ ได้ดังนี้

^{๒๖} ที.ป. ๑๑/๑๓๐/๕๖.

^{๒๗} ที.ม. ๑๐/๒๑๖/๑๖๕.

^{๒๘} ศัง. ส. ๑๕/๗๒/๘๐.

^{๒๙} ม.ม. ๑๓/๔๐๐/๔๕๕.

๔.๓.๑ สร้างความอยู่ดีกินดีให้กับประชาชน

ไม่ว่าจะอยู่ในสังคมใด หน้าที่หลักของผู้ปกครองคือ บำบัดทุกข์บำรุงสุขให้แก่ผู้ได้ปกครองอย่างถูกต้องและเป็นธรรม ในจักรกวัตติสูตร^{๒๔} ได้กล่าวถึงหน้าที่ของผู้ปกครองในภาพรวมว่า

๑

จงจัดการรักษา ป้องกัน และคุ้มครองชนภายใน กำลังพล พกกษัตริย์ผู้ตามเสด็จ พราหมณ์คหบดี ขวานิกม และชาวชนบท สมณพราหมณ์ สัตว์จำพวกเนื้อและนกโคยธรรม.....สมณพราหมณ์เหล่าใดในแคว้นแคว้น...เว้นขาดจากความมัวเมา และความประมาท ตั้งมั่นอยู่ในขันติ และโสรัจจะ ผีกลคน สงบคน ให้ตนดับกิเลสอยู่แต่เพียงผู้เดียว ...พึงเข้าไปหาสมณพราหมณ์เหล่านั้นตามกาลอันสมควรแล้วสอบถาม....อะไรควรเกี่ยวข้อง อะไรไม่ควรเกี่ยวข้อง อะไรที่ข้าพเจ้ากระทำอยู่ พึงเป็นไปเพื่อความไม่เกือกุล เพื่อทุกข์ตลอดกาลนาน หรือว่า อะไรที่ข้าพเจ้ากระทำอยู่ พึงเป็นไปเพื่อเกือกุล เพื่อสุขตลอดกาลนาน.....

๒

ภิกษุทั้งหลาย กษัตริราชผู้ได้รับมูรธาภิเษกแล้ว รับสนองพระคำรัสของพระราชทานแล้ว ทรงประพฤติกักกวัตติธรรมอันประเสริฐ เมื่อทำวธอทรงประพฤติกักกวัตติธรรมอันประเสริฐอยู่ สมานพระเศียรในวันอุโบสถ ๑๕ ค่ำ รักษาอุโบสถ ประทับอยู่บนปราสาทหลังงาม ปราภฏจักรแก้วอันเป็นทิพย์ซึ่งมีค่า ๑,๐๐๐ ชี มีกง มีคม และส่วนประกอบทุกอย่าง.....

จากพระสูตรนี้ พระเทพเวที (ประยุทธ์ ปญฺญโค) ได้สรุปหน้าที่ของผู้ปกครองไว้ ๕ ประการด้วยกันคือ^{๒๕}

๑. ธรรมาธิปไตย ถือธรรมเป็นใหญ่ เคารพธรรม เจิตรูธรรม นิยมธรรม ตั้งตนอยู่ในธรรม ประพฤติธรรมด้วยตนเอง

^{๒๔}ที.ปา. ๑๑/๔๔-๔๕/๖๒-๖๓.

^{๒๕}พระเทพเวที (ประยุทธ์ ปญฺญโค), ธรรมบุญจิวิต, (กรุงเทพ ฯ : โรงพิมพ์การศาสนา, ๒๕๓๔),

๒. ธรรมิกรักษา ให้ความคุ้มครองโดยธรรม จัดอำนวยการรักษาคุ้มครองป้องกันอันชอบธรรมแก่ชนทุกเหล่าในแผ่นดิน นับตั้งแต่วงศาอาณาเขต เหล่าข้าราชการ นักวิชาการ พ่อค้า เกษตรกร ชาวนิคมนชนบท พระสงฆ์ และนักบวชผู้ทรงศีล ตลอดถึงสรรพสัตว์ทั้งหลาย

๓. มา อธรรมการ มิให้มีการอันอธรรม คือจัดการป้องกัน แก่ไข มิให้การกระทำอันไม่เป็นธรรม ความชั่วร้ายต่าง ๆ เกิดขึ้นในบ้านเมือง

๔. ชนานุประทาน ปิ่นทรัพย์เฉลี่ยให้แก่ชนผู้ไร้ทรัพย์ มิให้มีคนยากจนในแผ่นดิน

๕. ปริพจนา สอบถามปรินิพพานกับพระสงฆ์ และนักปราชญ์ มีที่ปรึกษาที่ทรงความรู้ และคุณธรรม หมั่นสอบถามและถกปัญหาคำต่าง ๆ สม่าเสมอ เพื่อซักซ้อมให้คนเจริญก้าวหน้า และดำเนินการในทางที่ถูกต้อง และชอบธรรม เพื่อประโยชน์สุข

ในพระสูตรนี้ ยังได้กล่าวถึงการให้ปิ่นทรัพย์แก่ผู้ยากไร้ โดยได้กล่าวถึงการละเว้นธรรมอันจะนำไปสู่ปัญหาความยุ่งยากแก่การปกครอง เมื่อพระราชาทรงใช้อำนาจในการรักษาทรัพย์ แต่ปล่อยให้คนจนอดอยาก จนกลายเป็นขโมย ครั้นเมื่อถูกจับได้ และถูกถามก็ตอบว่า ที่ขโมยไปนั้น เพราะความอดอยาก พระราชาจึงได้พระราชทานทรัพย์ให้ เมื่อคนทั้งหลายทราบว่า ขโมยได้พระราชทานทรัพย์ ก็พากันขโมยตาม พระราชาจึงเปลี่ยนวิธีโดยการลงโทษประหารชีวิต ขโมยก็ใช้วิธีเดียวกันคือ นำเจ้าทรัพย์เพราะกลัวโทษประหาร ครั้นถูกจับได้ก็เพ็ดทูลและใส่ความผู้อื่น

จะเห็นได้ว่า คำสอนในจกกวัตติสูตร พระพุทธเจ้าทรงเห็นว่า ลำพังการรักษาความสงบในสังคมอย่างเดียวไม่พอ จะต้องแก้ปัญหามาทางด้านเศรษฐกิจไปด้วย นั่นคือประชาชนจะต้องไม่อดอยาก

เช่นเดียวกัน ในกฎทนต์สูตรที่พระพุทธเจ้าได้ตรัสไว้นั้น ก็ชวนให้ตีความได้ว่า ปัญหาความมั่นคง ปัญหาอาชญากรรม มีความเชื่อมโยงกับปัญหาเศรษฐกิจ ประชาชนจะเลิกก่ออาชญากรรม ถ้าเขามีความเป็นอยู่ที่ดี พระสูตรนี้จึงได้เสนอหลักการที่ผู้ปกครองพึงปฏิบัติเพื่อแก้ไขปัญหามาทางด้านเศรษฐกิจไว้ ๓ ประการด้วยกัน คือ^{๒๖}

^{๒๖} พ.ล. ๕/๓๓๘/๑๓๑.

๑. พระราชาต้องพระราชทานพันธุ์พืช และอาหารแก่พลเมืองผู้ขมกเขม้นในการประกอบอาชีพเกษตรกรรม และเลี้ยงปศุสัตว์

๒. พระราชาจะต้องพระราชทานทุนทรัพย์ให้แก่พลเมือง ผู้ที่ขมกเขม้นในพาณิชย์กรรม

๓. พระราชาต้องพระราชทานอาหารและเงินเดือนแก่ข้าราชการที่ขยันขันแข็งในการทำงาน

นอกจากนั้น ในขุททกนิภาย ชาคก^{๒๖} ยังได้กล่าวถึงหลักธรรมข้อหนึ่งที่ว่า “คนกินคนเดียว ย่อมไม่มีความสุข” (เนกาสิ ลภเต สุข) ซึ่งถ้ากล่าวในบริบทการเมืองแล้ว จะเห็นได้ชัดว่า พระพุทธพจน์นี้เป็นอุดมการณ์ทางการเมือง อย่างน้อยที่สุด

๑. สามารถลดช่องว่างทางเศรษฐกิจได้
๒. สร้างความเป็นธรรมให้เกิดแก่สังคม
๓. สร้างความเสมอภาคในสังคม
๔. ขจัดความยากจนได้
๕. แก้ปัญหาสังคม เช่น การปล้นจี้ได้
๖. ขจัดข้อพิพาท ความขัดแย้งในสังคมได้

๔.๓.๒ ให้สวัสดิการแก่สังคม

พระพุทธเจ้าได้ตรัสหลักประกันสังคม หลักประกันชีวิตสำหรับมนุษย์ไว้ ๗ ประการ^{๒๗}

๑. ชัมมัญญตา เป็นผู้รู้หลักและเหตุ คือเมื่อดำรงตำแหน่ง จะทำหน้าที่อะไรก็ตาม ต้องรู้หลักการ รู้งาน รู้หน้าที่ ถึงกฎเกณฑ์ของสิ่งทั้งหลายที่เข้ามาเกี่ยวข้องกับชีวิต เกี่ยวข้องกับหน้าที่รับผิดชอบของคน โดยรู้ว่าสิ่งนี้เป็นเหตุแห่งสุข สิ่งนี้เป็นเหตุแห่งทุกข์ และจะให้ความสุขแก่ผู้ใดปกครองได้อย่างไร และให้การช่วยเหลือตั้งคนอยู่ในหลักการนั้น

^{๒๖} พ.ช. ๒๕/๒๕/๓๔/๖.

^{๒๗} อัง. สังคก. ๒๓/๖๔/๑๔๓.

๒. อัครัญญาตา รู้จักจุดมุ่งหมายและผล คือรู้จุดมุ่งหมายที่ตนกระทำว่ามีจุดมุ่งหมายอะไรในการปกครอง คือปรารถนาให้ผู้ได้ปกครองมีความสุขเป็นหลักในการปกครอง

๓. อัครัญญาตา รู้จักตน คือรู้ตามความเป็นจริงว่า โดยชาติ โดยตระกูล โดยหน้าที่ โดยคุณธรรม และความรู้ที่ตนมีอยู่แล้ว จะประพฤติตนให้สมกับที่เป็นผู้ปกครองว่าสิ่งที่ตนกระทำไปนั้น ให้อะไรแก่ผู้ได้ปกครอง

๔. มัคตัญญาตา รู้จักประมาณ คือรู้จักประมาณในการลงทัณฑ์ และการเก็บเกี่ยวภาษีอากร แต่พอควร รู้จักประมาณในการแบ่งปันความสุขแก่ผู้ได้ปกครองให้ทั่วถึง

๕. กาลัญญาตา รู้จักกาล คือรู้กาลอันควรในการทำกิจต่าง ๆ ว่าเวลาไหนควรจะทำอะไร

๖. ปริสัณญญาตา รู้จักชุมชน คือรู้กิริยาที่พึงประพฤติปฏิบัติต่อชุมชนนั้นว่าแต่ละชุมชนมีความต้องการอะไร ควรจะสงเคราะห์อย่างไร จึงจะเหมาะสม

๗. ปุคคลัญญาตา รู้จักบุคคล คือ รู้จิตของแต่ละบุคคลว่ามีความโน้มเอียงไปด้านใด ผู้ปกครองที่มีความเข้าใจ หรือมีความรู้ในเรื่องดังกล่าว ย่อมสามารถช่วยให้สามารถทำงานกับบุคคลที่มีความหลากหลายได้อย่างเป็นเอกภาพ และมีประสิทธิภาพ

ทั้ง ๗ ประการนี้ถือว่าเป็นคุณธรรมภายในสำหรับผู้ปกครอง เมื่อผู้ปกครองมีคุณธรรมเหล่านี้แล้ว ช่วยสนับสนุนให้เกิดการปฏิบัติต่อประชาชนตามหลักของราชสังคหวัตถุ ๔ ประการต่อไปคือ^{๒๕}

๑. ตัสสเมธะ รู้จักบำรุงพืชพันธุ์ธัญญาหาร รู้จักส่งเสริมการเกษตรกรรมให้อุดมสมบูรณ์ โดยเข้าไปศึกษาถึงสภาพของปัญหา และความต้องการของราษฎร เพื่อแสวงหาแนวทางที่เหมาะสม และดำเนินการสงเคราะห์ หรือช่วยเหลือให้เกิดผลต่อไป

๒. ปริสเมธะ รู้จักบำรุงขวัญ ให้กำลังใจเจ้าหน้าที่ ข้าราชการผู้ปฏิบัติหน้าที่ด้วยความซื่อสัตย์สุจริต ทั้งฝ่ายทหาร ตำรวจ พลเรือนด้วยการให้รางวัล หรือยกย่องตามฐานะอันสมควร

๓. สัมมาปาสะ รู้จักผูกน้ำใจชาวประชาด้วยการส่งเสริมอาชีพ เช่น การจัดกองทุนให้กู้ยืมไปประกอบอาชีพต่าง ๆ ทั้งในด้านอุตสาหกรรม และพาณิชยกรรม

^{๒๕} ที.อี. ๕/๓๓๘/๑๓๑, พัง.ศ. ๑๕/๑๒๑/๑๓๕.

๔. วาขเปยยะ มีวาทะที่คู่คี่มี รู้จักพูดจาปราศรัย ขกย่องเชิดชู ชี้แจง แนะนำ รู้จักไต่ถามทุกข์สุขของราษฎร

๔.๔ หลักการปกครอง

เนื่องจากต้องเกี่ยวข้องกับคนหมู่มาก การปกครองจึงจำเป็นต้องอาศัยหลัก เพื่อให้การปกครองนั้นเป็นไปด้วยความเรียบร้อย และบรรลุจุดประสงค์ตามที่ได้หวังไว้ หลักดังกล่าวนี้เมื่อกล่าวโดยสรุปตามแนวแห่งพุทธปรัชญาแล้ว มีด้วยกัน ๒ ประการคือ หลักกฎหมาย และหลักศีลธรรม ซึ่งในที่นี้ จะได้นำมาวิเคราะห์ในรายละเอียดเป็นลำดับต่อไป

๑. หลักกฎหมาย สังคมที่อยู่ร่วมกันเป็นจำนวนมาก จำเป็นที่ต้องมีระเบียบ กฎเกณฑ์ หรือข้อบังคับ ซึ่งยอมรับด้วยกัน กฎเกณฑ์ข้อบังคับดังกล่าว เรียกรวม ๆ ว่า กฎหมาย

กฎหมายมีจุดประสงค์เพื่อรักษาความสงบสุข และความเป็นระเบียบของ สังคม รวมไปถึงการรักษาสิทธิเสรีภาพ และผลประโยชน์ของสังคม ซึ่งจะต้องมีเพื่อยึด ไว้เป็นหลักร่วมกัน กฎหมายจึงเป็นเหมือนเครื่องมือของรัฐ หรือผู้ปกครอง

ในพุทธปรัชญาเถรวาท พระพุทธเจ้าไม่ครีตถึงกฎหมายว่าคืออะไร และไม่มี คำว่า กฎหมาย ปรากฏในคัมภีร์พระพุทธศาสนา นอกจากคำว่า สิกขาบท หรือ พระวินัย อย่างไรก็ดีตาม หากจะเปรียบเทียบกัน เราก็สามารถสังเคราะห์สิกขาบท หรือพระวินัย เข้า ในกลุ่มของกฎหมาย เพราะเมื่อว่าโดยเนื้อหาสาระแล้ว ทั้งกฎหมาย และสิกขาบทก็มีจุด มุ่งหมายเดียวกัน คือความผาสุกของสังคม

หากเราจะตั้งคำถามว่า พระพุทธเจ้าสนับสนุนหลักกฎหมายในการปกครอง บ้านเมืองหรือไม่ การจะตอบคำถามนี้ เราคงต้องเทียบเคียงจากหลักการปกครองคณะ สงฆ์ที่พระองค์จัดตั้งขึ้น

พิจารณาจากประวัติศาสตร์พระพุทธศาสนาในช่วงต้นพุทธกาล ในการปก ครองคณะสงฆ์ พระพุทธเจ้ายังไม่ทรงบัญญัติพระวินัยเพื่อควบคุมความประพฤติของ พระสงฆ์ เพราะพระสงฆ์ชุดแรก ๆ ที่เข้ามาบวช ล้วนมีจิตใจเลื่อมใส และตั้งใจประพฤติ

ปฏิบัติ นอกจากนั้นจำนวนของพระสงฆ์ก็ยังไม่มีมาก แต่มาช่วงระยะหลัง^{๓๓} เมื่อพระสงฆ์มีมากขึ้น กฎเกณฑ์ต่าง ๆ จึงต้องมี เพื่อให้ภิกษุแต่ละรูปได้อธิปฏิบัติในแนวทางเดียวกัน ทำนองเดียวกับกฎหมายของรัฐ ก็เกิดขึ้นจากการที่มนุษย์มาอยู่รวมกัน และการกระทำของคนคนหนึ่ง อาจจะไปล่วงละเมิดคนอื่นคนหนึ่ง รัฐจึงจำเป็นต้องออกระเบียบ กฎเกณฑ์ ที่เราเรียกว่า กฎหมาย มาคุ้มครอง

ในส่วนของพระพุทธเจ้า พระองค์ไม่ได้ทรงคิดที่จะสร้างระบบ เพื่อเรียกร้องสิทธิ และความรับผิดชอบทางสังคมให้กับบ้านเมือง แต่สังคมสงฆ์ที่พระองค์ปกครองอยู่ พระองค์ได้วางระบบไว้อย่างชัดเจน วินัยสงฆ์นั่นเอง คือระบบเรียกร้องความรับผิดชอบต่อสังคมสงฆ์^{๓๔} พระพุทธองค์ยอมให้มีกฎหมายที่จะละเมิดสิทธิส่วนบุคคลผู้กระทำความชั่วได้ พระพุทธองค์จึงทรงบัญญัติสิกขาบทเอาไว้ เพื่อเอาผิดกับผู้ฝ่าฝืน ซึ่งเป็นการผิดต่อสังคม ในขณะที่เดียวกันก็มีจุดมุ่งหมายอื่น ๆ ด้วย ดังที่พระองค์ได้ตรัสไว้ว่า

ภิกษุทั้งหลาย เราบัญญัติสิกขาบทแก่ภิกษุทั้งหลาย โดยอาศัยอำนาจ
ประโยชน์ ๑๐ ประการคือ ๑) เพื่อความยอมรับว่าศีลแห่งสงฆ์ ๒) เพื่อความ
ผาสุกแห่งสงฆ์ ๓) เพื่อข่มบุคคลผู้เกียติกา ๔) เพื่อความอยู่ผาสุกแห่งเหล่า
ภิกษุผู้มีศีลอันดีงาม ๕) เพื่อปิดกั้นอาสวะทั้งหลายอันจะเกิดขึ้นในปัจจุบัน
๖) เพื่อกำจัดอาสวะทั้งหลายที่จะเกิดขึ้นในอนาคต ๗) เพื่อความเลื่อมใสยัง
ขึ้นของคนที่ยังไม่เลื่อมใส ๘) เพื่อความเลื่อมใสของบุคคลผู้เลื่อมใสแล้ว ๙)
เพื่อความตั้งมั่นแห่งสัตถธรรม ๑๐) เพื่อเอื้อเพื่อวินัย^{๓๕}

จะเห็นได้ว่า ที่พระองค์บัญญัติพระวินัยนั้น ข้อ ๑-๒ มีจุดมุ่งหมายเพื่อ
ประโยชน์ส่วนรวมของคณะสงฆ์เอง ข้อ ๓-๔ เพื่อประโยชน์แก่บุคคล ข้อ ๕-๖ เพื่อ
ประโยชน์แก่ความบริสุทธิ์ ข้อ ๗-๘ เพื่อประโยชน์แก่ประชาชน ข้อ ๙-๑๐ เพื่อ
ประโยชน์แก่พระศาสนาโดยรวม

^{๓๓} พระพุทธเจ้าทรงบัญญัติปฐมปาราชิกาในพรรษาที่ ๒๐ ของพระองค์ แต่สิกขาบทเล็กน้อยมีมาก่อน
นั้นดูรายละเอียดในปฐมสมันตปาสาทิกา แปล เล่ม ๒ หน้า ๑๘-๑๙.

^{๓๔} สมภาร พรหมทา, "ศีลธรรมกับกฎหมาย มุมมองจากพุทธศาสนา" ใน พุทธศาสนศึกษา, (ปีที่ ๕
ฉบับที่ ๒-๓ พฤษภาคม-ธันวาคม ๒๕๔๑), หน้า ๕๑-๕๒.

^{๓๕} วิ.มท. ๑/๓๕/๒๔-๒๕.

ขั้นตอน วิธีการในการบัญญัติกฎหมาย (สิกขาบท) พระพุทธเจ้าทรงทราบคือว่า เมื่อใดควรจะบัญญัติ โดยคำนึงถึงหลัก ๓ ประการนี้

๑. สงฆ์ตั้งได้เป็นเวลายาวนานพอสมควร
๒. สังคมขยายใหญ่ขึ้น
๓. มีผลประโยชน์มากขึ้น

จากแนวทางทั้ง ๓ ประการนี้เอง จึงก่อให้เกิดการบัญญัติพระวินัย หรือ กฎหมายคณะสงฆ์ขึ้น โดยมีจุดมุ่งหมาย ๑๐ ประการดังกล่าวแล้ว โดยเฉพาะอย่างยิ่ง ข้อที่ ๑๐ นั้น หมายถึงเพื่อการเกื้อหนุนการปกครอง^๓ สิกขาบท หรือพระวินัย ถือได้ว่าเป็นธรรมนูญการปกครองที่ภิกษุจะต้องปฏิบัติตามอย่างเคร่งครัด ถ้าหากว่าล่วงละเมิดก็ จะได้รับการลงโทษหนักบ้าง เบาบ้าง ตามลักษณะของการกระทำ

ในส่วนของวิธีการบัญญัติสิกขาบท เมื่อเกิดเหตุการณ์ไม่ดีไม่งามในสังคม สงฆ์ พระสงฆ์และประชาชนก็จะดำหนิตติชน พระพุทธองค์ก็จะประชุมสงฆ์ และ พิจารณابัญญัติพระวินัยขึ้น ขั้นตอนในการบัญญัติพระวินัยของพระพุทธองค์จึงปฏิบัติ ตามลำดับดังนี้

๑. เมื่อภิกษุก่อเหตุขึ้น พระองค์ตรัสเรียกประชุมสงฆ์
๒. ตรัสถามภิกษุผู้ก่อเหตุถึงเรื่องราวที่เกิดขึ้น
๓. ชี้โทษแห่งการล่วงละเมิด และแสดงอานิสงส์ของการสำรวมระวัง
๔. วางโทษ หรือบัญญัติสิกขาบทให้ภิกษุถือปฏิบัติตาม

เมื่อพิจารณาการบัญญัติสิกขาบท จะเห็นได้ว่า พระพุทธเจ้ามิได้ทรงบัญญัติ ให้เสร็จในคราวเดียวกัน แต่จะบัญญัติต่อเมื่อมีพระภิกษุกระทำความผิดจากหลักการที่ วางเอาไว้ พระองค์จะทรงประชุมคณะสงฆ์ทุกครั้ง เพื่อพิจารณาความผิดที่เกิดขึ้น เมื่อ ประชุมสงฆ์เห็นชอบอย่างไร พระองค์ก็จะทรงบัญญัติสิกขาบท และโทษตามความผิด นั้น ๆ

จะเห็นได้ว่า สังคมสงฆ์ในสมัยพุทธกาล มีอำนาจตามขอบเขตของคน ไม่ว่า จะเป็นอำนาจนิติบัญญัติ อำนาจบริหาร และอำนาจตุลาการ กล่าวคือ

^๓ พระธรรมปิฎก (ประยุทธ์ ปยุตฺโต), นิติศาสตร์แนวพุทธ, พิมพ์ครั้งที่ ๓ (กรุงเทพฯ : สหธรรมิก, ๒๕๔๑) หน้า ๖๗.

๑. อำนาจนิตินบัญญัติ พระพุทธเจ้าทรงบัญญัติสิกขาบท หรือพระวินัย เพื่อใช้ปกครองสงฆ์ เป็นพุทธบัญญัติทั้งหมด ทรงบัญญัติอย่างเปิดเผย ทั้งค่อน้ำสงฆ์ วัตถุ และบุคคล โดยมีสังคมาสงฆ์ให้ความเห็นชอบ

๒. อำนาจบริหาร เดิมทีนั้น พระสงฆ์ยังมีไม่มาก พระองค์จึงทรงบริหารงานเอง ต่อมาเมื่อพระสงฆ์มีจำนวนมากขึ้น พระองค์ก็ทรงมอบอำนาจให้แก่สงฆ์ ดังจะเห็นได้จากการบรรพชาอุปสมบท การกรานกฐิน การระงับอธิกรณ์ เป็นต้น

๓. อำนาจตุลาการ สถาบันตุลาการของพุทธจักร มีกฎระเบียบที่วางไว้เป็นบรรทัดฐานแห่งการกระทำของบุคคลในสังคม ป้องกันมิให้ประพฤติดุศีล และมีวิธีการลงโทษ แต่การลงโทษผู้กระทำความผิดในทัศนะของพุทธปรัชญาเถรวาท มิใช่เพื่อการแก้แค้น หากเป็นการให้บทเรียนเพื่อให้ผู้กระทำความผิดกลับตัวเป็นคนดีในสังคม จะเห็นได้จากการปรับอาบัติตั้งแต่สังฆาติเสตลงมา ดังนั้นการลงโทษจึงมีจุดมุ่งหมาย ๒ ประการคือ^๔ ๑) เพื่อให้ผู้กระทำความผิดกลับตัวเป็นคนดี และ ๒) เพื่อช่วยป้องกันความชั่วร้ายทำนองเดียวกันที่จะเกิดขึ้นในอนาคต

ในแง่ของการลงโทษทางวินัย หรือการปรับอาบัติ สังคมาสงฆ์จะเข้ามามีการจัดการ เพราะเป็นปัญหาที่กระทบถึงสังคมาโดยรวม ในฐานะที่เป็นสมาชิกของสังคมา ซึ่งประเด็นนี้ทำให้มองเห็นว่า พระวินัย หรือสิกขาบท เป็นธรรมเนียมการปกครองที่พระพุทธองค์ทรงบัญญัติขึ้นใช้กับคณะสงฆ์ แต่ก็สามารถเทียบเคียงได้กับหลักกฎหมายทางอาณาจักร อย่างน้อยก็สะท้อนแนวความคิดที่ว่า พระพุทธเจ้าทรงยอมรับว่า กฎหมาย มีความจำเป็นในการปกครอง ไม่ว่าจะในส่วนของคณะสงฆ์ หรือฝ่ายบ้านเมือง

๒. หลักศีลธรรม พระพุทธองค์ได้ทรงสร้างหลักศีลธรรมขึ้นมา เพื่อเป็นหลักปฏิบัติในชีวิตประจำวันของประชาชน หลักศีลธรรมเป็นหลักที่พระองค์ให้ความสำคัญยิ่งกว่ากฎหมาย อย่างน้อยก็ในแง่ที่ว่า หากประชาชนตั้งอยู่ในหลักศีลธรรมแล้ว กฎหมายยังไม่ใช่วิธีจำเป็น

ครั้งหนึ่ง พระพุทธเจ้าเสด็จผ่านหมู่บ้านชื่อว่าเวฬุทวาร ซึ่งตั้งอยู่ในแคว้นโกศล ชาวบ้านได้เข้ามาเฝ้าแล้วกราบทูลว่า พวกเขเป็นชาวบ้าน มีครอบครัว ยังมีชีวิต

^๔ สมภาร พรหมทา, “สิทธิในโทษของพุทธศาสนา” ใน พุทธศาสนศึกษา, (ปีที่ ๑ ฉบับที่ ๑ มกราคม-เมษายน ๒๕๓๘), หน้า ๖๑

ยุ่งเกี่ยวกับโลก แต่ต้องการจะมีหลักธรรมที่เกื้อกูลต่อชีวิตของคนที่มีครอบครัว ขอให้พระองค์แสดงธรรมเหล่านี้แก่พวกเขาด้วย เมื่อทรงทราบความประสงค์ จึงได้ตรัสหลักธรรมแก่ชาวบ้านเหล่านั้นว่า

ดูกรคหบดีทั้งหลาย เราจักแสดงธรรมที่น้อมเข้ามาในตนแก่ท่านทั้งหลาย ขอท่านทั้งหลายจงตั้งใจฟังให้ดี....ดูกรคหบดีทั้งหลาย อริยสาวกในธรรมวินัยนี้ พิจารณาเห็นดังนี้ว่า เราอยากเป็นอยู่ ไม่อยากตาย รักสุขเกลียดทุกข์ ข้อที่บุคคลพึงปลงชีวิตเราผู้ไม่อยากเป็นอยู่ ไม่อยากตาย รักสุขเกลียดทุกข์นั้น ไม่เป็นที่รัก ไม่เป็นที่พอใจของเรา อนึ่ง ข้อที่เราปลงชีวิตผู้อื่นผู้อยากเป็นอยู่ ไม่อยากตาย รักสุขเกลียดทุกข์นั้น ก็ไม่เป็นที่รัก ไม่เป็นที่พอใจแม้ของผู้อื่นหากใครขโมยของที่เราไม่ได้ให้....มาประพาศพิศุภกรรยาเรา.....มาโกหกเรา.....มาส่อเสียดเรา.....มาพูดคำหยาบกับเรา.....มาพูดเพื่อเจือกับเรา การกระทำของเขานั้น ย่อมไม่เป็นที่รัก เป็นที่ชบใจสำหรับเรา แม้เราเองก็ตาม หากเราไปขโมยของที่เขาไม่ได้ให้....ไปประพาศพิศุภกรรยาเขา.....ไปโกหกเขา.....ไปส่อเสียดเขา.....ไปพูดคำหยาบต่อเขา.....ไปพูดเพื่อเจือต่อเขา การกระทำของเรานั้น ย่อมไม่เป็นที่รัก เป็นที่ชบใจสำหรับเขาเหมือนกัน^{๘๔}

หลักที่พระองค์แสดงมานี้ เป็นหลักศีลธรรมขั้นพื้นฐานที่คนในสังคมปฏิบัติต่อกัน ถึงแม้พระพุทธเจ้าจะไม่ได้กำหนดความผิด และบทลงโทษไว้ก็ตาม แต่ก็ทรงมีจุดหมายที่ไม่ให้ล่วงละเมิดต่อกัน ในหลัก ๘ ประการดังกล่าวข้างต้นนี้ อาจสังเคราะห์เข้าได้กับหลักศีล ๕ เพราะหลักศีลที่พระองค์ได้แสดงเอาไว้ ก็มีจุดมุ่งหมายเพื่อการไม่เบียดเบียนกันด้านต่าง ๆ กล่าวคือ ด้านชีวิต ด้านทรัพย์สิน ด้านวงศ์ตระกูล ด้านคำพูด และด้านความประมาทที่จะเกิดขึ้นจากการดื่มของมึนเมา

นอกจากนี้ ในส่วนของสัมพันธภาพทางสังคม ก็มีการจัดลำดับชั้น และหน้าที่ทางสังคมที่พึงปฏิบัติต่อกัน ซึ่งในทางพระพุทธศาสนาเรียกว่า ทิส ๖^{๘๕} หลักทิส ๖ นี้เองคือกรอบศีลธรรมที่บุคคลในสังคมต้องยึดมั่น ตามฐานะที่ตนดำรงอยู่ โดยได้ถูกจัดไว้เป็นคู่ ๆ ดังนี้คือ

^{๘๔} ส.จ.น. ๑๕/๑๐๐๓/๕๐๒-๕๐๓.

^{๘๕} ที.ป.๑. ๑๑/๒๖๖/๒๑๒.

๑. บิดามารดา-บุตรธิดา

ฝ่ายบิดามารดา มีหน้าที่

๑. ห้ามบุตรธิดาไม่ให้ทำความชั่ว
๒. เป็นแบบอย่างที่ดีให้แก่บุตรธิดา
๓. สนับสนุนให้ลูกได้รับการศึกษาที่ดี
๔. หาคุ้มครองที่เหมาะสมให้
๕. มอบทรัพย์มรดกให้ เมื่อถึงเวลาอันสมควร

ฝ่ายบุตรธิดา มีหน้าที่

๑. ทนแทนคุณด้วยการเลี้ยงดูท่าน
๒. ช่วยทำกิจการงานของท่าน
๓. ดำรงวงศ์ตระกูล ไม่ทำลายวงศ์ตระกูล
๔. ทำตนให้เหมาะสมกับเป็นทายาท
๕. เมื่อท่านล่วงลับไปแล้ว ทำบุญอุทิศส่วนกุศลไปให้

๒. ครูอาจารย์-ศิษย์

ฝ่ายครูอาจารย์ มีหน้าที่

๑. แนะนำสั่งสอนให้ศิษย์เป็นคนดี
๒. สนับสนุนให้ศิษย์เรียนดี
๓. สอนจนสุดความสามารถ ไม่ปิดบังความรู้
๔. ยกย่องเชิดชูศิษย์ให้ปรากฏ
๕. ป้องกันอันตรายที่จะเกิดขึ้นแก่ศิษย์

ฝ่ายศิษย์มีหน้าที่

๑. เคารพยำเกรง
๒. คอยรับใช้ท่าน
๓. เชื่อฟังคำสั่งสอนของท่าน
๔. ดูแลปรนนิบัติท่าน
๕. ตั้งใจศึกษาเล่าเรียนด้วยความเคารพ

๓. มิตรสหาย-มิตรสหาย

สามี มีหน้าที่

๑. ให้เกียรติยกย่องภรรยา

๒. ไม่ดูหมิ่นภรรยา

๓. ไม่ประพฤตินอกใจ

๔. มอบความเป็นใหญ่ให้

๕. ให้เครื่องแต่งตัว

ภรรยา มีหน้าที่

๑. จัดการงานดี

๒. สงเคราะห์คนข้างเคียง

๓. ไม่ประพฤตินอกใจ

๔. รักษาสมบัติที่สามีหามาให้

๕. ขยัน ไม่เกียจคร้านในกิจทั้งปวง

๔. ลูกจ้าง-นายจ้าง

หน้าที่ของนายจ้าง

๑. จัดหางานให้ตามสมควรแก่กำลังความรู้ ความสามารถ

๒. ให้อาหารและรางวัล

๓. ดูแลรักษายามเจ็บไข้

๔. ให้อาหารมีรสแปลก

๕. หุุดงานให้ตามโอกาสอันควร

หน้าที่ของลูกจ้าง

๑. ตั้งใจทำงานก่อน

๒. เลิกงานทีหลัง

๓. ถือเอาแต่สิ่งของที่เจ้านายให้

๔. ทำงานให้ดีขึ้น

๕. นำความดีของนายไปประกาศ

๕. นักบวช-กับชาวบ้าน

หน้าที่ของนักบวช

๑. ห้ามไม่ให้ทำความชั่ว
๒. ให้ตั้งอยู่ในความดี
๓. อนุเคราะห์ด้วยน้ำใจอันดีงาม
๔. ให้ได้ฟังสิ่งที่ยังไม่เคยฟัง
๕. ทำสิ่งที่เคยฟังแล้วให้แจ่มแจ้ง
๖. บอกทางสวรรค์ให้

หน้าที่ของชาวบ้าน

๑. จะทำอะไรก็ทำด้วยเมตตา
๒. จะพูดสิ่งใดก็พูดด้วยเมตตา
๓. จะคิดสิ่งใดก็คิดด้วยเมตตา
๔. เปิดประตูต้อนรับด้วยความเต็มใจ
๕. ถวายปัจจัยเครื่องยังชีพ
๖. เพื่อน-เพื่อน

เพื่อนมีหน้าที่ต่อเพื่อนดังนี้

๑. ห่วงกันเพื่อนที่ประมาทแล้ว
๒. ป้องกันทรัพย์สินของเพื่อนที่ประมาทแล้ว
๓. เมื่อมีภัยมาก็พึ่งพาอาศัยได้
๔. ไม่ละทิ้งในยามวิบัติ หรือมีอันตราย
๕. นับถือญาติพี่น้องของเพื่อนด้วย

ประเด็นที่น่าพิจารณาเป็นลำดับต่อมาก็คือ หลักทศ ๖ นี้ มีบทบาท หรือมีส่วนช่วยเกื้อหนุนการเมือง การปกครองอย่างไร

ถึงแม้พระพุทธเจ้าจะให้ความสำคัญต่อบึงเจก ในฐานะเป็นแกนกลางในการปฏิบัติ หรือการฝึกฝนทางศาสนาก็ตาม แต่ถ้ามองในแง่สังคม พระองค์ก็ให้ความสำคัญมิยิ่งหย่อนกว่ากัน หลักธรรมที่พระองค์ประกาศ ส่วนหนึ่งจึงเพ่งไปยังสังคมโดยภาพรวมด้วย

หลักทิส ๖ จึงเป็นการแสดงออกซึ่งฐานะที่เกี่ยวเนื่องกับบุคคลอื่น ซึ่งจำเป็นต้องมีพันธะทางจริยธรรมร่วมกัน ทิส ๖ จึงเป็นการแสดงหลัก หรือหน้าที่ขั้นพื้นฐานที่บุคคลในสังคม เริ่มตั้งแต่หน่วยเล็ก คือครอบครัว กระทั่งถึงหน่วยใหญ่ที่เป็นองค์กรทางสังคมอื่น ๆ จะต้องถือปฏิบัติ มิเช่นนั้นแล้ว สังคมก็จะตกอยู่ในภาวะที่ระส่ำระสาย เราอาจจะตั้งคำถามเล่น ๆ ว่า ถ้าพ่อแม่ ไม่ได้ทำหน้าที่ของพ่อแม่ ลูกไม่ได้ทำหน้าที่ของลูก ครูอาจารย์ ไม่ทำหน้าที่ของครูอาจารย์ ฯลฯ แล้ว อะไรจะเกิดขึ้น ลองหลับตามองดู ก็จะเห็นภาพแห่งความวุ่นวาย และปัญหาอื่น ๆ ที่จะตามมาอีกนับไม่ถ้วน ตรงกันข้าม ถ้าทุกคนในสังคมต่างปฏิบัติหน้าที่ขั้นพื้นฐานดังกล่าวแล้ว สังคมก็就会有ความสงบสุข ซึ่งก็จะช่วยให้การปกครองง่ายขึ้น

อย่างไรก็ตาม หลักกฎหมาย และหลักศีลธรรมในพุทธปรัชญา เมื่อพิจารณาในรายละเอียดแล้ว แพบแยกกันไม่ออก ทั้งนี้เนื่องมาจากพื้นฐานเดิมของสังคมอินเดีย หลักกฎหมายมีศีลธรรมเป็นพื้นฐานรองรับ

อนึ่ง ในส่วนของทิส ๖ ที่กล่าวมาข้างต้น เป็นหลักธรรมที่เกี่ยวข้องกับสังคม ซึ่งยังอาจจะเรียกได้ว่า เป็นกลไกภายนอกระบบการเมือง ที่จะช่วยสนับสนุนการเมืองการปกครอง ตัวกลไกภายในซึ่งเป็นเรื่องการบริหารงานราชการแผ่นดินเอง พระพุทธเจ้าก็ได้ทรงวางหลักธรรมไว้ให้ถือเป็นแนวปฏิบัติ กล่าวได้ว่า หากบ้านเมืองใดยังเคารพ และถือปฏิบัติในหลักการเหล่านี้แล้ว ย่อมทำให้บ้านเมืองนั้น มีแต่ความเจริญฝ่ายเดียว หลักการดังกล่าวเรียกว่า หลักอภิปรานิยธรรม ๘ ประการ คือ^{๓๓}

๑. หมั่นประชุมกันเนืองนิตย์ การประชุมมีความจำเป็นแก่ที่จะช่วยระดมความคิดเห็น ปรีกษาหาข้อยุติร่วมกัน การวางระเบียบกติกาทิศทางสังคม หรือแม้กระทั่งการปรับความเข้าใจระหว่างกัน ซึ่งจำเป็นอย่างยิ่งต่อระบบการปกครอง

๒. พร้อมเพรียงกันประชุม พร้อมเพรียงกันเลิกประชุม ข้อนี้ก็สำคัญในแง่ที่จะก่อให้เกิดความสมัครสมานสามัคคี และทำให้ผลของการประชุมนั้นเป็นที่ยอมรับทุกฝ่าย ไม่ก่อให้เกิดการแบ่งฝักแบ่งฝ่าย

๓. ไม่บัญญัติสิ่งที่ไม่ได้บัญญัติ ไม่ถอนในสิ่งได้บัญญัติไว้แล้ว ข้อนี้เพ่งถึงความสำคัญของหลักการในอดีตที่ดำรง ซึ่งคนรุ่นก่อนได้วางเอาไว้ ก็ต้องให้ความ

^{๓๓} ที.น. ๑๑/๓๔/๑๔-๑๕.

เคารพ การเพิกถอนสิ่งที่ค้างในอดีต อย่างน้อยก็สะท้อนให้เห็นถึงการขาดความเคารพ
ผู้หลักผู้ใหญ่ ของบ้านเมือง อันจะนำไปสู่ความขัดแย้งของคนในสังคม กลายเป็น
ปัญหาของการปกครองอีก ผู้ปกครองจึงต้องระมัดระวังเป็นพิเศษ

๔. เคารพนับถือ ยกย่องบุคคลที่เป็นหลัก หรือคนที่มีประสพการณ์ของบ้าน
เมือง ให้เกียรติเคารพนับถือท่าน มองเห็นเห็นด้อยค่าของท่านว่าเป็นสิ่งสำคัญ ข้อนี้นี้มี
ลักษณะคล้ายกับข้อ ๓ เพียงแต่นำมาที่ตัวบุคคล ในขณะที่ข้อ ๓ เน้นไปที่หลักการ

๕. ให้เกียรติและคุ้มครองสตรีมิให้ถูกข่มเหงรังแก หลักการข้อนี้มุ่งป้องกัน
การละเมิดสิทธิสตรี ซึ่งสังคมดั้งเดิมถือว่า สตรีนั้นไม่ค่อยมีปากมีเสียง หรือมีบทบาท
ทางสังคม แต่สตรีก็มีบทบาทสำคัญในครอบครัว หากสตรีไม่ได้รับการคุ้มครอง ก็อาจ
จะกระทบกระเทือนถึงความค้ำจุนภายในสังคมด้วย

๖. เคารพสักการะเจดีย์ ปูนียสถาน ปูนียวัตถุ อนุสาวรีย์ประจำชาติ อันเป็น
เครื่องเตือนความจำให้เกิดความสำนึกร่วม หลักธรรมข้อนี้จึงเท่ากับเป็นการช่วยสร้าง
ความเป็นปึกแผ่นในสังคม

๗. ให้ความคุ้มครอง อารักขาโดยชอบธรรมแก่บรรพชิต ผู้ทรงศีลทั้งหลาย
ข้อนี้มุ่งไปที่สถาบันศาสนา ซึ่งถือว่าเป็นแหล่งรวมจิตใจของประชาชน หากผู้ปกครอง
ไม่ให้ความสำคัญ ก็เท่ากับว่า ขาดกำลังสำคัญในการช่วยให้บ้านเมืองเกิดความสงบ
เย็น

๕. การบริหารงานแผ่นดิน

๕.๑ การบริหารงานบุคคล

งานบริหารราชการแผ่นดินต้องเกี่ยวข้องกับคนหมู่มาก การบริหารงานบุคคล
จึงเป็นเรื่องสำคัญ หลักพุทธศาสนาได้แสดงไว้ว่า การบริหารงานบุคคลให้ดีได้นั้น
ต้องเข้าใจพื้นฐานทางด้านจิตใจของคน ก็ต้องเข้าใจว่า คนที่เราเข้าไปเกี่ยวข้อง หรือ
คนที่เกี่ยวข้องกับเรานั้น มีแนวโน้มไปด้านใด จะได้ปฏิบัติต่อเขาได้อย่างถูกต้อง และ
เป็นผลดีต่อการบริหารราชการแผ่นดินด้วย หลักการทางศาสนาดังกล่าวเรียกว่า จริต มี
๖ ประการด้วยกันคือ^{๑๔}

^{๑๔} พ.ม. ๒๕/๑๕๕/๔๓๐.

๑. รากจริต คนบางคนมีนิสัยไปในทางรักสวยรักงาม รักความเป็นระเบียบ พิถีพิถันในการทำสิ่งต่าง ๆ

๒. โทสจริต คนบางคนมีนิสัยหุนหันพลันแล่น ค่วนได้ค่วนเสีย ไม่ค่อย พิถีพิถัน หงุดหงิดง่าย

๓. โมหจริต คนบางคนมีนิสัยไม่ค่อยกระตือรือร้น เฉื่อยชา ไม่ชอบแสดง ออก เพราะขาดความมั่นใจในตัวเอง

๔. สัทธาจริต คนบางคนมีนิสัยอ่อนไหวต่ออารมณ์ง่าย เมื่อถูกชักจูงก็มักจะ คล้อยตามได้ง่าย

๕. พุทธจริต คนบางคนมีนิสัยใฝ่รู้ ชอบค้นคว้า ชอบศึกษา จะพูด จะทำ จะ คิดอะไร มักคำนึงถึงเหตุผล และถือหลักการเป็นสำคัญ

๖. วิคกจริต มีความโลเล ไม่กล้าตัดสินใจ ชอบคิด และเป็นทุกข์ล่องหน ทั้ง ๆ ที่เรื่องนั้นยังไม่มาถึง

ผู้ปกครอง หากสามารถจำแนกแยกแยะบุคคลที่จะเข้ามาช่วยงานบริหารราช การได้เช่นนี้แล้ว ย่อมสามารถมอบหมายงานให้ทำได้อย่างถูกต้องตามจริตของแต่ละคน เพราะทุกถ้วนมีจุดเด่น และจุดด้อยที่แตกต่างกันไป ,หากผู้ปกครองมองเห็นก็จะสามารถใช้ความแตกต่างให้เกิดประโยชน์กับบ้านเมืองได้ ตรงกันข้ามถ้าผู้ปกครองไม่ฉลาด ย่อมทำให้การบริหารบ้านเมืองประสบความล้มเหลวได้ง่าย ดังที่พระพุทธองค์ได้ตรัส ไว้ว่า “ผู้ไม่ฉลาดในสิ่งที่เป็นประโยชน์ ถึงจะบำเพ็ญประโยชน์ ก็ไม่สามารถนำความสุข มาได้”^{๙๕}

นอกจากนั้น สิ่งที่เขาไม่ได้สำหรับการบริหารคนคือ หลักพรหมวิหาร หรือ หลักธรรมสำหรับผู้ที่เป็นใหญ่ ผู้เป็นใหญ่ทุกคนจะต้องถือปฏิบัติ มี ๔ ประการคือ^{๙๖}

๑. เมตตา ความเป็นคนมีน้ำใจดีงาม มีไมตรีต่อบุคคลอื่น ในฐานะเป็นผู้ปกครอง จะต้องมีความรัก ความปรารถนาดีต่อผู้ใต้ปกครอง กล่าวในเชิงบริหาร การกระทำ การพูด หรือแม้แต่ความคิด จะต้องตั้งอยู่บนความปรารถนาดี

^{๙๕} จุ.ช. ๒๓/๔๖/๑๕.

^{๙๖} น.พ. ๑๓/๓๑๕/๓๘๐.

๒. กรุณา ความมุ่งมั่นในการบำบัตทุกข์ บำรุงสุขแก่ประชาชน หรือผู้ได้ปกครอง ข้อนี้ เป็นการเพ่งไปถึงการปฏิบัติให้บังเกิดผล ซึ่งเป็นผลสืบเนื่องจากการมีความรัก ความปรารถนาดีดังกล่าวข้างต้น

๓. มุทิตา ความพลอยยินดี รู้จักชื่นชม เมื่อผู้ได้ปกครองประสบความสำเร็จในหน้าที่การงาน

๔. อุเบกขา ความมีจิตใจเป็นกลาง ไม่เอนเอียงจนก่อให้เกิดความเสียหายต่อระบบ หรือหลักการ นักบริหารที่ดีจะต้องให้ความสำคัญกับหลักการข้อนี้ให้มาก เพราะถ้าขาดหลักนี้แล้ว ระบบ หรือหลักการที่วางเอาไว้ก็จะเสียหาย

นอกจากหลักพรหมวิหารแล้ว ผู้ปกครองที่จะบริหารคนได้ จะต้องไม่มีอคติ หรือความลำเอียง หากมีความลำเอียงแล้ว ย่อมจะไม่ได้ได้รับความร่วมมือจากผู้ใต้บังคับบัญชา หรืออาจจะทำให้เกิดการแบ่งฝักแบ่งฝ่าย กลายเป็นปัญหาด้านการบริหารประเทศโดยภาพรวมด้วย

พระพุทธเจ้าตรัสไว้ว่า สิ่งที่จะทำให้คนลำเอียง ไม่ดำเนินไปตามหลักการที่ควรจะเป็น มีสาเหตุมาจาก

๑. ความรัก ความสนิทสนมกัน
๒. ความโกรธ ไม่ชอบพอกัน
๓. ความหลง ขาดความรู้ความเข้าใจ และ
๔. ความกลัว เพ่งได้ทั้งในแง่ของอำนาจ และผลประโยชน์ เช่น กลัวคนที่มีอำนาจเหนือกว่าตน กลัวตนจะเสียประโยชน์

การปกครอง หรือการบริหารคน จึงต้องมีหลักการ มิเช่นนั้นแล้ว ก็เป็นการยากที่จําแนเขาได้ เพราะคนนั้นไม่ใช่สัตว์ที่จะสามารถชูง หรือนำไปยั้งที่ใด ๆ ก็ได้ หากแต่ต้องใช้ปัญญาเหตุผล และสร้างแรงจูงใจ จึงจะสามารถบริหารคนได้

๕.๒ การบริหารประเทศ

ถ้าหากจะเปรียบประเทศเป็นเหมือนต้นไม้ใหญ่ การบำรุงรักษาให้ต้นไม้เจริญงอกงามก็เหมือนกับการบริหารประเทศให้เจริญ นักปกครองที่ดี จึงต้องรู้จัก และหาวิธีการที่จะมาบริหารประเทศชาติให้เจริญรุ่งเรือง

ในส่วนของพระพุทธเจ้า แม้พระองค์จะไม่ได้ตรัสหลักการเกี่ยวกับการบริหารประเทศไว้โดยตรง แต่เมื่อเทียบเคียง หรือประมวลจากพระดำรัสที่ปรากฏในพระสูตรต่าง ๆ แล้ว พอสรุปได้เป็นหลักการใหญ่ ๆ ได้ดังนี้

ก. หลักราชสังคหะ ๕ ประการ^{๔๖}

๑. ฉลาดในการสนับสนุนคนที่จะเข้ามาบริหารบ้านเมือง มอบหมายงานให้ตามความรู้ความสามารถของแต่ละบุคคล

๒. ฉลาดในการส่งเสริมอาชีพของบุคคลภายในประเทศ ตามความถนัด ตามความรู้ ความความสามารถของคนแต่ละท้องถิ่น

๓. รู้จักสงเคราะห์คนภายในประเทศของตนให้เขาสามารถพึ่งพาอาศัยตนเองให้ได้

๔. มีการประชาสัมพันธ์ที่ดีระหว่างรัฐกับประชาชน เพื่อเสริมสร้างความเข้าใจที่ดีระหว่างกัน ซึ่งจะเป็ประโยชน์ต่อการบริหารราชการแผ่นดิน

๕. ฉลาดในการขจัดภยันตราย หรือข้อปัญหาต่าง ๆ ที่เกิดขึ้นแล้ว หรือ กำลังจะเกิดขึ้นในประเทศชาติ

ข. หลักจักรวรรดิวัตร ๑๒ ประการ^{๔๗} ,

๑. รู้จักสงเคราะห์คนภายใน อันได้แก่เหล่าข้าราชการ

๒. รู้จักสงเคราะห์เหล่าเมืองขึ้นทั้งหลาย

๓. รู้จักสงเคราะห์เหล่าเชื้อพระวงศ์ทั้งหลาย

๔. ให้ความคุ้มครองเหล่าคบคิดทั้งหลายให้ปลอดภัย

๕. ให้การสงเคราะห์ อนุเคราะห์ แก่ราษฎรทั้งหลาย

๖. ให้ความคุ้มครองนักบวช หรือผู้ทรงศีลทั้งหลาย

๗. ให้การคุ้มครองสัตว์สงวนทั้งหลาย

๘. ขจัดความอติธรรมให้หมดไปจากสังคม

๙. ให้การบำรุงผู้ยากไร้ในความขัดสน

๑๐. เข้าไปหา และสนทนากับเหล่าสมณะทั้งหลาย

^{๔๖} พ.อติ. ๒๔/๒๓๗/๓๗๓ (อุเจีรงอรต)

^{๔๗} ที.ป. ๑๑/๔๐/๕๕.

๑๑. เว้นจากความกำหนัดในการอันไม่ชอบธรรม

๑๒. ละเว้นความโลภ จากการเบียดบังเอาทรัพย์สินสมบัติของผู้อื่น

ค. หลักการทางการทูต ๘ ประการ^{๔๓}

๑. รู้จักฟัง คือรู้จักฟังความคิดเห็นของคนรอบข้าง ขยายไปถึงประเทศข้างเคียง

๒. สามารถพูด หรือเจรจาให้เป็นที่ยอมรับของทุกคนได้ ข้อนี้เป็นหลักการที่สำคัญ เพราะผู้ปกครองถ้าขาดศักยภาพนี้แล้ว ย่อมประสบปัญหาในการบริหารคน บริหารประเทศอย่างแน่นอน

๓. ใฝ่ศึกษา นักปกครองที่ดีจะต้องใฝ่ศึกษาเรียนรู้ เรียนรู้คนที่อยู่รอบข้าง เรียนรู้วิธีการแก้ไขปัญหา เรียนรู้ความต้องการของประชาชน หรือข้อมูลข่าวสารต่าง ๆ เพื่อเป็นประโยชน์ในการบริหารประเทศ

๔. ทรงจำดี ไม่เป็นคนหลงลืม สามารถจำลำดับความสำคัญของงานต่าง ๆ ได้ และสามารถดำเนินการตามเวลาที่กำหนดไว้

๕. มีความรู้ความเข้าใจในหน้าที่ของตน ประโยชน์ และมีใช้ประโยชน์ สิ่งควรทำ สิ่งที่ไม่ควรทำ

๖. มีความสามารถในการโน้มน้าว ชักจูงให้คนอื่นเข้าใจในเหตุการณ์ต่าง ๆ ได้ เป็นอย่างดี

๗. จลาคในสิ่งที่เป็นประโยชน์ และไม่เป็นประโยชน์ ละเว้นสิ่งที่ไม่เป็นประโยชน์ ปฏิบัติในสิ่งที่เป็นประโยชน์

๘. ไม่ก่อความทะเลาะวิวาท หรือทำให้เกิดความขัดแย้งในสังคม ทั้งภายในประเทศเอง หรือระหว่างประเทศ

จากการศึกษาปรัชญาการเมืองของพุทธปรัชญาเถรวาทแล้ว สามารถสรุปประเด็นสำคัญ ๆ ได้ดังนี้

ก. ทรรคนะเกี่ยวกับรัฐ

๑. พุทธปรัชญาเถรวาทมองรัฐในแง่ของวิวัฒนาการทางสังคม เริ่มต้นจากความเรียบง่าย ไปสู่ความสลับซับซ้อน สังคมดั้งเดิมมีความเป็นอยู่อย่างเรียบง่าย ไม่มีผู้

^{๔๓} อัง.อัฐฐ. ๒๓/๑๖/๒๔๖.

นำ ครั้นต่อมาเมื่อมีคนมากขึ้น ปึงจัยในการดำรงชีวิตจากเดิมที่สามารถนำมาใช้โดยไม่มีขอบเขตจำกัด ก็เริ่มมีขอบเขต มีการกำหนดแบ่งส่วนกันชัดเจน และในที่สุดก็มีการตั้งหัวหน้าขึ้นมาทำหน้าที่ดูแล ให้ความเป็นธรรมในเรื่องการแบ่งสรรปึงจัยเครื่องดำรงชีวิต พร้อมทั้งไกล่เกลี่ยข้อพิพาท

๒. พุทธปรัชญาเถรวาทมองจุดมุ่งหมายของรัฐอยู่ที่การจัดแจงผลประโยชน์ ซึ่งเบื้องต้นก็ได้แก่ปึงจัยเครื่องดำรงชีวิตของแต่ละกลุ่มให้เกิดความเป็นธรรม โดยยึดความสงบสุขของคนในสังคมเป็นเป้าหมายใหญ่

๓. พุทธปรัชญาเถรวาท ไม่ได้กล่าวถึงรัฐในอุดมคติไว้โดยตรง แต่มีพระสูตรหลายพระสูตรที่ตรัสถึงพระเจ้าแผ่นดินในอดีตชาติที่ครองตนอยู่ในศีลในธรรม มีฉัตรแก้ว จักรแก้วไว้ในครอบครอง ประชาชนอยู่เย็นเป็นสุข ถึงวันธรรมสวนะ ทั้งพระเจ้าแผ่นดิน และประชาชนต่างก็ถือศีลอุโบสถ เข้าวัดฟังธรรม ในแผ่นดินของพระราชาผู้ทรงธรรมเช่นนี้ ไม่มีการเข่นฆ่า ไม่มีการสู้รบ ไม่มีการแก่งแย่ง ทุกคนเป็นเหมือนพี่น้อง ทุกคนรู้หน้าที่ของตน แม้แต่พระเจ้าแผ่นดินที่ครองราชย์อยู่ เมื่อเห็นว่าครองราชสมบัติอยู่พอสมควรแล้ว ก็จะเสด็จลงจากบัลลังก์ ออกบวช แสวงหาความหลุดพ้นในที่สุด

ข. วรรณคดีเกี่ยวกับผู้ปกครอง

๑. พุทธปรัชญาเถรวาท มองผู้ปกครองในฐานะเป็นดวงกลางที่จะคอยจัดแจงหรือจัดสรรผลประโยชน์ให้เป็นที่ยอมรับทุกฝ่าย ทั้งนี้เพื่อสร้างความอยู่ดีกินดี สร้างสวัสดิภาพให้เกิดแก่ประชาชน โดยที่สุคหากผู้ปกครองสามารถนำพาให้ประชาชนเข้าถึงความรู้แจ้งเห็นจริงในสัจธรรม ก็จะถือว่า ได้เข้าถึงเป้าหมายสูงสุดในทางพระพุทธศาสนาด้วย

๒. ผู้ปกครองในวรรณคดีพุทธปรัชญาเถรวาท ต้องเป็นผู้ทรงความรู้ และคุณธรรม

๓. ผู้ปกครองจะมีคนเดียว หรือเป็นคณะบุคคลก็ได้ ไม่ใช่ประเด็นสำคัญ ประเด็นสำคัญอยู่ที่ ผู้ปกครองเหล่านั้นสามารถสนองความต้องการของประชาชนได้ โดยไม่เกิดความขัดแย้ง

ค. ทรรศนะเกี่ยวกับการปกครอง

๑. การปกครอง ในทรรศนะของพุทธปรัชญาเถรวาท เป็นเรื่องของการสร้างสันติสุขให้เกิดขึ้นในสังคม ระบบการเมืองใด ๆ รวมทั้งตัวผู้ปกครอง ไม่ว่าจะเป็นบุคคล หรือคณะบุคคล จะต้องเอื้ออำนวยต่อวัตถุประสงค์ดังกล่าว

๒. ศีลธรรมมีความจำเป็นอย่างยิ่งต่อการปกครอง ถ้าการปกครองขาดเสียซึ่งคุณธรรมแล้ว ย่อมเป็นไปไม่ได้ ในพระสูตร ถึงกับมีพระคำรัสว่า ที่ใด (สภา) ไม่มีสัตบุรุษ ที่นั่นไม่ใช่สภา

๓. พุทธปรัชญาเถรวาท เน้นการปกครองที่ใช้หลักคุณธรรมนำหน้ากฎหมาย กฎหากคนตั้งตนอยู่ในศีลธรรมแล้ว กฎหมายก็ไม่จำเป็น

บทที่ ๔

ศึกษาเปรียบเทียบปรัชญาการเมืองของขงจื๊อกับพุทธปรัชญาเถรวาท

จากการศึกษาแนวความคิดปรัชญาการเมืองของขงจื๊อ กับพุทธปรัชญาเถรวาท นั้น มีรายละเอียดที่สามารถเปรียบเทียบในประเด็นต่าง ๆ ทั้งในส่วนที่เหมือนกัน และ แตกต่างกัน ซึ่งจะขอนำมาวิเคราะห์ต่อไป

๑. บริบททางการเมือง

ยุคของขงจื๊อและพระพุทธเจ้า มีการแบ่งรัฐออกเป็นรัฐใหญ่ เล็กตามฐานอำนาจ และภูมิประเทศ ช่วงของขงจื๊อมีถึง ๘๐๐ รัฐ ในขณะที่ช่วงพุทธกาลมี ๒๑ รัฐ รัฐทั้งหลายเหล่านี้ ต่างก็แสวงหาอำนาจ และความเป็นอธิปไตยเหนือรัฐอื่น อันเป็นปัจจัยสำคัญก่อให้เกิดการสู้รบ หรือสงครามในรูปแบบต่าง ๆ โดยเฉพาะในจีน ภาพของสงครามเมื่อประมวลจากเหตุการณ์แล้วดูจะหนัก และชืดเยื้อกว่าอินเดียในช่วงพุทธกาล

ในยุคนี้ รัฐเล็กในทั้งจีน และอินเดีย ต่างก็ถูกกลืนโดยรัฐใหญ่ซึ่งมีกำลัง และอำนาจด้านต่าง ๆ เหนือกว่า รัฐเล็ก ๆ ที่อ่อนแอจะถูกรวบไว้ในอำนาจ และกลายเป็นเมืองขึ้น ต้องอยู่ภายใต้การปกครองของรัฐใหญ่ ๆ เหล่านั้น รัฐมหาอำนาจในจีนช่วงขงจื๊อมีชีวิตอยู่ก็คือ รัฐซี รัฐฉี รัฐเจ็ง รัฐซ่ง ทางอินเดียก็ได้แก่รัฐมคธ รัฐโกศล รัฐวังสะ รัฐอวันตี

ภูมิหลังของสภาพทางสังคมของขงจื๊อและพระพุทธเจ้า มีข้อคล้ายกันคือ สภาพของการทำสงครามแย่งชิงดินแดน การปกครองที่ขาดความเป็นธรรม การดำรงชีวิตของประชาชนที่ขาดศีลธรรม สภาพข้อเท็จจริงเช่นนี้ เป็นส่วนที่ทำให้ทั้งสองท่านเสนอแนวทางในการเข้าไปช่วยแก้ปัญหา

กล่าวถึงระบบการเมือง ในยุคต้น ๆ ประวัติศาสตร์ ที่พัฒนาการทางด้านสังคมยังไม่สลับซับซ้อน การปกครองก็จะอยู่ในรูปที่เป็นกันเอง มีความเกื้อกูล และความสัมพันธ์เหมือนเครือญาติ ที่เรียกกันว่า “พ่อปกครองลูก” พัฒนาการต่อมา จาก “พ่อ” ก็กลายเป็น “เทวะ” กล่าวคือ ผู้ปกครองได้รับการยกฐานะเป็น “สมมติเทพ” ซึ่ง

จีนเรียกว่า “เทียน” และก็พัฒนาเป็นอย่างอื่นอีกตามแต่เหตุและปัจจัยทางเมืองของประเทศนั้น ๆ ความเหมือนกันในลักษณะดังกล่าว ไม่เฉพาะในจีน และอินเดียเท่านั้น แต่เกือบจะทุกประเทศ

๒. บริบททางสังคม

ยุคของขงจื๊อในจีน และยุคของพระพุทธเจ้าในอินเดีย ต่างก็มีการแบ่งชนชั้นทางสังคม จีนมีการแบ่งชนชั้นทางสังคมแบบง่าย ๆ คือ สังคมชั้นต่ำ และสังคมชั้นสูง ส่วนอินเดีย มีการแบ่งสังคมออกเป็น ๔ ชั้น คือ กษัตริย์ พราหมณ์ แพศย์ และศูทร การแบ่งสังคมในลักษณะเช่นนี้ ก่อให้เกิดความเหลื่อมล้ำทางด้านปฏิบัติ ทำให้สังคมชั้นต่ำได้รับความกดดัน และตกอยู่ในภาวะจำยอม ในขณะที่เดียวกันก็พยายามดิ้นรนเพื่อให้พ้นจากสภาวะดังกล่าว

ภาพของสังคมทั้งในจีน และอินเดียในยุคนี้ จึงอยู่ในช่วงหัวเลี้ยวหัวต่อ เกิดการเปลี่ยนแปลงอย่างรุนแรง ทั้งในด้านความสัมพันธ์ทางสังคม ระเบียบของสังคม ซึ่งแสดงให้เห็นถึงความขัดแย้งทางความคิดระหว่างสิ่งเก่ากับสิ่งใหม่ ทั้งนี้เพื่อต้องการลดช่องว่างทางสังคมนั่นเอง

การแบ่งชนชั้นทางสังคม ในส่วนของจีน มาจากคติ หรือค่านิยมที่ถือมาตั้งแต่โบราณว่า คนเราเกิดมาไม่เท่าเทียมกัน ซึ่งคล้ายกับของอินเดีย เพราะอินเดียนั้น การแบ่งชนชั้นทางสังคมได้รับอิทธิพลจากคัมภีร์ทางศาสนาพราหมณ์ที่ถือถือมาแต่ดั้งเดิมว่า ความต่างกันอยู่ที่อินเดียความเชื่อของอินเดียนั้น เป็นพรหมบัญชา* ทำให้ความเข้มงวดในการแบ่งชนชั้นของทั้งสองสังคม มีความแตกต่างกันไปด้วย สังคมอินเดียถือว่าเป็นพรหมบัญชาที่ศักดิ์สิทธิ์ ใครล่วงละเมิดไม่ได้

ด้านเศรษฐกิจ บ้านเมืองในยุคของขงจื๊อและพระพุทธเจ้า เมื่อเปรียบเทียบกับดูแล้ว สภาพเศรษฐกิจบ้านเมืองในยุคของขงจื๊อ จะได้รับความกระทบกระเทือนจากภาวะสงครามค่อนข้างจะรุนแรงกว่า อินเดียสมัยพุทธกาล แม้จะมีสงครามสู้รบระหว่าง

* ดูรายละเอียดการแบ่งดังกล่าวใน งานังค์ ทองประเสริฐ, ผู้แปล, บ่อเกิดลัทธิประเพณีอินเดีย ภาค

๑-๓, (กรุงเทพฯ ๑ : ราชบัณฑิตยสถาน จัดพิมพ์, ๒๕๔๐), หน้า ๑๔.

แคว้น แต่ก็ในช่วง ๆ และแต่ละช่วงก็กินระยะเวลาไม่มากจนทำให้ระบบเศรษฐกิจโดยภาพรวมเสียหาย ภาพโดยรวมจึงมีความมั่นคงกว่าจีน

ด้านคติความเชื่อ จะเห็นได้ชัดเจนว่า เมื่อวิทยาการต่าง ๆ ยังไม่เจริญ มนุษย์ยังขาดความเข้าใจในธรรมชาติต่าง ๆ จึงทำให้มองปรากฏการณ์ต่าง ๆ ในลักษณะที่มี “เทวะ” อยู่เบื้องหลัง จีนในยุคของขงจื๊อ และอินเคียในยุคของพระพุทธเจ้า จึงหนีไม่พ้นในเรื่องของความเชื่อดังกล่าว แม้โดยชื่อจะเรียกแตกต่างกันก็ตาม แต่ว่าโดยสาระแล้ว แทบไม่ได้มีความแตกต่างอะไรเลย

๓. รัฐ

ทั้งขงจื๊อ และพระพุทธเจ้ามองรัฐในฐานะเป็นวิวัฒนาการทางสังคม รัฐเกิดขึ้นเพราะความจำเป็นทางสังคม นั่นคือการจัดแจงผลประโยชน์ให้เกิดความเป็นธรรม เป็นที่ยอมรับได้ทุกฝ่าย

ในทรรศนะของขงจื๊อ รัฐก็เปรียบเหมือนกับครอบครัวขนาดใหญ่ ครอบครัวเป็นรากฐานของรัฐ ครอบครัวมั่นคง รัฐก็มั่นคง ปึงเจกชนในสังคม เป็นกลไกที่เป็นเครื่องวัดความเจริญหรือความเสื่อมภายในรัฐ ดังนั้น เป้าหมายของรัฐในทรรศนะของขงจื๊อจึงอยู่ที่การส่งเสริม หรือเสริมสร้างสวัสดิภาพทางสังคมในด้านต่าง ๆ ซึ่งก็มีความคล้ายคลึงกับทรรศนะของพระพุทธเจ้า จะต่างก็ตรงที่ พระพุทธเจ้าวางเป้าหมายของรัฐสูงกว่า นั่นคือ แทนที่จะเพียงแค่ส่งเสริมสวัสดิภาพทางสังคม พระพุทธเจ้าทรงมองไปถึงว่า เป็นสถานที่ค้นหาสัจธรรม หรือความจริงสูงสุดด้วย ข้อความในอัครคัมภีร์สูตร บอกเราว่า ความสำคัญของรัฐอยู่ที่ การเป็นเครื่องมือให้บรรลุปเป้าหมายทางการเมือง และการสะกิดกันกิเลสอันไม่มีขอบเขตมิให้นำความเดือดร้อนมาสู่สังคมมนุษย์ด้วย ในขณะที่ขงจื๊อมองรัฐเป็นแค่เพียงเป็นที่อาศัยเพื่อแสวงหาความสุขของสังคมในโลกนี้เท่านั้น

ขงจื๊อได้เสนอรัฐในอุดมคติไว้ ๒ ประเภท คือ ๑) รัฐแบบสากลนิยม เป็นรัฐที่ไม่มีการแบ่งชนชั้นใด ๆ ประชาชนภายในรัฐอยู่ด้วยความเสมอภาค มีนักปกครองที่เป็นนักปราชญ์ และมีคุณธรรม ๒) รัฐแบบจุลสันติ เป็นรัฐที่มีการปกครองแบบพ่อปกครองลูก เป็นระบบการปกครองที่มีลักษณะเป็นกันเอง อยู่แบบด้อยที่ด้อยอาศัย เหมือน

ครอบครัวครอบครัวหนึ่ง ซึ่งมีพ่อเป็นผู้นำครอบครัว สมาชิกภายในครอบครัวเคารพกัน
ตามฐานะ และความสำคัญ

ในส่วน of พระพุทธเจ้า แม้พระองค์จะไม่ได้ตรัสถึงรัฐในอุดมคติโดยตรง
แต่ถ้าพิจารณาจากพระสูตร ทั้งในส่วนที่เป็นชาดกที่พรรณนาถึงการปกครอง และพระ
สูตรที่พระองค์ตรัสถึงจักรพรรดิผู้ทรงธรรม ซึ่งเป็นการกล่าวถึงอดีตชาติ ก็พอจะพอ
สันนิษฐานได้เบื้องต้นว่า การปกครองเช่นนั้น เป็นการปกครองในอุดมคติในขั้นต้นได้

ถ้าเราสันนิษฐานเช่นนั้น เราจะพบว่า การปกครองในอุดมคติของพระพุทธ
เจ้านั้น ผู้ปกครองจะต้องทรงคุณธรรม เป็นแบบอย่างที่ดีงามให้กับประชาชน ในพระ
สูตรตรัสถึงว่า^๓ ในวันอุโบสถ ผู้ปกครองในอุดมคติดังกล่าว จะต้องปฏิบัติพระองค์
เหมือนเป็นอุบาสก คือต้องถือศีล ฟังธรรมตลอดที่ทรงครองราชอยู่ และเมื่อเห็นว่าคน
ครองราชพอสมควรแล้ว ก็จะต้องสละตำแหน่ง ออกบวช บำเพ็ญเพียร หรือแสวงหาสัจ
ธรรมต่อไป

ทั้งขงจื้อและพระพุทธเจ้า มองรัฐในอุดมคติด້าย ๆ กัน คือ แห่งที่ไปรัฐดัง
กล่าวจะต้องปกครองโดยธรรม ถือธรรมเป็นใหญ่ ไม่มีการแบ่งชั้น โดยมีจุดมุ่งหมาย
อยู่ที่สวัสดิภาพ และความสงบสุขของเหล่าประชาชน

๔. ผู้ปกครอง

ในการปกครอง ผู้ปกครองย่อมมีความสำคัญ ซึ่งทั้งขงจื้อ และพระพุทธเจ้า
ตรัสไว้ในลักษณะใกล้เคียงกันมาก

ขงจื้อกล่าวไว้ว่า ผู้ปกครองเปรียบเสมือนลม ประชาชนเปรียบเหมือนหญ้า
หญ้าย่อมถูตามลม^๔ เช่นเดียวกับที่พระพุทธเจ้าได้ตรัสไว้ว่า เมื่อฝูงโคข้ามแม่น้ำไป ถ้า
โคจ่าฝูงไปตรง โคทั้งฝูงก็จะไปตรงด้วย ในหมู่มนุษย์ก็เช่นกัน ผู้ได้รับตำแหน่งให้เป็น
ใหญ่ ถ้าประพฤติดุชอบธรรม ประชาชนก็ประพฤติดุชธรรม^๕

^๓ ดูรายละเอียดใน จักรวรรดิสูตร ที.ป. ๑๑/๘๑-๑๐๓/๖๐-๗๕.

^๔ The Analects, Book XII : 19.

^๕ ยี่ ๔. ๒๑/๗๐/๑๑๕.

ผู้ปกครองในพระชนมของขงจื้อ และพระพุทธเจ้า จึงอยู่ในฐานะเหมือนเสาหลัก หรือหลักชัยของประเทศชาติ ชะตาชีวิตของประชาชนขึ้นอยู่กับผู้นำ หากผู้ปกครองปฏิบัติหน้าที่ของคนอย่างซื่อสัตย์ ประเทศชาติย่อมมั่นคง มีความเป็นอยู่ที่ดี

ทั้งขงจื้อ และพระพุทธเจ้า ได้กล่าวถึงคุณลักษณะของผู้ปกครองว่า จะต้องประกอบด้วยคุณธรรมเป็นหลัก ส่วนลักษณะปลีกย่อยอื่น ๆ มีกล่าวไว้ในลักษณะที่คล้าย ๆ กัน เช่นในเรื่องความรู้ความสามารถ อย่างน้อยที่สุดในเรื่องของการบริหารงาน และการบริหารบุคคล ขงจื้อกล่าวถึงนักปกครองที่เป็นนักปราชญ์ เช่นเดียวกับพระพุทธเจ้าที่ได้ตรัสถึงคุณลักษณะของความเป็นผู้รู้ในเรื่องการบริหารงานไว้ว่า จะต้องมีความซื่อสัตย์สุจริต รู้จักจัดแจงการงาน มีมนุษยสัมพันธ์ดี^๔ จลาลในหน้าที่ของตน เข้าใจปัญหาต่าง ๆ^๕ เป็นต้น

ถ้าจะตั้งคำถามว่า ขงจื้อ และพระพุทธเจ้าให้น้ำหนักอะไรมากที่สุดระหว่างผู้ปกครองที่เป็นปราชญ์ กับผู้ปกครองที่มีคุณธรรม เราคงจะตอบคำถามนี้ได้โดยไม่ยาก เพราะหากเราพิจารณาคุณค่าสอนของทั้งสองท่านแล้ว จะพบว่า ทั้งสองท่านให้น้ำหนักที่คุณธรรม

ขงจื้อเคยกล่าวไว้ว่า บัณฑิตย่อมเห็นคุณธรรมยิ่งกว่าปากท้อง และผู้มีเหริน (มนุษยธรรม) ย่อมไม่ทำลายเหริน (มนุษยธรรม) เพราะเห็นแก่ชีวิต (แต่) ยอมสละชีวิตเพื่อรักษาเหริน (มนุษยธรรม)ไว้^๖ ซึ่งก็ใกล้เคียงกับที่พระพุทธเจ้าได้ตรัสไว้ว่า จงสละอวัยวะเพื่อรักษาชีวิต จงสละชีวิตเพื่อรักษาธรรม

อนึ่ง ขงจื้อและพระพุทธเจ้า นอกจากจะมองนักปกครองในฐานะเป็นผู้ที่จะเข้ามาบริหารงานราชการแผ่นดินแล้ว ยังถือว่า ผู้ปกครองนั้นต้องเป็นแบบอย่างที่ดีงามให้กับผู้ปกครองด้วย ดังนั้น ทั้งขงจื้อและพระพุทธเจ้าจึงได้เน้นถึงการฝึกตน หรือการปฏิบัติตนให้เหมาะสมกับที่เป็นแบบอย่างที่ดีของผู้ปกครอง คุณสมบัติขั้นพื้นฐานที่ขงจื้อกำหนดคือ ต้องปกครองตนเองให้ได้เสียก่อน^๗ เช่นเดียวกับพระพุทธเจ้าที่เน้นเรื่องการ

^๔ อัง.ติก. ๒๐/๒๐/๑๖๓.

^๕ อัง. จตุกก. ๒๑/๑๔/๑๒๕๗.

^๖ เสถียร โพธิ์นันทะ, อ้างแล้ว, หน้า ๑๖๕.

^๗ ดู The Analects, Book XII : 161, 19. เป็นต้น

ฝึกฝนตนเองเป็นลำดับแรกก่อน อาจกล่าวได้ว่า ในเรื่องคุณสมบัติของนักปกครอง ทั้ง ขงจื๊อและพระพุทธเจ้า มองด้วยสายตาเดียวกัน

๕. เป้าหมายของการปกครอง

เป้าหมายของการปกครองเบื้องต้นของขงจื๊อ เพื่อความอยู่ดีกินดีของประชาชนในสังคม ส่วนเป้าหมายสูงสุดของขงจื๊ออยู่ที่ สร้างสังคมให้เสมอภาค เท่าเทียมกันหมด ไม่มีการแบ่งชนชั้น ที่เรียกว่า ด้าทัง ขณะที่พระพุทธเจ้าวางเป้าหมายเบื้องต้นไว้ที่ ความเป็นธรรมในสังคม ที่เรียกว่า ธรรมาธิปไตย และมีเป้าหมายถึงขั้นสูงสุดคือ พระนิพพาน นั้นหมายความว่า การปกครองที่ดีนั้น จะต้องสนับสนุนให้ประชาชนได้เข้าถึงความจริงขั้นสูงสุดด้วย

ทั้งขงจื๊อและพระพุทธเจ้ามองว่า เมื่อคนเข้าถึงเป้าหมายสูงสุดดังกล่าวแล้ว บทลงโทษ ระเบียบ หรือข้อกฎหมายต่าง ๆ ก็หมดความจำเป็น เพราะคนได้ยึดหลักธรรมเป็นหลักในการประพฤติปฏิบัติตนอยู่แล้ว

๖. หน้าที่ของผู้ปกครอง

ขงจื๊อและพระพุทธเจ้า มีแนวคิดที่คล้ายกันในเรื่องหน้าที่ของผู้ปกครองดังนี้ คือ

๑. สร้างความอยู่ดีกินดี และความศรัทธาเชื่อมั่นแก่ประชาชน

มองจากบริบทต่าง ๆ ทางสังคมในยุคขงจื๊อ พอจะสรุปได้ว่า ปัญหาการสร้างการอยู่ดีกินดีนั้น มาจากภาวะที่บ้านเมืองตกอยู่ในภาวะสงคราม สงครามทำให้ประชาชนขาดสวัสดิภาพ เพราะรัฐมุ่งแต่ด้านการรบ กระทั่งทำให้ขาดความใส่ใจในปัญหาเรื่องปากท้องของประชาชน ขงจื๊อจึงได้พยายามเน้นเรื่องนี้เป็นลำดับแรก

ขณะที่เมื่อเราพิจารณาจากบริบทคำสอนในพุทธปรัชญา เราอาจจะสรุปได้ว่าการขาดเสถียรภาพทางเศรษฐกิจ เพราะประชาชน รวมทั้งตัวผู้ปกครองขาดหลักธรรม นั่นคือหลักการสร้างความมั่นคงทางเศรษฐกิจ หรือที่เรียกว่า หลักทฤษฎีธรรมมีกัตถประโยชน์ ๔ ประการ^๕ คือ ๑) ขาดความขยันหมั่นเพียรในการประกอบกิจการงาน ข้อนี้

^๕ อัง. อัญญ. ๓๒/๕๔/๓๔๐.

นับเข้าในอบาย คือทางแห่งความเสื่อมจากโลกทรัพย์ด้วย ๒) การรู้จักอคตยอม ๓) การรู้จักเลือกคบแต่เพื่อนที่ดีงาม และ ๔) การรู้จักประมาณคน ปฏิบัติตนให้เหมาะสมกับฐานะ โดยเฉพาะทางด้านการเงิน

๒. ให้การศึกษาแก่ประชาชน

ทั้งขงจื้อ และพระพุทธเจ้า ต่างก็ให้ความสำคัญในเรื่องการศึกษา และถือว่า เป็นหน้าที่ของรัฐ โดยมีเป้าหมายอยู่ที่การหล่อหลอมจิตใจให้เกิดความดีงาม โดยเฉพาะขงจื้อจะมองการศึกษาในฐานะเป็นเครื่องมือในการปกครอง การศึกษาของในทรรณะของท่านก็เพื่อรับใช้บ้านเมือง และท่านเองก็ได้จัดตั้งโรงเรียนขึ้นมาเพื่อการนี้

คัมภีร์ค้ำสุ่ย ได้กล่าวถึงการแบ่งการศึกษาออกเป็น ๒ ระดับ^{๑๑} คือ ๑) การศึกษาสำหรับเด็ก ซึ่งจะต้องศึกษาเรื่องเกี่ยวกับมารยาทอันดีงาม และความประพฤติที่ดีงาม ๒) การศึกษาสำหรับผู้ใหญ่ มุ่งปลูกฝังจริยธรรมภายในจิตใจ และความเป็นระเบียบที่จะใช้ในสังคม ซึ่งเมื่อจบการศึกษาทั้ง ๒ ระดับนี้ไปแล้ว ก็จะสามารถสร้างประโยชน์แก่บ้านเมืองได้เป็นอย่างดี

ในขณะเดียวกัน พระพุทธเจ้า ทรงมองการศึกษาว่า เป็นสิ่งสำคัญที่ทำให้มนุษย์มีคุณค่าและเป็นประชาชนที่มีคุณภาพ ไม่ใช่เพื่อสนองความต้องการด้านการเมืองเหมือนอย่างขงจื้อ อย่างไรก็ตาม หากบุคคลในสังคมขัดเกลาตามหลักการนี้ บ้านเมืองก็จะได้รับประโยชน์อยู่ในตัวนั่นเอง

กล่าวโดยสรุป หน้าที่ของผู้ปกครองในทรรณะขงจื้อ และพระพุทธเจ้า ต่างก็มีเป้าหมายอันเดียวกัน คือ บำบัดทุกข์ บำรุงสุขให้แก่ผู้ได้ปกครองด้วยความถูกต้อง และเป็นธรรม ผู้ปกครองที่ขาดความรับผิดชอบ ขาดคุณธรรม หาใช่ผู้ปกครองไม่

๓. หลักการปกครอง

เพื่อให้ประเด็นชัดเจนยิ่งขึ้น ผู้วิจัยของนำประเด็นปัญหา ๓ ประการต่อไปนี้ มาวิเคราะห์ถึงหลักการปกครองขงจื้อ และพระพุทธเจ้า

^{๑๑} อากากรณ์ โรจนวรรณสินธุ์, การศึกษาเปรียบเทียบแนวความคิดทางเมืองของขงจื้อและเหมาเจ๋อตง, (วิทยานิพนธ์มหาบัณฑิต ภาควิชาปรัชญา คณะอักษรศาสตร์ จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย, ๒๕๒๖), หน้า ๔๔.

๑. วรรณคดีเกี่ยวกับการเมือง
๒. วรรณคดีเกี่ยวกับปัญหาทางการเมือง
๓. วรรณคดีในการแก้ปัญหาทางการเมือง

๑. วรรณคดีเกี่ยวกับการเมือง

ขงจื๊อมองการเมืองเป็นเรื่องของผลประโยชน์ ขงจื๊อนี้เนื่องมาจากสถานการณ์ทางการเมืองในยุคขงจื๊อ เป็นยุคที่เจ้าครองนครทั้งหลายต่างแย่งชิงกันเป็นใหญ่ พวกขุนนางฉ้อราษฎร์บังหลวง กอบโกยผลประโยชน์จากประชาชนมาสู่ตนเอง และพวกพ้องเกิดสงครามเพื่อแย่งชิงความเป็นใหญ่ เกิดรัฐประหารบ่อยครั้ง ซึ่งแต่ละครั้ง ประชาชนไม่ได้รับประโยชน์อะไรเลย

ขงจื๊อมองการแสวงหาผลประโยชน์ทางการเมืองเหล่านี้ว่าเป็นเรื่องที่เลวร้าย โดยกล่าวเปรียบเทียบกับ รัฐบาล หรือนักการเมืองที่กดขี่ข่มเหงประชาชนนั้น ร้ายยิ่งกว่าเสือเสียอีก^{๑๑} รัฐบาลจึงจะต้องใช้อำนาจ และทำหน้าที่จัดสรรประโยชน์เพื่อให้เกิดความเป็นธรรมในสังคม การเมืองจึงไม่ใช่เรื่องของอำนาจเท่านั้น หากแต่มีความหมายกว้างไปถึงจุดมุ่งหมายของชีวิตทั้งหมดด้วย กล่าวคือ ระบบการเมืองการปกครองนั้นแหละจะเป็นเครื่องมือให้คนบรรลุถึงเป้าหมายของชีวิต

ขณะที่พระพุทธเจ้าทรงมองว่า การเมืองเป็นเรื่องของศีลธรรม^{๑๒} การปกครองบ้านเมืองให้มีความสงบสุข ไม่ว่าจะเป็นระดับบุคคล หมู่คณะ สังคม หรือระหว่างประเทศ ล้วนเป็นเรื่องของศีลธรรม ดังนั้น พระองค์จึงตรัสว่า ธรรมเท่านั้นประเสริฐที่สุดในสังคมนมนุษย์ ทั้งในโลกนี้ และโลกหน้า^{๑๓}

^{๑๑} เต๋อเถอร์ โปอินันทะ, เมธีตะวันตก, พิมพ์ครั้งที่ ๔ (กรุงเทพฯ : สำนักพิมพ์บรรณาคาร, ๒๕๒๒), หน้า ๑๑๕.

^{๑๒} พุทธทาส, สังคณนิยตามหลักพุทธศาสนา, (กรุงเทพฯ : พ.ธ.ก. การพิมพ์พระนคร, ๒๕๑๔), หน้า ๓๗.

^{๑๓} ที.ปา. ๑๑/๑๓๐/๕๗.

๒. วรรณคดีเกี่ยวกับปัญหาทางการเมือง

ทั้งขงจื้อ และพระพุทธเจ้ามองว่า การขาดคุณธรรม เป็นต้นเหตุแห่งปัญหาทางการเมืองทั้งปวง โดยขงจื้อเห็นว่า ปัญหาต่าง ๆ ที่เกิดขึ้นในสังคม ไม่ว่าจะเป็นความเดือดร้อนของประชาชน การประพฤติทุจริตในหน้าที่ของผู้ปกครอง ปัญหาความขัดแย้งทางการเมือง ล้วนเกิดมาจากการขาดคุณธรรม โดยเฉพาะหลักธรรมที่ขงจื้อเรียกว่า มนุษยธรรม (เหริน) อันได้แก่การรักเพื่อนมนุษย์

พระพุทธเจ้า ก็มุ่งไปยังกิเลสของมนุษย์ โดยเฉพาะกิเลสที่เป็นรากฐานสำคัญ ๓ ประการ อันได้แก่ ความโลภ ความโกรธ และความหลง ความโลภ ทำให้นักการเมืองแสวงหาผลประโยชน์แก่ตัวโดยไม่คำนึงถึงความเดือดร้อนของประชาชน ความโกรธ ทำให้นักการเมืองใส่ร้ายป้ายสี หาทองถิ่นแก่ลึงกัน หรือเบียดเบียนกันด้วยประการต่าง ๆ ความหลง ทำให้นักการเมืองกระทำการต่าง ๆ ด้วยการขาดความรอบคอบ ปลอ่ยปละละเลยปัญหาต่าง ๆ ของบ้านเมือง

๓. วรรณคดีในการแก้ปัญหามติทางการเมือง

ขงจื้อกล่าวไว้ว่า การปกครองหมายถึงการแก้ไขให้ถูกต้อง ถ้านำประชาชนด้วยความถูกต้อง ใครเล่าจะกล้าออกนอกกฎทาง^{๑๑} คำว่า แก้ไขให้ถูกต้องในความหมายของขงจื้อ หมายถึง การแก้ไขข้อให้ถูกต้อง^{๑๒} หมายความว่า มีข้ออย่างไรก็ปฏิบัติให้ถูกต้องตามหน้าที่ที่ชื่อนั้น ๆ ต้องกระทำ เช่น ชื่อ นักปกครอง ต้องปฏิบัติตามหน้าที่ของนักปกครอง เป็นพ่อ แม่ ก็ปฏิบัติให้ถูกต้องตามหน้าที่ของความเป็นพ่อ เป็นแม่ เป็นต้น

ขงจื้อมองว่า ปัญหาต่าง ๆ ไม่ว่าจะเป็นปัญหาสังคม การเมือง ล้วนมีบ่อเกิดมาจากคนไม่ปฏิบัติตามหน้าที่ของตนเอง การแก้ไขปัญหาก็ต้องเริ่มที่ทุกคนในสังคมหันมาตรวจสอบดูหน้าที่ของตน แล้วปฏิบัติตามหน้าที่นั้น ๆ ขงจื้อไม่เชื่อว่า การปกครองในระบบใดทั้ง และชีวิตของเขาจะสำเร็จได้ด้วยการใช้อำนาจ แต่ต้องเริ่มจากจิตสำนึกร่วมภายในของแต่ละคน ถ้าทุกคนแก้ไขตัวเองให้ถูกต้องแล้ว สังคมโดยรวมก็จะเกิดสันติสุขเอง

^{๑๑} The Analects, Book XIII : 18.

^{๑๒} Ibid. Book XIII : 17.

ในส่วนของพระพุทธเจ้า พระองค์ก็ตรัสไว้เช่นเดียวกันว่า “จงเตือนตนด้วยตน”^{๑๖} “ผู้ชนะข้าศึกจำนวนพันคุณพันครั้งในสงคราม หาชื่อว่าชนะยอดเยี่ยมไม่ แต่ผู้ชนะตนได้ ชื่อว่าผู้ที่ชนะยอดเยี่ยม”^{๑๗} หรือ “บัณฑิตพึงตั้งตนในคุณความดีก่อน แล้วจึงสอนผู้อื่นในภายหลัง”^{๑๘} เป็นต้น

ทั้งขงจื้อและพระพุทธเจ้า ต่างก็มีแนวโน้มในทางแก้ปัญหาลักษณะเดียวกัน คือ ต้องเริ่มที่ตัวบุคคล กล่าวคือ การจะแก้ไขปัญหอะไรก็ตาม ต้องแก้ไขที่ตนเองก่อน โดยให้คนตั้งอยู่ในคุณธรรม ปราศจากอคติทั้งปวงแล้ว ย่อมสามารถปกครองผู้อื่นได้ ดังที่ขงจื้อได้กล่าวไว้ว่า ห่างไท่กอนทงจิดิต ประชาชนก็นิยมรักใคร่ หากยกย่องคนทงจิดิต ไม่นำพาคนสุจิดิต ประชาชนก็จะหม่นนิยมนรักใคร่”^{๑๙} ซึ่งก็สอดคล้องกับที่พระพุทธเจ้าได้ตรัสไว้ว่า บุคคลผู้สมบูรณ์ด้วยศีล และเห็นชอบคำว่า อยู่ในธรรม กล่าวคำสัตย์ ทำหน้าที่ของคน ย่อมเป็นที่รักของประชาชน”^{๒๐}

อย่างไรก็ตาม เมื่อก้าวถึงการแก้ไขปัญหา ทั้งขงจื้อ และพระพุทธเจ้าก็ได้เสนอหลักการที่จะเข้ามาช่วยในการบริหารราชการแผ่นดินไว้ ๒ หลักใหญ่ ๆ คือ หลักกฎหมาย กับหลักศีลธรรม โดยที่ทั้งสองท่าน ได้ให้น้ำหนักที่หลักศีลธรรมก่อน หลักกฎหมายจะเป็นเครื่องมือในสนับสนุนการปกครองอีกชั้นหนึ่ง เพื่อป้องกันในกรณีที่มีการกระทำที่เป็นการล่วงละเมิดสิทธิและเสรีภาพของบุคคลอื่น

เป้าหมายในการใช้หลักกฎหมาย และหลักศีลธรรมในทรรศนะของขงจื้อ และพระพุทธเจ้าคล้ายกันคือเพื่อ ป้องกันไม่ให้คนประพฤติดิฉิน มิใช่เพื่อการลงโทษ โดยเฉพาะส่วนตัวของขงจื้อแล้ว ไม่เห็นด้วยอย่างยิ่งที่จะใช้กฎหมายเพื่อเป็นเครื่องมือลงโทษบุคคลผู้กระทำผิด เพราะหากทำเช่นนั้น “ประชาชนจะหลีกเลี่ยง จะไม่มีความละอาย” แต่ถ้าใช้หลักศีลธรรม “ประชาชนจะละอายในสิ่ง (ชั่ว) ที่ตนกระทำ”^{๒๑}

^{๑๖} พ.ร. ๒๕/๓๓๖/๑๕๑.

^{๑๗} พ.ร. ๒๕/๑๐๓/๖๒.

^{๑๘} พ.ร. ๒๕/๑๕๔/๘๑.

^{๑๙} เสถียร โพธิ์นันทะ, อ้างแล้ว, หน้า ๑๕๔.

^{๒๐} พ.ร. ๒๕/๒๑๓/๑๐๐.

^{๒๑} The Analects, Book II : 3.

ครั้งหนึ่งจึงถามขงจื้อเรื่องการปกครองว่า ถ้าสมมติว่า จะนำผู้ไม่ปฏิบัติตามกฎความดีของผู้ปฏิบัติตามกฎหมาย จะเป็นอย่างไร ขงจื้อจึงได้ตอบว่า ทำไม่จะต้องทำเช่นนั้น เพราะเพียงแต่ท่านต้องการให้ประชาชนเป็นคนดีด้วยจริงใจแล้ว ประชาชนก็จะดีเอง คุณธรรมของคนดี อาจเปรียบได้กับลม คุณธรรมสามัญอาจเปรียบได้กับหญ้า หญ้าที่อยู่ได้ลม มีแต่จะลู่ตามลม^{๒๒}

การที่ขงจื้อคัดค้านกฎหมายเพียงอย่างเดียวในการปกครอง ด้วยเหตุผล ๒ ประการ คือ^{๒๓}

๑. กฎหมายมีขอบเขตจำกัดในการปฏิบัติ

๒. หากประชาชนอยู่ในศีลธรรมแล้ว ไม่จำเป็นต้องมีกฎหมาย

อย่างไรก็ตาม การปกครองกับการลงโทษก็ต้องควบคู่กันไป แต่การลงโทษนั้น จะต้องตั้งอยู่บนพื้นฐานมนุษยธรรม นั่นคือ การลงโทษต้องเป็นไปเพื่อการขัดเกลาในกรณีที่ใช้การชักนำไม่ได้ผลแล้วเท่านั้น

สอดคล้องกับการบัญญัติกฎหมายของพระพุทธเจ้าที่ปรากฏในคัมภีร์พระวินัย คือมุ่งให้เข้าถึงและได้ประโยชน์จากธรรม^{๒๔} ถ้าหากบุคคลอยู่ในศีลธรรม กฎหมายก็ไม่ใช่ว่าจำเป็น

^{๒๒} Ibid., Book II : 19.

^{๒๓} Leonard Shlien Hsu, *Political Philosophy of Confucianism*, (London : Curzon Press, 1975), p.159.

^{๒๔} พระธรรมปิฎก, นิตยาสถ์แนวพุทธ, (กรุงเทพฯ ๑ : สหธรรมนิมิต, ๒๕๔๑), หน้า ๔.

บทที่ ๕

สรุปผลการวิจัย ข้อวิจารณ์ และข้อเสนอแนะ

๑. สรุป

จากการศึกษาเปรียบเทียบแนวความคิดทางการเมืองทั้งขงจื้อ และพุทธปรัชญาเถรวาท ได้ข้อสรุปที่น่าสนใจเป็นประเด็น ๆ ดังต่อไปนี้

ก. ทรรศนะเกี่ยวกับรัฐ

๑. ทั้งขงจื้อและพุทธปรัชญาเถรวาทมองรัฐในแง่ของวิวัฒนาการ ขงจื้อมองว่าวิวัฒนาการนี้ มีการแบ่งชั้นสูงต่ำของบุคคล ความสูงต่ำนี้เป็นที่มาของการปกครอง ขณะที่พุทธปรัชญาเถรวาทมองวิวัฒนาการในเชิงปริมาณ คือเริ่มต้นจากความเรียบง่ายไปสู่ความสลับซับซ้อน

๒. ทั้งขงจื้อ และพุทธปรัชญาเถรวาทมองจุดมุ่งหมายของรัฐอยู่ที่การส่งเสริมสวัสดิภาพของประชาชน เป็นตัวกลางที่จะคอยประสานความขัดแย้งภายในประเทศชาติ เพื่อให้ทุกฝ่ายยอมรับโดยความเป็นธรรม

๓. ขงจื้อกล่าวถึงรัฐในอุดมคติว่า ควรเป็นรัฐที่ทุกคนในโลกเป็นเพื่อนกันหมด ไม่มีการแบ่งพรรคแบ่งพวก ไม่มีการแบ่งเชื้อชาติ มีผู้นำเพียงคนเดียว โดยประชาชนเป็นผู้เลือกขึ้นมา และผู้นำจะต้องทรงไว้ซึ่งคุณธรรม ขณะที่พุทธปรัชญาเถรวาทไม่ได้กล่าวถึงรัฐในอุดมคติไว้โดยตรง แต่มีพระสูตรที่ตรัสถึงพระเจ้าแผ่นดินในอัสสิริชาติที่ทำให้ดูเหมือนว่าเป็นรัฐในอุดมคติได้

ข. ทรรศนะเกี่ยวกับผู้ปกครอง

๑. ขงจื้อมองผู้ปกครองในฐานะเป็นผู้ที่ต้องเข้าจัดการ แก้ไข ปรับปรุงชีวิตความเป็นอยู่ของประชาชน ให้มีความอยู่ดีกินดี ประเทศชาติมีความมั่นคง ขณะที่พุทธปรัชญาเถรวาท มองผู้ปกครองในฐานะเป็นตัวกลางที่จะคอยจัดแจง หรือจัดสรรผลประโยชน์ให้เป็นที่ยอมรับ

๒. ในทรรศนะของขงจื้อ และพุทธปรัชญาเถรวาท ผู้ปกครองต้องเป็นผู้ทรงความรู้ และคุณธรรม มีบุคลิกที่ดีงามทั้งภายในและภายนอก พร้อมทั้งจะเป็นแบบอย่างที่ดีงามให้กับประชาชนด้วย

๓. ผู้ปกครองควรในพระชนะขงจื้อควรมีหนึ่งเดียว และมีอำนาจสูงสุด ใครจะละเมิดมิได้ ประชาชนต้องให้ความเคารพในฐานะสูงสุด เหมือนดังโอรสสวรรค์ ขณะที่พุทธปรัชญาเถรวาทไม่ได้ให้ความสำคัญ แค้นันไปกับการเอื้อประโยชน์สุขมากกว่า

ก. พระชนะเกี่ยวกับการปกครอง

๑. ขงจื้อมองการปกครองในลักษณะของการเข้าไปจัดการให้เกิดความถูกต้อง คิงาม โดยกระบวนการจัดการนี้ต้องเริ่มต้นที่ตนเองก่อน ตนเองก่อน ขณะที่พุทธปรัชญาเถรวาทมองการปกครองว่า เป็นเรื่องของการสร้างสันติสุขให้เกิดขึ้นในสังคม ระบบการปกครอง รวมทั้งตัวผู้ปกครองจะต้องเอื้ออำนวยต่อวัตถุประสงค์ดังกล่าว

๒. ขงจื้อเน้นการศึกษาที่มีความจำเป็นอย่างยิ่งต่อการปกครอง ขณะที่พุทธปรัชญาเน้นที่คุณธรรม ขงจื้อมีความเชื่อว่า การศึกษาจะช่วยให้คนสามารถแยกความผิดชอบ ชั่ว ดีได้ ขณะที่พุทธปรัชญามองว่า การศึกษาถ้าขาดคุณธรรมก็ไม่อาจสร้างสรรค์สังคมให้เกิดความคิงามได้

๓. ทั้งขงจื้อ และพุทธปรัชญาเถรวาทมองว่าการปกครองควรใช้หลักคุณธรรมนำหน้ากฎหมาย กฎหมายควรเป็นเครื่องมือสำรองในกรณีที่ควรขาดคุณธรรมยึดเหนี่ยวแล้วเท่านั้น

๒. ข้อวิจารณ์

ทั้งขงจื้อ และพระพุทธเจ้าเห็นว่า ปัญหาทางการเมืองนั้น มีเรื่องสำคัญที่ต้องเข้าไปดำเนินการ ๒ เรื่องด้วยกันคือ

๑. ปัญหาเกี่ยวกับตัวผู้ปกครอง

๒. ปัญหาเกี่ยวกับหลักการปกครอง

ปัญหาแรก เกี่ยวข้องกับตัวบุคคล ซึ่งเป็นเรื่องสำคัญเร่งด่วนของการปกครอง ภาพเหตุการณ์บ้านเมืองในช่วงสมัยขงจื้อ และพระพุทธเจ้า ส่อไปในทางที่ ผู้ปกครองเห็นแก่ประโยชน์ส่วนตัว ไม่ได้เป็นผู้ปกครองที่จะเข้ามาเพื่อแก้ไขปัญหามันเมือง หรือบางทีก็ตั้งใจเข้ามาทำประโยชน์ แต่เมื่ออยู่ในอำนาจนานเข้าก็เริ่มหลงอำนาจ และใช้อำนาจไปในทางมิชอบ หลักธรรมต่าง ๆ ที่ทั้งขงจื้อ และพระพุทธเจ้าเสนอ ส่วนหนึ่งจึงเป็นไปเพื่อต้องการแก้ไขปัญหาดังกล่าวเกี่ยวกับตัวผู้ปกครอง

ปัญหาค่อมมา เกี่ยวข้องกับหลักการปกครอง ซึ่งเปรียบเสมือนเครื่องมือในการบริหารประเทศ ทั้งขงจื้อ และพระพุทธเจ้าต่างก็ให้ความสำคัญที่ศีลธรรม แต่ในขณะที่เดียวกันก็มองเห็นความจำเป็นของหลักกฎหมายที่จะต้องเข้ามาช่วยเสริมในกรณีหลักศีลธรรมทำหน้าที่ได้ไม่เต็มที่

ความแตกต่างกันอยู่ที่วิธีการในการนำเสนอ เนื่องจากขงจื้ออยู่ในฐานะนักการเมือง อย่างน้อยที่สุด ท่านก็เคยรับราชการ รั้งใช้บ้านเมืองในช่วงชีวิตของท่าน ดังนั้น แนวทางแก้ไขปัญหามาของท่านจึงสามารถเสนอแนวทางแก้ต่อตัวผู้ปกครองได้โดยตรง จะเห็นได้จากในช่วงที่ท่านมีชีวิตอยู่ ท่านพยายามเดินทางไปยังรัฐต่าง ๆ เพื่อเสนอแนวทางในการปกครองแก่เจ้าครองรัฐ ซึ่งก็ได้รับการตอบสนองบ้าง ถูกปฏิบัติเสียบ้าง ในขณะที่พระพุทธเจ้า ท่านดำรงภาวะเป็นนักบวช คำสอนทางการเมืองของพระองค์ จึงไม่ได้นำเสนอโดยตรงเหมือนอย่างขงจื้อ อย่างไรก็ตาม พระองค์ก็พยายามใช้ความเคารพ ศรัทธาที่ชนชั้นปกครองมีต่อพระองค์ แล้วก็ค่อย ๆ นำเสนอตามจังหวะ และโอกาส การนำเสนอของพระองค์จึงกระทำในฐานะเป็นนักสอนศาสนา ที่เป็นธรรมราชา ไม่ใช่เป็นการเมืองเหมือนอย่างขงจื้อ

๓. ข้อเสนอแนะ

จากการที่ได้ศึกษาเปรียบเทียบปรัชญาทางการเมืองของขงจื้อ และพุทธปรัชญาเถรวาทแล้ว ทำให้ทราบว่า ปรัชญาตะวันออกมีสิ่งที่น่าสนใจอยู่ในตัวเอง โดยเฉพาะการนำมาปฏิบัติ ปรัชญาทางการเมืองก็เป็นศาสตร์หนึ่ง ที่มีการนำมาปฏิบัติจากหลักคำสอนของขงจื้อกับพระพุทธเจ้านั้นคือ การนำหลักศีลธรรมเข้ามาแก้ไขปัญหาทางการเมือง

ในปรัชญาของขงจื้อกับพุทธปรัชญาเถรวาท ที่ผู้วิจัยนำเสนอไปนั้น เป็นเพียงมุมมองหนึ่งเท่านั้น เพราะยังมีประเด็นอื่นอีกมากที่น่าสนใจ ดังนั้น ผู้ที่สนใจในปรัชญาจีนและอินเดีย สามารถที่จะศึกษาถึงพัฒนาการทางความคิดในประเด็นต่าง ๆ ไม่ว่าจะเป็น การศึกษาเปรียบเทียบคัมภีร์แห่งการเปลี่ยนแปลง (I Ching) กับกฎไตรลักษณ์ในพุทธปรัชญาเถรวาท, ศึกษาวิเคราะห์แนวความคิดของขงจื้อที่มีอิทธิพลต่อครอบครัว,

หรือศึกษาเปรียบเทียบปรัชญาของเม้งจื้อกับพุทธ โจนอาจารย์ ผู้เป็นศิษย์ของขงจื้อและ
พระพุทธองค์ ล้วนเป็นประเด็นที่น่าศึกษาอย่างยิ่ง

ภาคผนวก

ก. ประวัติของขงจื๊อ

๑. ภาคประวัติ

อายุ เหตุการณ์ที่สำคัญ

เกิดปีที่ ๒๑ ในสมัยพระเจ้าหลิงกงแห่งราชวงศ์โจว ปีที่ ๒๒ แห่งรัฐการครอง
ราชของพระเจ้าเจ้าเซียงแห่งรัฐหลู่ ขงจื๊อเกิดที่เมืองโจว รัฐหลู่
ปัจจุบันอยู่ในมณฑลซานตง สืบเชื้อสายมาจากมาจากรวรรณะ
จื๊อ ก่อนพุทธประณิพพาน ๘ ปี (ก่อน ค.ศ. ๕๕๑) บิดาชื่อ
เหอ อาชีพรับราชการทหาร ส่วนมารดาชื่อเจินจ้าย แซ่เอียน

๓ บิดาถึงแก่กรรม

๘ ชอบเลียนแบบการประกอบพิธีกรรมทางศาสนา

๑๕ ศึกษาหาความรู้กับผู้รู้ทั้งหลาย

๑๗ มารดาถึงแก่กรรม

๑๘ แต่งงาน มีบุตร ๑ คน ชื่อหลี่ และเริ่มรับราชการในรัฐหลู่
มีหน้าที่ดูแลยุ้งฉาง และที่ดินสาธารณะประโยชน์

๓๔ เดินทางไปแคว้นโจว เพื่อเรียนจารีต

๓๕ เดินทางไปรัฐฉีเพื่อแสวงหาอำนาจทางการเมือง แต่ไม่ชอบใจ ใน
การปกครองของรัฐฉี จึงไม่มีบทบาทอะไร นอกจากสอน
หนังสือ และชื่นชมคนดี

๔๒ เดินทางกลับรัฐหลู่ แต่สภาพการเมืองมีแต่ความวุ่นวาย จึงไม่เข้ารับราชการ
แต่ศึกษาคัมภีร์กวีนิพนธ์ คัมภีร์ประวัติศาสตร์ คัมภีร์
จารีต และดนตรี จนมีความรู้ มีลูกศิษย์เข้ามาศึกษาด้วยมาก
มาย

๕๑ เจ้าหลู่ตึงกง แต่งตั้งให้ดำรงตำแหน่งคงตูไจ้ เทียบกับนายกเทศมนตรี
ปัจจุบัน ผลงานดีเด่นมาก จึงได้เลื่อนเป็นจื๊อคง เทียบได้กับ
รัฐมนตรีว่าการกระทรวงปัจจุบัน

๕๖ เจ้าหญิงตึงกง แต่งตั้งให้ดำรงตำแหน่งซือโต้ว เทียบได้กับรัฐมนตรีว่าการกระทรวงยุติธรรม แต่อยู่ในตำแหน่งได้ ๓ เดือนก็ลาออก เพราะเจ้าหญิงตึงกงละเลยต่อหน้าที่สำคัญของผู้ปกครอง และถือเป็นจุดเริ่มต้นของจื้อที่เดินทางออกขายความคิดเป็นเวลาถึง ๑๓ ปี

๕๗ พักอยู่ที่รัฐเว่ยกับสหยาผู้รู้ใจชื่อฉีป้ออี และหลู่ตึงกงสวรรคต หลู่ไอกงผู้เป็นโอรสได้ขึ้นครองราชแทน

๖๐ ชีวิตได้รับความลำบากที่รัฐเว่ย ผ่านรัฐซ่ง จากรัฐซ่งถึงรัฐฉิน ถึงกับกล่าวว่า “เมื่ออายุย่างเข้า ๖๐ ปี แม้หูดจะได้ขึ้นสิ่งที่ไม่ใจใดๆ ก็ไม่ทำให้อารมณ์ฉันอ่อนไหวได้

๖๓ ถูกล้อมที่ชายแดนรัฐจู่

๖๔ เดินทางกลับรัฐหลู่ในสมัยของหลู่ไอกงครองราช ใช้เวลาสอน หนังสือเป็นจำนวนมาก

๖๕ ศิษย์เอกคนโปรดสองคนคือ เหยียนหุ่ย และโจหยู เสียชีวิต

๖๖ ขงจื้อเสียชีวิต เดือนเมษายน ปีที่ ๑๖ แห่งการปกครองของหลู่ไอกง

ปัจจุบันวาจา : ภูเขาอันศักดิ์สิทธิ์กำลังทลาย หลังคาบ้านกำลังผุ่กร่อน ชายชรา ผู้ปราชญ์เปรี๊ยะ กำลังอ่อนแอ

๒. ปาณนิพนธ์ประวัติศาสตร์

๑. อี้จิง (I Ching) ดำรงว่าด้วยความเปลี่ยนแปลง

๒. ชูจิง (Shu Ching) ดำรงว่าด้วยประวัติศาสตร์

๓. ชือจิง (Shih Ching) ดำรงว่าด้วยกาพย์กลอน

๔. หลี่จี้ (Li Chi) ดำรงว่าด้วยระเบียบพิธีกรรมต่าง ๆ

๕. ชุนจิว (Ch'un Ch'iu) ดำรงว่าด้วยจดหมายเหตุ และพงสาวดารต่าง ๆ

๖. ลุ่นชู้ (The Analects) รวบรวมบทสนทนาของขงจื้อ

๗. คัมภีร์เม่งจื้อ (The Book of Mencius) รวบรวมคำสอนของเม่งจื้อ ศิษย์คนสำคัญ

๘. คัมภีร์มหาศึกษาบท (The Doctrine of the Mean) ว่าด้วยหลักการศึกษา

๕. ทางสายกลาง เป็นคัมภีร์ว่าด้วยมรรควิธีในการปฏิบัติตน

ข. พระประวัติของพระพุทธเจ้า

๑. ภาคพระประวัติ

พระชนมายุ เหตุการณ์สำคัญ

ประสูติ วันศุกร์ ปีก่อ วันเพ็ญเดือน ๖ ก่อนพุทธศก ๘๐ ปี ที่สวนลุมพินี
ระหว่างกรุงกบิลพัสดุ์กับเทวทหะ เป็นพระราชโอรสของพระเจ้าสุทโธทนะ และพระนางสิริมหามายา

๕ วัน พระเจ้าสุทโธทนะเชิญพราหมณ์ ๑๐๘ มาเลี้ยงอาหารและ
ขนานพระนามว่า “สิทธัตถะ”

๗ วัน พระมารดาสวรรคต

๗ พรรษา ศึกษาศิลปวิทยาสำนักครูวิศวามิตร

๑๖ พรรษา อภิเสกสมรสกับนางยโสธรา มีพระราชโอรส ๑ พระองค์ ทรง
พระนามว่า ราหุล

๒๕ เสด็จออกบวชแสวงหาทางหลุดพ้น และหลังจากนั้น ๖ ปี ก็ได้ตรัสรู้เป็น
พระสัมมาสัมพุทธเจ้า ,

๓๕-๔๐ ทรงสั่งสอนเวไนยสัตว์

๘๐ ดับขันธปรินิพพาน ที่เมืองกุสินารา

ปัจฉิมวาจา : อูกริกษุทั้งหลาย บัดนี้เราขอเตือนเธอทั้งหลายว่า สังขาร
ทั้งหลายล้วนมีความเสื่อมไปเป็นธรรมดา เธอทั้งหลายจงยัง
กิจทั้งปวงให้บริบูรณ์ ด้วยความไม่ประมาทเถิด

๒. ภาคนิพนธ์ประวัติศาสตร์

๑. พระวินัยปิฎก มี ๒๑,๐๐๐ พระธรรมขันธ์

๒. พระสุตตันตปิฎก มี ๒๑,๐๐๐ พระธรรมขันธ์

๓. พระอภิธรรมปิฎก มี ๔๒,๐๐๐ พระธรรมขันธ์

รวมเรียกว่า พระไตรปิฎก มีทั้งหมด ๘๔,๐๐๐ พระธรรมขันธ์ พิมพ์เป็นเล่ม

ได้ ๔๕ เล่ม

บรรณานุกรม

ก. เอกสารชั้นปฐมภูมิ

พระไตรปิฎกภาษาไทย ฉบับมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, กรุงเทพมหานคร : โรงพิมพ์
มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, ๒๕๓๕.

Max Muller, (ed.), **The Sacred Books of The East Vol. iii** : Delhi : Motilall
Banarsidass, 1966.

_____. **The Sacred Books of The East vol. xvi** : Delhi : Motilall Banarsidass,
1966.

_____. **The Sacred Books of The East vol. xxvi** : Delhi : Motilall Banarsidass,
1966.

_____. **The Sacred Books of The East vol. xxvii** : Delhi : Motilall Banarsidass,
1966.

Arther Waley, (trans.). **The Analects of Confucius**. New York : A Vintage
Book, 1938.

Ezra Pound, (trans.). **The Great Digest, The Unwobbling, The A nalects**. New
York : A New Directions Book, 1969.

ข. เอกสารทุติยภูมิ

ก. ภาษาไทย

โกวิท วงศ์สุวรรณ. **รัฐศาสตร์กับการเมือง**. กรุงเทพมหานคร : เลิฟแลนด์ลิพเพรส,
๒๕๓๔.

คาร์ล ชสเปิร์ส. **ขงจื้อ: ผู้พลิกพันโบราณ**. โกมุทที ปวัฒนา ผู้แปล, กรุงเทพมหานคร :
สำนักพิมพ์สมิต, ๒๕๓๒.

จ้านงค์ ทองประเสริฐ, ผู้แปล. **บ่อเกิดลัทธิประเพณีจีน ภาค ๑-๓**. พิมพ์ครั้งที่ ๒.
กรุงเทพมหานคร : ราชบัณฑิตยสถาน จัดพิมพ์, ๒๕๓๗.

- _____ บ่อเกิดลัทธิประเพณีอินเดีย. เล่ม ๑ ภาค ๑-๔. พิมพ์ครั้งที่ ๒.
กรุงเทพมหานคร : อรุณการพิมพ์, ๒๕๓๘.
- _____ อู่อารยธรรมตะวันออก. เล่ม ๑- ๔. กรุงเทพมหานคร : สำนักพิมพ์ สมาคม
สังคมศาสตร์แห่งประเทศไทย, ๒๕๑๑.
- _____ พุทธศาสนากับสังคมและการเมือง. กรุงเทพมหานคร : แพรววิทยา, ๒๕๒๐.
- _____ ศาสนาปรัชญาประยุกต์. กรุงเทพมหานคร : คอมแพคท์พริ้นท์, ๒๕๓๕.
- จรรยา สุทธิญาโณ,พระมหา. รัฐธรรม. กรุงเทพมหานคร : ธรรมสภา, ๒๕๔๑.
- จินดา จันทรแก้ว. ศาสนาปัจจุบัน. กรุงเทพมหานคร : โรงพิมพ์มหาจุฬาลงกรณราช
วิทยาลัย, ๒๕๓๕.
- ชัยชนะ พินานแมน. ประวัติความคิดทางการเมืองตะวันออก:อินเดียจีน. เอกสารศูนย์
วิจัย คณะรัฐศาสตร์ มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์, ๒๕๓๗.
- เทพเวที, พระ. (ประยุทธ์ ปยุตโต). ธรรมบุญชีวิต. กรุงเทพมหานคร : โรงพิมพ์การ
ศาสนา, ๒๕๓๔.
- ทรงวิทย์ แก้วศรี. บรรณาธิการ. มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย:ปรัชญาบูรพทิศ. กรุงเทพ ฯ :
อมรินทร์ พริ้นตริงกรุ๊ป, ๒๕๓๒.
- ธนู แก้วโอภาส. ประวัติศาสตร์และอารยธรรมสากล. กรุงเทพมหานคร : สำนักพิมพ์
พี.ที. มีเดียมาร์เก็ตติ้ง, ๒๕๓๐.
- ธรรมปิฎก,พระ.(ประยุทธ์ ปยุตโต). นิติศาสตร์แนวพุทธ. กรุงเทพมหานคร : สหธรรมิก,
๒๕๔๑.
- _____ รู้กับพระพุทธศาสนาถึงเวลาชำระล้างหรือยัง. กรุงเทพมหานคร :
สหธรรมิก, ๒๕๓๕.
- จิตติมา พัทธกัฬไพบวัน. ประวัติศาสตร์ยุคโบราณ (พิมพ์ในงานศพ). กรุงเทพมหานคร :
ประชาชน, ๒๕๓๓.
- นวม สงวนทรัพย์, พ.ท.,ปรมาจารย์ขงจื้อ. กรุงเทพมหานคร : ๒๕๓๓.
- บุญทัน ดอกโรตง. พื้นฐานแนวความคิดและปรัชญาการเมือง. กรุงเทพมหานคร :
โอเคชั่นสโตร์, ๒๕๓๒.
- บุญมี แท่นแก้ว. ปรัชญา. กรุงเทพมหานคร : โอเคชั่นสโตร์, ๒๕๓๖.

- บุญเรือง ปญญาวชิโร,พระมหา. การศึกษาแนวความคิดเรื่องมนุษยนิยมในปรัชญา
ของจื้อ, วิทยานิพนธ์มหาบัณฑิต สาขาปรัชญา บัณฑิตวิทยาลัย มหาวิทยาลัย
มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, ๒๕๔๑.
- ประยงค์ สุวรรณบุปผา. รัฐปรัชญา แนวความคิดตะวันออก-ตะวันตก. กรุงเทพมหานคร:
ไอ.เอส.พรินตริงเฮาส์, ๒๕๔๑.
- ปรีชา ช้างขวัญยืน. ความคิดทางการเมืองของท่านพุทธทาสภิกขุ. กรุงเทพมหานคร :
สำนักพิมพ์จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย, ๒๕๓๘.
- _____. ปรัชญาแห่งอุดมการณ์ทางการเมือง. กรุงเทพมหานคร : วิชาการ, ๒๕๒๔.
- _____. ความคิดทางการเมืองในพระไตรปิฎก. กรุงเทพมหานคร : สำนักพิมพ์
จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย, ๒๕๓๔.
- ปรีชา ช้างขวัญยืน. บรรณาธิการ, อารยะธรรมสมัยโบราณ-สมัยกลาง. กรุงเทพมหานคร:
สำนักพิมพ์จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย, ๒๕๔๐.
- พุทธทาสภิกขุ. การเมืองคือธรรมะ. กรุงเทพมหานคร : อรุณวิทยา, ไม่ปรากฏปีที่
พิมพ์.
- พิน คอกบัว, แปล. ศาสนาทั้งหลายนับถืออะไร. กรุงเทพมหานคร : โอเดียนสโตร์,
๒๕๒๔.
- _____. ปวงปรัชญาจีน. กรุงเทพมหานคร : โอเดียนสโตร์ ๒๕๓๒. มนตรี ภูมิ,
แปล. อัจฉิน คัมภีร์แห่งการเปลี่ยนแปลง. กรุงเทพมหานคร : ประพันธ์สาริน,
๒๕๔๐.
- ยง อิงคเวทย์, เรียบเรียงและแปล. วิวัฒนาการกวีนิพนธ์จีน. กรุงเทพมหานคร : ส่อง
สยาม, ๒๕๓๒.
- ล. เสถียรสุด, แปล. คัมภีร์ขงจื้อ. พิมพ์ครั้งที่ ๖. กรุงเทพมหานคร : ภาพพิมพ์, ๒๕๓๖.
- ละเอียด คีตาน้อย, แปล. สร้างชีวิตและสังคมตามหลักขงจื้อ. กรุงเทพมหานคร : สำนัก
พิมพ์ดอกหญ้า, ๒๕๓๕.
- หัตถ์ระวี, แปล. คัมภีร์ทางสายกลางขงจื้อ. กรุงเทพมหานคร : ประจักษ์, ๒๕๓๖.
- ศรีสุรางค์ พูลทรัพย์, บรรณาธิการ. อารยะธรรมตะวันออก. พิมพ์ครั้งที่ ๖.
กรุงเทพมหานคร : สำนักพิมพ์มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์, ๒๕๓๘.

สนิท ศรีสำแดง. พุทธศาสนากับการศึกษา. กรุงเทพมหานคร : นิลนารากการพิมพ์,
๒๕๓๔.

สมภาร พรหมทา. ปรัชญาสังคมและการเมือง. กรุงเทพมหานคร : สำนักพิมพ์จุฬาลง
กรณ์มหาวิทยาลัย, ๒๕๓๕.

_____. “สิทธิในทัศนะของพุทธศาสนา” วารสารพุทธศาสนศึกษา ปีที่ ๑ ฉบับที่ ๑
(มกราคม-เมษายน ๒๕๓๗).

_____. “ศีลธรรมกับกฎหมายมุมมองจากพุทธศาสนา” วารสารพุทธศาสนศึกษา ปี
ที่ ๕ ฉบับที่ ๒-๓ (พฤษภาคม-ธันวาคม ๒๕๔๑).

สรสิข รักพรหม, พระ. การศึกษาเปรียบเทียบแนวความคิดทางการเมืองของพลาโตกับ
แนวความคิดทางการเมืองของพุทธศาสนาเถรวาท. วิทยานิพนธ์อักษร
ศาสตรมหาบัณฑิต สาขาศาสนาเปรียบเทียบ บัณฑิตวิทยาลัย มหาวิทยาลัย
มหิดล, ๒๕๓๗.

สุชีพ บุญญาญาภ. ประวัติศาสตร์ศาสนา. พิมพ์ครั้งที่ ๔. กรุงเทพมหานคร : บำรุง
สาริน, ๒๕๓๖.

สุวรรณ สถาอานันท์. กระแสธารปรัชญาจีน: ข้อโต้แย้งเรื่อง ธรรมชาติ อำนาจ และ
จริย. กรุงเทพมหานคร : สำนักพิมพ์จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย, ๒๕๓๕.

สุเมธ เมธาวิทยากุล. ศาสนาเปรียบเทียบ. กรุงเทพมหานคร : โอเคียนสโคร์, ๒๕๒๕.

เสถียร โพธิ์นันทะ. เมธีตะวันออก. กรุงเทพมหานคร : บรรณาการ, ๒๕๒๒.

เสฐียร พันธรัณย์. ศาสนาเปรียบเทียบ. มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย จัดพิมพ์เนื่องใน
งานพระราชทานเพลิงศพ ศาสตราจารย์พิเศษเสฐียร พันธรัณย์, ๒๕๓๔.

อริคม สวัสดิญาณ, แปล. คัมภีร์อ่องค์. กรุงเทพมหานคร : สามัคคีสาร, ๒๕๔๐.

อองชก วจนา. อริคม สวัสดิญาณ, แปล. ขงจื๊อ ฉบับปราชญ์ชาวบ้าน. กรุงเทพมหานคร:
เด้าประยูกต์, ๒๕๔๐.

อาร์ชี เจ. บาร์ม, หลักคำสอนของขงจื๊อ, ครองแผน ไชยชนะสาร, แปลเรียบเรียง.
กรุงเทพมหานคร : ยูโรปาเพรส, A.D. MCMXC.

อภากร โรจน์วรรณสินธุ์, การศึกษาเปรียบเทียบความคิดทางการเมืองของขงจื้อกับ
เหมาเจ๋อตง. วิทยานิพนธ์ปริญญาโทมหาบัณฑิต ภาควิชาปรัชญา บัณฑิต
วิทยาลัย จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย, ๒๕๒๖.

ข. ภาษาอังกฤษ

Bamh, Archie J. **The Heart to Confucius**, New York : John Weatherhill, Inc., 1969.

Greel, Herrlee G. **Chinese Thought from Confucius to Mao Tse-tung**. The
University of Chicago Press, 1953.

Kung-Chuan Hsiao. **A History of Chinese Political Thought**, New Jersey : Press,
1974.

Lin Yutung. **My Country and My People**. Paris : 1939.

Moore, Charles. ed. **The Chinese Mind**. An East-West Center Book, 1974.

Munro, Donald J. **The Concept of men in Early Chinese**. Stanford University
Press, 1969.

Nakamura, Hajime. **Ways of Thinking of Eastern People**. America : East-West
Center Press, 1969.

Shihlien Hsu, Leonard. **The Political Philosophy of Confucianism**. London :
Curzon press, 1975.

Soothill William Edward, tr. **Confucius : the Analects**. Chicago : the Great Books
Foundation, 1964.

Waley, Arthur. **Three ways of Thought in Ancient China**. London : George Allen
& Unwin Ltd., 1969.

Yu-Lan, Fung. **A History of Chinese Philosophy Vol iii** Princeton University
Press, 1952

หน้าที่ทางคณะสงฆ์ :- เป็นครูสอนพระปริยัติธรรมประจำสำนักเรียนวัดครูใน และสอนวิชาพระพุทธศาสนาในโรงเรียนของรัฐ และเอกชน

ปัจจุบันตั้งกัวัดครุใน ต.บางครุ อ.พระประแดง จ.สมุทรปราการ